

Forskning innenfor vern og bruk av verneområder og randsoner

Oppsummering av foredrag og innspill på seminar januar 2009

Programmene
Miljø2015 og Natur og næring

Seminar om forskning innenfor vern og bruk av verneområder og randsoner

**Oppsummering av foredrag og innspill
på seminar 13.-14. januar 2009**

© **Norges forskningsråd 2009**

Norges forskningsråd
Postboks 2700 St. Hanshaugen
0131 OSLO
Telefon: 22 03 70 00
Telefaks: 22 03 70 01
bibliotek@forskningsradet.no
www.forskningsradet.no/

Publikasjonen kan bestilles via internett:
www.forskningsradet.no/publikasjoner

eller grønt nummer telefaks: 800 83 001

Grafisk design omslag: Design et cetera AS
Foto/ill. omslagsside: Arnfinn Nyland
Trykk: Allkopi
Opplag: 300

Oslo, mnd år
ISBN 978-82-12-02679-7 (trykksak)
ISBN 978-82-12-02680-3 (pdf)

Forord

Dette dokumentet oppsummerer *Seminar om forskning innenfor vern og bruk av verneområder og randsoner*, som ble holdt tirsdag 13. - onsdag 14. januar 2009 på Thon Hotel Arena, Lillestrøm. Seminaret ble arrangert av Norges forskningsråd ved et samarbeid mellom forskningsprogrammene *Miljø 2015* og *Natur og næring*.

Like etter seminaret ble presentasjoner og annet skriftlig materiale gjort tilgjengelig via internett: <http://www.forskningsradet.no/naturognaering>

I dette dokumentet har vi prøvd å lage en oppsummering av materialet. Avsnitt 4 oppsummerer innledningsforedragene til statssekretær Ola T. Heggem, Landbruks- og matdepartementet, og statssekretær Heidi Sørensen, Miljøverndepartementet. Avsnitt 5 er en oppsummering av hovedpunkter fra hele seminaret. Avsnitt 6 gjengir de to hovedforedragene som oppsummerer vern- og bruk-forskningen. Avsnitt 7 summerer opp sju faglige spesialforedrag. Avsnittene 8-10 gjengir tematisk forskningsinstitusjonenes presentasjoner under seminaret, samt noen punkter fra de to hovedforedragene. Dette materialet er kortet ned fra de originale presentasjonene, jf. oversiktene som ligger på internett. I Avsnitt 11 er det gjengitt en del punkter fra diskusjonene under seminaret. Vedlegg 1 gir en kort oppsummering av forskningsinnsatsen fordelt på tematiske områder. Vedlegg 2 gjengir programmet for seminaret.

Dette dokumentet er ment som dokumentasjon og oppsummering for Forskningsrådets videre arbeid med vern- og bruk-forskning. Meningen med seminaret var å få fram konsentrert informasjon om forskningen på dette feltet, og om hvordan den anvendes av forvaltning, næringsliv og frivillige organisasjoner. Dokumentet vil derfor også inneholde nyttig informasjon for aktører innen vern og bruk.

Forskningen innenfor vern og bruk av verneområder og randsoner er viktig. Vi oppfordrer interesserte til å følge med på nettsidene til FoU-institusjonene, Direktoratet for naturforvaltning, Fylkesmannens miljø- og landbruksavdelinger landet rundt, organisasjoner for miljø og friluftsliv, og Forskningsrådets programmer *Miljø 2015* og *Natur og næring*.

Innhold:

Forord	3
1. Bakgrunn for seminaret	7
2. Målgrupper	7
3. Program og seminardokumenter	7
4. Oppsummering av statssekretærenes innledningsforedrag	8
5. Bruk og vern av verneområder og deres randsoner - oppsummering av seminaret ved journalist Liv Turid Storli	8
5.1 Kunnskapsbehov	9
5.1.1 Kunnskap om miljø- og naturtilstand	9
5.1.2 Bruken av områdene	10
5.1.3 Overvåking	11
5.1.4 Holdning – handling	11
5.2 Strategiske utfordringer	12
5.2.1 Samarbeid – nasjonalt og internasjonalt	12
5.2.2 Samsvar	12
5.2.3 Samspill	12
5.2.4 Modeller (sett i sammenheng med koordinering av forskningen)	13
5.3 Utvikling av modeller, standarder og indikatorer	13
5.4 Kunnskapsformidling, forskningsformidling og brukerkontakt	13
6. Hovedforedrag med oppsummering av vern- og bruk-forskningen	14
6.1. Karoline Daugstad: Vernede områder som ressurs for lokal og regional næringsutvikling	14
6.1.1 Verneområder og reiseliv	14
6.1.2 Verneområder og lokal utvikling	16
6.1.3 Kulturminner, kulturmiljø, kulturlandskap og verdiskaping	18
6.1.4 Oppsummert – hvilke tema belyses i gjennomført og igangsatt forskning	20
6.1.5 Viktige forskningstema framover	21
6.2 Bjørn P. Kaltenborn: Vern av arealer som virkemiddel i miljøpolitikken – resultater fra nyere norsk forskning. Fokus: nasjonalparker, landskapsvernområder, naturreservater, forvaltningsmodeller, fjellområder, friluftsliv, ferdsel, hytteutbygging og andre inngrep	23
6.2.1 Forvaltningsmodeller og styresett	24
6.2.2 Lokal forvaltning og deltakelse i verneområder	26
6.2.3 Friluftsliv, ferdsel	28
6.2.4 Infrastruktur, utbygging	29
6.2.5 Bærekraftig bruk av utmark	30
6.2.6 Oppsummering – hva belyses i gjennomførte og igangsatte prosjekter	31
6.2.7 Videre kunnskapsbehov	32
7. Sammendrag av sju foredrag på aktuelle temaer	33
7.1 Muligheter for turismebasert næringsutvikling i verneområder	33
7.2 Miljøkonsekvenser av ulik og økt bruk av verna område	33
7.3 Driftsformer og skjøtsel i vernede landbruks- og kystområder	34
7.4 Viltforvaltning og jakt i verna områder	34
7.5 Norske verdensarvområder – presentasjon av et eksempel	35
7.6 Noen løse tanker og betraktninger omkring seminaret og vern/bruk	35
7.7 Resultater fra svensk forskning på bruk og vern. Hva kan vi lære av hverandre?	36
8. Forskningsinstitusjonenes kompetanse	38
8.1 Norsk institutt for naturforskning (NINA)	38
8.2 Norsk senter for bygdeforskning	39
8.3 Norsk institutt for skog og landskap	39
8.4 Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)	40
8.5 Bioforsk	41
8.6 Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR)	41

8.7 Biologisk institutt, Universitetet i Oslo	42
8.8 Forskergruppe i naturressursrett, Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo	42
8.9 Vitenskapsmuséet & Institutt for biologi, NTNU	43
8.10 Universitetet for miljø- og biovitenskap	43
8.11 Universitetet i Tromsø, Institutt for arkeologi	43
8.12 NORUT – Northern research institute	44
8.13 Vestlandsforskning	44
8.14 Nordlandsforskning	44
8.15 Høgskolen i Hedmark	45
8.16 Høgskolen i Telemark	45
8.17 Telemarksforskning	45
8.18 Transportøkonomisk institutt	45
8.19 Universitetet i Bergen m.m.	46
8.20 Prosjekter tilknyttet bedrifter, organisasjoner og forvaltningsorganer	46
9. Hovedresultater fra Vern- og bruk-forskningen	47
9.1 Punkter fra hovedforedragene til Karoline Daugstad og Bjørn P. Kaltenborn:	47
9.2 Punkter fra FoU-institusjonenes presentasjoner:	47
9.2.1 Norsk institutt for naturforskning (NINA)	47
9.2.2 Norsk senter for bygdeforskning	48
9.2.3 Bioforsk	48
9.2.4 Norsk institutt for by og regionforskning (NIBR)	48
9.2.5 Biologisk institutt, Universitetet i Oslo	48
9.2.6 Forskergruppe i naturressursrett, Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo	49
9.2.7 Vitenskapsmuséet & Institutt for biologi, NTNU	49
9.2.8 Universitetet for miljø- og biovitenskap	49
9.2.9 Universitetet i Tromsø, Institutt for arkeologi	50
9.2.10 NORUT	50
9.2.11 Vestlandsforskning	50
9.2.12 Nordlandsforskning	51
9.2.13 Høgskolen i Hedmark (og NINA)	51
9.2.14 Telemarksforskning / Høgskolen i Telemark	51
10. Behov for ny forskning	52
10.1 Punkter fra hovedforedragene til Karoline Daugstad og Bjørn P. Kaltenborn:	52
10.2 Punkter fra FoU-institusjonenes presentasjoner:	52
10.2.1 Norsk institutt for naturforskning (NINA)	52
10.2.2 Norsk senter for bygdeforskning	52
10.2.3 Norsk institutt for skog og landskap	53
10.2.4 Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)	53
10.2.5 Bioforsk	53
10.2.6 Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR)	53
10.2.7 Vitenskapsmuséet & Institutt for biologi, NTNU	53
10.2.8 Universitetet for miljø- og biovitenskap	54
10.2.9 Universitetet i Tromsø, Institutt for arkeologi	54
10.2.10 NORUT	54
10.2.11 Vestlandsforskning	54
10.2.12 Nordlandsforskning	54
10.2.13 Høgskolen i Hedmark	55
10.2.14 Telemarksforskning / Høgskolen i Telemark	55
11. Oppsummering av diskusjonene	55
11.1 Kunnskapsbehov	55
11.1.1 Faglige kunnskapsbehov i verneområdene/randsonene	55
11.1.1.1 Grunnleggende kunnskap om ressursene	55

11.1.1.2 Forvaltningssystemet og lov/planverket.....	56
11.1.1.3 Vern.....	56
11.1.1.4 Bruk - de fleste arealer i Norge er menneskepåvirket	56
11.1.1.5 Verdiskapingspotensialet.....	57
11.1.1.6 Følgeforskning.....	57
11.1.2 Strategiske behov og innretning av forskningen	57
11.1.2.1 Objektivitet i forskningen.....	57
11.1.2.2 Strukturen i FoU-miljøene.....	57
11.1.2.3 Flere og tverrfaglighet	57
11.1.2.4 Internasjonale perspektiver.....	58
11.1.2.5 Styrking av overvåkning	58
11.1.2.6 Behov for syntetisering og generalisering.....	58
11.1.2.7 Er kunnskapsnivået i forvaltningen	58
11.2 Bruker vi kunnskapen - kommunikasjon/formidling/dialog	58
11.2.1 Ulike former for samspill	58
11.2.2 Informasjonsflyt	59
Vedlegg 1: Notat til prosjektoversikter	60
Vedlegg 2: Program.....	66

1. Bakgrunn for seminaret

En god balanse mellom vern og bruk av verneområder og deres randsoner krever en forvaltning som skal bygge på kunnskap. I den forbindelse er forskning relatert til vern og bruk et svært viktig virkemiddel.

Miljøverndepartementet (MD) og Landbruks- og matdepartementet (LMD) ba våren 2008 Norges forskningsråd om å gjennomføre en dialogprosess mellom departementene, forskningsmiljøer innenfor dette fagfeltet, representanter fra landbruks- og miljøforvaltningene, næringsorganisasjoner og miljøorganisasjoner. Kunnskapsformidling og kunnskapsbehov skulle være hovedtema for prosessen, med vekt på formidling av nye forskningsresultater, oppsummering av vern- og brukforskningen, og drøfting av nye kunnskapsbehov. Fra Forskningsrådets side har det også vært behov for innspill på hvordan forskningen er innrettet, og i hvilken grad det er etablert gode kontakter mellom forskning og forvaltning.

2. Målgrupper

I midten av november 2008 ble det sendt ut invitasjoner til seminaret med tanke på 50-75 deltakere. Det viste seg at ca. 80 personer deltok på hele, eller større deler av seminaret, og at det i tillegg var innom 5-10 personer som deltok på enkeltsejninger. De 89 deltakerne vi har på lista fordeler seg slik på målgruppene:

- Ytre forvaltning (Miljø- og landbruksavdelinger hos fylkesmennene, representanter fra lokal/regional miljøforvaltning, representanter fra kulturminnevern i fylkeskommuner): **16**
- Sentral landbruks- og miljøforvaltning (LMD, MD, Direktoratet for naturforvaltning, Statens landbruksforvaltning, Riksantikvaren): **23**
- Representanter for grunneierorganisasjoner og næringsorganisasjoner: **8**
- Miljø- og friluftslivsorganisasjoner: **3**
Norges naturvernforbund og WWF-Norge møtte ikke, men har fått all dokumentasjon om seminaret.
- Representanter fra forskningsinstitusjoner som har prosjekter innenfor vern og bruk, i hovedsak fra forskningsprogrammene *Miljø 2015* og *Natur og næring*: **28**
- Ledelse og administrasjon tilknyttet forskningsrådsprogrammene *Miljø 2015* og *Natur og næring*: **11**

3. Program og seminardokumenter

Til seminaret hadde Forskningsrådet laget et notat som oppsummerer igangværende og avsluttede prosjekter innenfor vern og bruk på programmene *Miljø 2015* og *Natur og næring*, samt relevante strategiske instituttprogrammer, jf. Vedlegg 1.

Programmet for seminaret følger som Vedlegg 2. Det ble gjennomført som planlagt, med unntak av at innlegget fra Transportøkonomisk institutt 13.01 gikk ut grunnet sykdom. Forsker Birgitte Skar, NIKU hadde meldt forfall til sitt spesialforedrag 14.01, og ble erstattet av post doc. Atle Omland, NIKU/Oslo. I dette dokumentet er det tatt med oppsummeringer av alle disse foredragene.

Alle foredragene er representert med Powerpoint-filer og/eller sammendrag et nettstedet som ble gjort tilgjengelig like etter seminaret: <http://www.forskningsradet.no/naturognaering>
Alle deltakerne fikk melding før materialet ble lagt ut på internett.

4. Oppsummering av statssekretærenes innledningsforedrag

Statssekretær Ola T. Heggem, Landbruks- og matdepartementet og statssekretær Heidi Sørensen, Miljøverndepartementet deltok med innledningsforedrag ved åpningen av seminaret 13.01.01.

Miljøverndepartementet og Landbruks- og matdepartementet ba i brev av 7. mai 2008 Forskningsrådet om gjennomføre et oppdrag vedrørende ”kunnskapsstatus og kunnskapsbehov vedrørende bruk og vern av verneområder og randsoner”. De to departementene er opptatt av å finne den rette balansen mellom bruk og vern av verneområder og deres randsoner. Dette krever en forvaltning som balanserer næringsutvikling og vern på en slik måte at naturressursene kan gi grunnlag for næringsutvikling langt inn i framtida, samtidig som verneverdiene ikke forringes. God forvaltning og næringsutvikling i tilknytning til verneområder og randsonene skal bygge på kunnskap.

Begge statssekretærene understreket behov for en mer kunnskapsbasert forvaltning. Mer kunnskap vil kunne bidra til å redusere konflikter, kunne skape en mer langsiktig forvaltning, og dermed gjøre norsk natur mer tilgjengelig. De to departementene har de siste ti år bevilget betydelige midler til vern- og bruk-forskning, og ønsker at resultatene av denne forskningen skal bli tatt i bruk ved at

- landbruks- og miljøforvaltningen etterspør kunnskap
- forskningsmiljøene formidler denne forskningen
- det blir et tettere samarbeid mellom forvaltning og forskning

Det er også viktig at Forskningsrådet gjennom programmer og utlysninger formidler politiske mål og forventninger.

Statssekretær Ola T. Heggem understreket at verneområder i større grad må kunne bli en ressurs for lokalsamfunnet, og for lokal verdiskaping. Dette ønsket er koplet til en bred politisk målsetting om spredt bosetting og sysselsetting i hele landet. I den sammenheng er det et mål at økt kunnskap kan legge til rette for en mer langsiktige forvaltningsplaner.

Statssekretær Heidi Sørensen understreket viktigheten av den nye Naturmangfoldloven. Lovens intensjon om mer helhetlig forvaltning, og bedre vern av prioriterte arter, krever et godt samspill mellom vitenskapelig kunnskap og erfaringsbasert kunnskap. En ny og mer differensiert forvaltning må derfor utprøves og implementeres. Bedre lovverk og bedre forvaltning skal også bidra til å stanse tap av naturmangfold.

5. Bruk og vern av verneområder og deres randsoner - oppsummering av seminaret ved journalist Liv Turid Storli

Verneområder har i mange tilfeller vært et effektivt tiltak for å beskytte biologisk mangfold. I de senere årene er også vern og bruk-tematikken blitt relevant også for kystområder og for verdensarv. Både skandinavisk og internasjonal forvaltning er preget av svak styring og store utfordringer. For eksempel er reiselivsaktiviteten voksende, men likevel en ikke-sak for miljøvernmyndighetene.

Modellene for forvaltning av nasjonalparker har de siste tjue årene beveget seg mot stadig mer lokal styring. Internasjonalt har man dårlig erfaring med å kombinere næringsutvikling med bevaring av biodiversitet. Dette kommer blant annet av at man har undervurdert sentrale premisser

for suksess. Av de viktigste premissene er ressurser, kapasitet, politiske forhandlinger, kommunikasjon med berørte parter, og felles mål.

Norsk erfaring samsvarer med andre lands når det gjelder i hvor stor grad man har lyktes med å overføre myndighet til lokal forvaltning. Ulike prosjekter finansiert av Forskningsrådet viser at lokal forvaltning løser noen konflikter, men samtidig skapes nye. Det hevdes at man ikke har gitt lokalforvaltningen muligheter til å lykkes, fordi man ikke egentlig har ønsket å delegerer makt og handlingsrom. Andre årsaker til manglende suksess er undervurdering av betydningen av uklare maktforhold, politisk motstand, ulike målsettinger og mangel på lokal kompetanse.

Lokalt næringsliv har betydelig innvirkning, selv om den økonomiske verdien er begrenset der turisme skal kombineres med vern. En mer aktiv forvaltning kunne lagt til rette for turisme, samtidig som den begrenset skadene av den og annen næringsvirksomhet. Forvaltningen er på mange måter i utakt med de politiske rammebetingelsene. Blant annet blir tilrettelegging for turisme og vernebehovet dårlig ivaretatt.

Implementering av miljøpolitikk er sentralt innen bruk og vern av landområder. Forholdet mellom miljømyndighetene og det lokale nivå er imidlertid konfliktfylt. I stor grad handler det om ulike oppfatninger av hva som fremmer bruk og vern. Ulike forskningsprosjekter er gjennomført for å forstå denne konflikten. Her konkluderes blant annet med at ulike personlige, ideologiske og institusjonelle posisjoner påvirker fortolkningen av temaet bruk og vern, og de oppgaver som skal løses. Man har også undervurdert betydningen av å overføre myndighet fra små lokale domener til større verneområder. Den komplekse norske forvaltningsmodellen med mange nivåer og ulike planleggingsorganer kan også være en hemsko snarere enn en fordel for effektivitet og omstillingsevne.

Forsøk med partnerskap mellom verneinstans og lokale interesser er en modell som har bidratt til økt forståelse og færre konflikter. Tanken bak forsøkene er at offentlig/privat partnerskap kan redusere konfliktnivået, som trolig er mer knyttet til verneformen enn verneformålet.

Lokal medvirkning er nødvendig for en bedre ressursforvaltning. Dette er det økende internasjonale forståelse for. En slik ny styringsstruktur krever imidlertid at en del begreper redefineres. Blant annet må det legges mer vekt på betydningen av kommunikasjonsflyt, maktforhold og felles kriterier for måloppnåelse. Erfaringer tyder på at forvaltningen ikke tar nok hensyn til slike prinsipper.

Forsøk med scenarionutvikling basert på integrering av lokal kunnskap og forskningsdata viser at det er mulig å komme fram til gode forvaltningsmodeller som tar hensyn til både biologi og kultur samtidig som næringslivet gis rom for utvikling.

5.1 Kunnskapsbehov

5.1.1 Kunnskap om miljø- og naturtilstand

Ulike aktører har ulike behov for kunnskap. Innen natur- og kulturminneforvaltningen trenger man kunnskap knyttet til naturgrunnlaget og verneverdiene. For næringslivet, og særlig reiseliv og lokalsamfunnsutvikling, er det behov for kunnskap om det verdiskapningspotensialet som ligger i verneområdene, og hvordan de kan utnyttes på en bærekraftig måte.

Det er viktig at de ulike verdiskapningsprosessene ses i sammenheng. En sterkere kobling mellom natur og kultur/næring vil gi kunnskap om hvilke utfordringer som er ulike, og hvilke som er sammenfallende. En slik tydeliggjøring vil kunne bidra til løsninger. En integrering vil også samsvare bedre med verneområdenes preg, hvor natur og kulturtrekk henger sammen.

Enhetlige metoder for å kartlegge og overvåke miljøtilstanden i verneområdene må utvikles. Det trengs også mer kunnskap om restaurering av miljø og hvilke tiltak som kan bidra til å heve tålegrensen for bruk. Det er viktig å se på hvordan nye tiltak fungerer, og samtidig vurdere gamle driftsformer som kanskje hadde viktige økologiske effekter. Først når man har en brukbar oversikt over miljøtilstanden i et område gir det mening å utvikle databaser og overvåkningsverktøy.

5.1.2 Bruken av områdene

Det er generelt for liten kunnskap om den faktiske bruken av verneområdene. Det gjelder både volum og struktur. En kartlegging av både brukerinteresser, ressursavhengighet og fordeling i tid og rom er helt nødvendig for å kunne vurdere effekter og tålegrenser, håndtere konflikter og lage effektive forvaltningsplaner for verneområdene.

I noen tilfeller kan det være logisk at områder vernes for å sikre ulike kvaliteter. I andre tilfeller har nettopp vern uten bruk ført til at for eksempel kulturlandskap og kulturminner forringes. Noen typer verneområder trenger menneskelig aktivitet for at verneverdiene skal opprettholdes. Det er behov for en større gjennomgang av eldre verneområder, for å se om verneformålet faktisk har bidratt til en utvikling av landskapet.

Større områder bør kunne forvaltes gjennom landbruksdrift. Slik drift bør være både økologisk og økonomisk bærekraftig. Her trengs tverrfaglige prosjekter som kan legge til rette for et fleksibelt og multifunksjonelt landbruk. Sammenhengen mellom gjengroing, opphør av bruk, klimaforandringer og invaderende arter er viktige forskningsbehov for områder som er avhengig av skjøtsel/bruk.

I viltsammenheng er det behov for mer kunnskap om virkningen av jakt i verna områder, og hvilken betydning evt. turismebasert jakt vil ha. Det er også behov for mer kunnskap om effekten av motorisert ferdsel. For de fleste dyr er effekten negativ ved økt menneskelig aktivitet. Det er stort behov for mer kunnskap om dette feltet. Stikkord for balansen mellom vern og bruk er ”målstyrt forvaltning”. Villreinforvaltningen er et godt eksempel. Her imøtekommes ønsket om jakt, samtidig som man sikrer et visst bevaringsmål. Kanskje kan en målstyrt forvaltning av verneområdene ha noe å lære av den kunnskapsbaserte og målstyrte faunaforvaltningen, av for eksempel store rovdyr og villrein?

Både små og store reiselivsaktører opererer i verna områder. Det er en tendens til å betrakte småskala aktører som mer forenlig med vernebetingelsene. Men det finnes også større reiselivsaktører nær verna områder. Det er viktig å se på forholdet mellom små og store, og de muligheter og begrensninger som ligger i vern og annen regulering. Andre sentrale tema er effekten av ulike former for reiseliv, hvordan rettigheter er fordelt, og hvordan man kan samhandle med vernemyndighetene. Et kjernespørsmål er hvordan reiselivsaktørene forholder seg til de mulighetene som ligger i økt tilgang til verneområdene. Miljøansvar, og aksept for vernerammene, er stikkord her.

Det er en tendens til at deler av natur- og miljøforvaltningen stadig blir mer restriktive når ulike former for bruk- og vernmodeller utprøves i verneområder. I noen tilfeller fører dette til en skyttergravskrig mellom forvaltningen og lokalmyndigheter. Et mulig resultat er at vernetanken får mindre legitimitet. Det er viktig å studere nærmere disse reaksjonsmønstrene, ikke minst av hensyn til de internasjonale forpliktelsene Norge skal innfri.

5.1.3 Overvåking

Det er behov for å vurdere effekten av aktiv tilrettelegging innen turistnæringen. Et sentralt tema for overvåking er forholdet mellom det enkle/tradisjonelle og det moderne/aktivitetspregede friluftslivet. Er det slik at det tradisjonelle er mer skånsomt mot naturen? Svaret kan kun finnes gjennom stedsspesifikk overvåking – og en forståelse av hvor viktig det er med forebyggende eller reparerende tiltak.

Trender innen turismen bør undersøkes regelmessig. Dette for å utvikle en tydeligere strategi i verneområdene. Det er også viktig å undersøke om økt tilgjengelighet og flere aktiviteter kan håndteres innenfor dagens rammer, eller om lovverket bør forandres i strengere eller mykere retning.

Lange overvåkingsserier er viktig Ikke minst innen vegetasjonsforskningen, fordi endringer skjer langsomt her. Andre overvåkingsemner:

- Overvåking av fjellområder (flora, fauna) med hyttebygging og annen menneskelig ferdsel.
- Betydningen av korridorer i landskapet mellom store verneområder (bjørn).
- Effekten av fragmentering av områder (villrein).
- Effekten av beiting i høyfjellet (flora, beitedyr/ville dyr).

5.1.4 Holdning – handling

Forskningen innenfor programmene *Natur og næring* og *Miljø 2015* er på ulike måter relatert til ”holdning og handling” innenfor temaet vern og bruk. Prosjektene går inn på verdisyn og ideologi på et overordnet plan. På konkret plan ser en på hvordan forvaltningsgrep virker, eller en søker nye forvaltningsmodeller. Det er imidlertid behov for et tydeligere fokus på sammenhengen mellom verdigrunnlag og de grep som gjøres. Forholdet mellom holdning og handling er avgjørende for bruk og vern-feltet, både i og utenfor områder med utpekt status.

Ett prosjekt om institusjonell endring i utmarka konkluderer med at mye tyder på at de sosiale forutsetningene for et effektivt naturvern er alvorlig undervurdert. Det betyr at myndighetene underfokuserer viktige prinsipper mens de framhever verneverdiene. Blant annet er overføring av myndighet fra lokale domener til større verneområder undervurdert. Dessuten fører myndighetenes medvirkningsstrategier snarere til konflikter enn forståelse. Prosjektet peker på behovet for et bredere perspektiv på bruk og vern. I tillegg bør oppmerksomheten dreies fra økologisk spisskompetanse på snevre felt, til tverrfaglighet og adaptiv forvaltning.

Integrering av verdiskaping innen natur og kultur er viktig. Selv om det er forskjeller innen de to feltene når det gjelder eiendomsforhold, forvaltningssystem og reiseliv, bør forskningen her sammenholdes mer. En sterkere kobling vil vise hvilke utfordringer som er ulike, men også hvilke som ligner hverandre. Dette vil kunne bidra til å løse konflikter. Dessuten er det ofte slik at natur- og kulturtrekk henger sammen. Også det tilsier en tettere integrering av de to verdiskapningsprosessene.

Forholdet mellom miljømyndighetene, rettighetshavere og andre interessegrupper er til dels konfliktfylt. Det er derfor viktig å se på reaksjonsmønstre i ulike prosesser. Ofte er det ulike personlige, ideologiske og institusjonelle posisjoner som fører til ulik fortolkning av vern og bruk-temaet, og hvordan oppgavene skal løses. Media bidrar ofte til en overforenkling av konfliktene. For eksempel blir landbruket gjerne framstilt som en av de sterkeste kritikerne til naturvern. I praksis er konfliktene svært nyansert. De dreier seg i hovedsak om tre akser: Natur versus kulturverdier, lokal versus sentral forvaltning, og bruk versus vern av naturen. Innenfor disse aksene er det en rekke kryssende konflikter og allianser. Ulike prosjekter er gjennomført for å

finne årsaker til interessekonflikter, og komme fram til modeller som til slutt fører til en mer bærekraftig bruk av natur- og kulturressursene.

Det trengs mer kunnskap både om de konkrete verneområdene, og hvordan man kan utvikle gode modeller for å organisere brukerinteressene slik at man oppnår størst mulig aksept for tiltak. En målstyrt forvaltning krever at man utvikler normer eller standarder for hva som kan aksepteres av endringer. Dette gjelder endringer i både miljø, bruk og sosiale forhold. Normene bør aksepteres blant alle de viktigste brukergruppene. Det finnes flere relevante utenlandske modeller som kan tilpasses norske forhold.

5.2 Strategiske utfordringer

Sentrale begreper for en bedre innretning av forskningen er: Samarbeid, samsvar og samspill. Det er også behov for modeller/standarder. Standarder må være internasjonale. Et siste viktig element er kunnskapsformidling/brukerkontakt.

5.2.1 Samarbeid – nasjonalt og internasjonalt

Nasjonalt:

- Fagsamarbeid. Samarbeid over faggrenser er en forutsetning for å favne bredden innen natur- og kulturminneforskning i bruk/vern-sammenheng. Det er også viktig for å motvirke fragmentering, som kjennetegner kunnskapen i dag.
- Sektorsamarbeid. Samarbeid mellom privat/næring og offentlig/fylkeskommune. Partnerskap av denne typen kan redusere konfliktnivået innen vern og bruk.
- Nivåsamarbeid. Samarbeid mellom forvaltningsnivå og lokalt nivå. Hindre skyttergravskrig ved å fremme felles begrepsforståelse, omforente mål, og økte ressurser til det lokale nivå.

Internasjonalt:

- Natur- og miljøproblematikken er global, og bør derfor ha felles mål. Det er viktig å høste av andres erfaringer, og å utveksle kompetanse. Ett eksempel er partnerskapsmodellen, hvor f. eks. Østerrike ligger foran Norge. Her samarbeider offentlig sektor med frivillig sektor og næringslivet, for å integrere vern og lokal næring.
- Også innen utvikling av modeller/standarder er det viktig med internasjonalt samarbeid. Internasjonale standarder, og forpliktende prosesser, vil bidra til større aksept blant de ulike brukerinteressene. Det bidrar også til overføring av kompetanse og problemløsninger.

5.2.2 Samsvar

Det er viktig å få bedre samsvar mellom politiske føringer og lovverket. Dette er viktig for å redusere konflikter mellom miljøvernmyndighetene og lokale (utviklings)interesser. Dialektikk mellom holdning og handling er avgjørende for bruk/vern-feltet. Tidligere vern tok utgangspunkt i ”hands-off”-tankegang. I dag gjelder vern gjennom bruk.

5.2.3 Samspill

- Bedre samspill mellom begrepsbruk innen forskning og forvaltning og nye trender innen næringsutvikling: Begreper fra næringsområdet, som for eksempel ”produktutvikling” bør vurderes som potensiale for videre utvikling – og ikke kollisjonspunkt sett fra et forvaltningsståsted

- Bedre samspill mellom partene i konflikter. Studere reaksjonsmønster og -årsak/virkning, framfor å gå i skyttergravene. En prinsippetro forvaltning er nødvendig av og til, men bør kunne justeres i forhold til det reelle trusselbildet.
- Bedre brukermedvirkning er et stikkord her. Innen rovdyrforvaltningen har man kommet langt i så måte.
- Bedre samspill mellom natur og kultur innen verdiskaping. Forskningen her bør sammenholdes, fordi ulikheter kan tydeliggjøres, og likheter kan løse problemer. Samspillet er også viktig fordi natur og kultur gjerne henger sammen i de aktuelle områdene.

5.2.4 Modeller (Sett i sammenheng med koordinering av forskningen)

Midlene bør styres mot prosjekter som legger mer vekt på scenario-utvikling enn rene case-studier (som er lite egnet til generalisering). Scenarier beskriver ”reiser til en mulig framtid”. Her ser man på hvordan dagens trender kan utvikle seg i framtida, hvordan kritiske usikkerhetsfaktorer vil virke, og hvordan nye faktorer kan påvirke utviklingen. Scenarier ivaretar tverrfaglighet/ flerfaglighet, og motvirker fragmentering av forskningen.

Den faktiske bruken av verneområdene er lite kjent. Det er viktig at forskningen styres mot realistiske vurderinger av verdiene i et område. Dette for å legitimere vernetiltak, og for evt. å justere tiltak mer i samsvar med trusselbildet. (Jf. partnerskapsmodellen nevnt ovenfor).

5.3 Utvikling av modeller, standarder og indikatorer

Enhetlige metoder er også viktig for å kartlegge og overvåke miljøet i verneområdene. Når man kjenner miljøtilstanden, gir det mening å utvikle overvåkingsverktøy og databaser. Normer for akseptable endringer en forutsetning for en målstyrt forvaltning. Normene bør være akseptert blant de ulike brukerinteressene. Slikt samspill kan bare gjennomføres ved formaliserte prosesser og forpliktende deltakelse av aktørene. Dette er også et område hvor internasjonalt samarbeid er viktig, og hvor det i dag finnes flere modeller man kan bygge på her i landet.

5.4 Kunnskapsformidling, forskningsformidling og brukerkontakt

Å informere, og formidle kunnskap, er også en forutsetning for effektiv, målstyrt forvaltning. Mange konflikter kan løses med informasjon og dialog. Kunnskap og informasjon er nødvendig for oppslutning og forståelse på det lokale plan, blant ulike brukere/interessenter. Overføring av kunnskap bør gå både nedover og oppover. Fra forskning og forvaltning til lokale aktører, og omvendt. Det er viktig å integrere lokal kunnskap med forskningsbasert kunnskap, (slik for eksempel et Vega-prosjekt ved NINA gjør).

Et godt eksempel på formidling og brukerkontakt er forskningen på store rovdyr, og metodene som brukes for å redusere konflikter i de berørte områdene. Privat/offentlig partnerskap er en modell som bidrar til å redusere konflikter, delvis fordi den bygger på dialog og frivillighet. Dialog med brukere via internett, for eksempel ved ulike former for registrering av natur-observasjoner, er en metode som skaper engasjement og forståelse og skaffer ny kunnskap. Også innenfor formidlingsområdet er det viktig med erfaringsutveksling over landegrensene.

6. Hovedforedrag med oppsummering av Vern- og bruk-forskningen

6.1. Karoline Daugstad: Vernede områder som ressurs for lokal og regional næringsutvikling

Dette notatet er, sammen med foredrag gitt på over nevnte seminar, en sammenstilling og omtale av gjennomført og pågående forskning innen tema bruk vern – i hovedsak innenfor programmene Natur og næring, Miljø 2015 og det avsluttede Landskap i endring. Grunnlagsmaterialet er framdriftsrapporter, sluttrapporter og korte sammendrag fra de ulike prosjektene sammenstilt av Forskningsrådet. For noen av prosjektene foreligger lite materiale. Det er ikke gått inn på de enkelte publikasjoner fra prosjektene, og heller ikke trukket inn andre spesifikke forskningsprosjekter enn fra de nevnte programmer. Notatet omtaler prosjektene under tre tematiske overskrifter: Verneområder og reiseliv, Verneområder og lokal utvikling, Kulturminner, kulturmiljø, kulturlandskap og verdiskaping. Notatets siste deler oppsummerer hva prosjektene tematisk har belyst og peker på videre kunnskapsbehov.

Tema for notatet og oppdraget som gitt av Forskningsrådet er ”Vernede områder som ressurs for lokal og regional næringsutvikling. Fokus: Natur- og kulturmiljø, bygde- og næringsutvikling, verneprosesser, interessegrupper”. Ettersom tittelen både går på natur og kultur forstås ”vernede områder” i denne sammenheng som områdevern etter naturvernloven og andre utpekninger av områder, arealer eller objekter i en større helhet som eksempelvis Unescos verdensarvliste eller utpekte kulturlandskap i nasjonal sammenheng. ”Bygde- og næringsutvikling” tolkes som å favne verdiskaping i vid forstand, med effekter eller relevans i hovedsak på lokalt (dels regionalt) nivå. Vern som i vernede dyrearter (rovvilt) er ikke tatt med i denne oversikten, og heller ikke tema forvaltningsmodeller og spesielt lokal deltakelse (begge disse tema kommenteres nærmere i komplementært notat til dette notatet, av Bjørn Petter Kaltenborn).

Samlet sett tar de fleste prosjektene som omtales i dette notatet utgangspunkt i nyere politiske trender i forhold til forvaltning av natur og miljø både nasjonalt og internasjonalt, med verneområder som ressurs for verdiskaping, vektlegging av lokal deltakelse og ulike partnerskapsmodeller.

I underlagsmaterialet for dette notatet har Forskningsrådet kategorisert prosjekter som kjerneprosjekter innen tema vern og bruk, og prosjekter i hovedsak innen andre tematiske områder (eksempelvis Friluftsliv og turisme, Utmark og kulturlandskap) men med relevans til hovedtema bruk og vern. I det følgende vil kjerneprosjektene gjennomgå mest grundig mens øvrige prosjekter som berører undertema eller problemstillinger som er viktige i kjerneprosjektene, vil nevnes der det er aktuelt.

6.1.1 Verneområder og reiseliv

Næringsvirksomhet i betydning reiseliv er et tydelig fokus samlet sett. Prosjektene belyser ulike sider ved dette temaet som samhandling, modeller og partnerskap som fremmer reiseliv – gjerne omtalt som bærekraftig reiseliv, utprøving av spesifikke tiltak/modeller, og prosjekter som ser på implementering av politiske vedtak og strategier. Forskningen belyser både mer ideologiske eller verdimessige strukturer i forvaltning og næring, og konkrete tiltak eller samhandlingsmodeller –

kort sagt ser en både på ”holdning og handling”. Det er tre kjerneprosjekter som spesielt har fokus på turisme i verneområder:

Prosjektet ”**Turistbasert næringsvirksomhet i verneområder – muligheter og hindringer**”, er et brukerstyrt prosjekt gjennomført av NORSKOG og NINA (2005-2006). Dette er et prosjekt som kan ses som et direkte ”svar” på den såkalte Fjellteksten (St. prp. Nr 65, 2002-2003) hvor Regjeringen understreker at det er et potensial for mer turistmessig bruk av våre verneområder og åpner for dette så lenge turistvirksomheten ikke kommer i konflikt med verneformålet. Prosjektet har hatt som mål å finne fram til næringsaktiviteter som er lønnsomme og samtidig akseptable ut fra økologiske og miljømessige kriterier i verneområder. Videre er det sett på hvilke grep som kan gjøres forvaltningsmessig for å få til næringsvirksomhet i vernede områder uten at verne-kvalitetene forringes. Metodisk har en samlet inn et materiale fra 500 bedrifter lokalisert i eller i nærheten av verneområder gjennom et spørreskjema som omhandler ulike sider ved bedriftenes virksomhet og forholdet til verneområdet. Videre er det gjort intervjuer med grunneiere om syn på næringsutvikling basert på jakt- og fiskeprodukter i og rundt verneområder, og det er gjort intervjuer med et utvalg eiendomsめglere og utbyggere i fjellet for å belyse tema hytter. Det er også gjort intervjuer med forvaltningsmyndigheter i fire nasjonalparker: Jotunheimen, Femundsmarka, Hardangervidda og Dovrefjell-Sunddalsfjella.

Prosjektet dokumenterer at forholdet mellom turisme og verneområder er mangesidig og dynamisk, både regelverk og forvaltningspraksis endres. Reiselivsaktiviteten er voksende. Videre slås det fast at selv om de politiske rammebetingelsene for turisme i verneområder har endret seg så er dette i liten grad gjenspeilet i regler og planer for verneområdene. Miljøvernmyndighetene forholdet seg stort sett til turisme som en ”ikke-sak”. I den grad næring er tatt inn som hensyn i verneregler og planverk er dette i betydning tradisjonelle næringer (landbruk) og ikke turisme. Det er også liten bevissthet rundt bruken av avbøtende og restaurerende tiltak i verneområdene, dette er noe som ville kunne øke et områdes bæreevne for turisme. Det påpekes at forvaltningsplanene er et viktig verktøy og at turisme og annen relevant næringsvirksomhet bør inn som tema i planene. For arealplanlegging i videre forstand er det viktig å utvikle en strategi for næringsaktiviteter ut fra en soneringstankegang verneområde – randsone – tyngre tilretteleggingsområder.

Forvaltningsmyndighetene opplever seg selv som imøtekomende overfor grunneierkrav og gir dispensasjoner, mens grunneierne på sin side oppfatter forvaltningen som streng. Prosjektet dokumenterer negative holdninger til vern fra næringsaktører – slik som i en rekke andre forskningsprosjekter. Næringsaktørene er lite aktive i å utnytte de muligheter som finnes for næringsvirksomhet og entreprenørskap hemmes av konflikter. Det næringsområdet hvor det kan spores en viss nisjestrategi i forhold til å bruke vern som en slags ”branding” er produkter basert på jakt og fiske. Disse produktene ser ut til å slå an sterkere i det utenlandske markedet enn i det norske. Innenfor næringsområdet hyttebygging dokumenteres ingen klar effekt i retning av at nærhet til verneområder gir høyere hyttepris, men dette er noe som kan tenkes å endre seg.

Videre forskningsbehov skisseres: hvordan konflikter hemmer entreprenørskap, hvordan entreprenørskap i bygder ved verneområder kan fremmes, økt markeds- og produktkunnskap for reiseliv i og ved verneområder, og hvordan få til gode møteplasser for forvaltning og næringsliv.

Et prosjekt som også er gjennomført er ”**Critical components for sustainable development of national parks (PARKS) – The interaction of social, ecological and economic factors**” (2005-2007), i regi av NINA. Her er hovedvekten på nasjonalparkers miljømessige betydning og herunder biologisk mangfold spesielt, men turismens rolle og påvirkning er en faktor som også belyses. Det gjøres en sammenligning av norsk/skandinavisk verneområdeforvaltning og andre deler av verden, og det slås fast at i skandinavisk og dels europeisk sammenheng brukes lite

statlige midler på nasjonalparkforvaltning. Lokalt næringsliv har ofte en betydelig innvirkning men med begrenset økonomisk verdi der det er lite tilrettelegging for turisme og vern. Med en mer aktiv forvaltning kan en både legge tilrette for turisme og samtidig begrense skadevirkningene av turisme og annen næringsaktivitet. Prosjektet er et samarbeid med UMB og flere utenlandske miljø.

Prosjektet **”Sustainable tourism development in mountain park areas (SUSTOUR)”** (2008-2011) er et KMB-prosjekt som tar opp samme tematikk som **”Turistbasert næringsvirksomhet i verneområder – muligheter og hindringer”**.¹ Dette er et prosjekt som gjennomføres i samarbeid mellom Transportøkonomisk institutt, NINA, UMB, Bygdeforskning og flere utenlandske forskningsmiljø. Prosjektet er relativt nystartet, og studieområdet er verneområdene som faller inn under betegnelsen **”Nasjonalparkriket”** i Oppland fylke (Rondane, Jotunheimen, Dovrefjell). Prosjektet har som mål å, gjennom å bygge scenarier, gi input til en forvaltnings- og markedsføringsstrategi for dette fjellområdet. Mer spesifikt skal en beregne økonomisk verdiskaping i tilknytning til verneområdene, anslå framtidig potensiale, belyse forholdet næringsutvikling og økologiske effekter i områdene. Vektleggingen av forhold rundt markedsføring og produktutvikling er dels et **”svar”** på kunnskapsbehovet i prosjektet **”Turistbasert næringsvirksomhet i verneområder”**, likeledes vil dette prosjektet også se på samhandlings- og organisasjonsformer mellom næringsliv og forvaltning i vernede områder som etterlyses over.

6.1.2 Verneområder og lokal utvikling

Flere prosjekter ser på verneområder og bruksinteresser men ikke spesifikt med reiselivs- eller turismefokus, selv om det er ett av mange perspektiver. Tema som tas opp er næringsmessig handlingsrom innenfor rammen av vern, og utvikling forstått som mer enn næringsutvikling, i form av bygde- eller stedsutvikling. Her omtales sju kjerneprosjekter:

Doktorgradsprosjektet **”Protected areas as resources for coastal and rural business development”** (2006-2009), som gjennomføres av Nordlandsforskning, ser på forholdet mellom verneområder og næringsaktivitet. Prosjektet har et geografisk fokus på kystområder og et tematisk fokus på reindrift. Prosjektet ser på institusjonelle rammeverk rundt bruk og vern-konflikter og ulike brukergrupper. Prosjektet tar for seg pågående prosesser i Nordland fylke hvor en søker en større integrasjon mellom bruk og vern.

”Implementing environmental policy – analysing the governance of integrated use and protection politics” (2008-2011), er et prosjekt som gjennomføres av Bygdeforskning, Nordlandsforskning og Asplan viak. I likhet med prosjektet **”Turistbasert næringsvirksomhet i verneområder – muligheter og hindringer”** omtalt over, tar dette prosjektet utgangspunkt i konkrete bestemmelser og vedtak som er uttrykk for den stadig sterkere trenden mot integrert bruk og vern og lokal deltakelse: Fjellteksten og **”Kyststrategien”** (overordnede målsetninger for forvaltningen av kystsonen, gitt i St. meld. 43 1998-1999). Studieområder er vernede områder i Nordland fylke. Prosjektet ser på hvordan byråkratiet og forvaltningsaktører møter de nye føringene og på hvordan og i hvilken grad ideologiske strukturer og syn på kunnskap påvirker den institusjonelle responsen på de vernepolitiske endringene.

I det strategiske instituttprogrammet **”Naturressurser og lokal utvikling i skogs- og fjellbygdene – mellom marginalisering, kommersialisering og vern”** (2004-2009) ved Bygdeforskning studeres reaksjoner, tilpasninger og handlingsrom for aktører i skjæringspunktet mellom marginalisering, næringsutvikling og vern i skogs- og fjellbygdene. Programmet ser på diskurser rundt natursyn og rettighetsforhold, overlevelsesstrategier og handlingsvalg for

---

¹ KMB – Kompetanseprosjekt med brukermedvirkning.

næringsutøvere, og entreprenørskap og nyskaping i lys av større landbruks- og miljøpolitiske endringer både nasjonalt og internasjonalt. Ett av delprosjektene omhandler verneområder og forholdet bruk og vern spesifikt og gjør en sammenligning av ressursbruksformer, verdisyn og landskapssyn i fjell- og seterområder i Norge sammenlignet med Nord-Spania. Begge land har fremdeles et aktivt landbruk i fjellbygdene og fjellområdene. Studien belyser hvilke syn næringsutøvere – her husdyrbønder og dels med tilknyttet småskala turisme – i de to ulike kontekstene har på natur-kultur, bruk og vern, landskapspåvirkning, handlingsrom og framtidsstrategier. Forskningen viser at i norsk sammenheng er det et mye tydeligere fokus på kulturaspektet i verneområder (også i nasjonalparker og ikke bare landskapsvernområder) enn i Spania. I Norge gis, i tillegg til naturkvaliteter, også fysiske kulturspor (kulturminner, kultur-landskap) og selve ressursbrukshistorien i skogs- og fjellområder status mens i Spania står fjellbondens liv og ressursbruk for noe gammeldags og tilbakeskuende og hvor ”natur-natur” har adskillig høyere status. Bygdeforskning samarbeider i dette programmet med NTNU, NINA, Universitetet i Stavanger, og forskningsmiljø i UK, Spania og New Zealand.

Et prosjekt som spesifikt ser på næringsaktivitet i vernekategorien Landskapsvernområde er **”Landscape protection as a management tool – does it fulfil its aims?”** (2006-2008), ved Skog og landskap. Prosjektet ser på hvor effektivt landskapsvern er som verktøy for å ivareta landskapsverdier og hvordan status landskapsvern virker inn på økonomien til de landbruks-eiendommer som omfattes av denne verneformen. Økonomiske forhold for eiendommer innenfor og utenfor landskapsvernområder sammenlignes, videre undersøkes bønders holdninger til fordeler og ulemper ved å berøres av landskapsvern.

Vestlandsforskning-prosjektet **”Policy for harmonising national park management and local business development”** (2008-2010) har som hovedmål å studere hvordan endringer i politiske regimer og forvaltningsmodeller kan stimulere en harmonisering mellom lokal økonomisk utvikling og vern av natur og kultur i eller i nærheten av større verneområder. Prosjektet sammenligner verneområder i Norge og Østerrike, dette på bakgrunn av at Østerrike er ett skritt foran Norge i å harmonisere mål for regional sosio-økonomisk utvikling med mål for vern. Helt konkret gjelder dette Jostedalsbreen nasjonalpark og Hohe Tauern nasjonalpark. Videre ser prosjektet på prosesser og aktører i Breheimen nasjonalpark og på etableringen av forvaltningsmodell for verdensarvområdet Nærøysfjorden. For sistnevnte delstudie viser prosjektet at verneplanprosess og senere verdensarv er et tydelig eksempel på at forholdet mellom Fylkesmannen som verneinstans og lokale interesser har utviklet seg til et partnerskap. Her har både forvaltningsmyndighet og lokale aktører vist vilje og evne til å reflektere over egen rolle og posisjon for å kunne integrere vern og lokalsamfunnsutvikling. Dette partnerskapet omtales som en nyskaping i offentlig sektor hvor en har samhandlet både med frivillig sektor og næringslivet.

Studien som sammenligner norske og østerrikske verneområder har søkt å kalkulere hvilken virkning Hohe Tauern har for reiselivet i området. På kort sikt er ikke en slik effekt mulig å måle, men det ser ut til at for de fleste bygder eller kommuner kan oppretting av en nasjonalpark styrke en positiv trend eller svekke eller reversere en negativ trend. Effekter for næringslivet innen turisme kommer trolig etter lang tid, forutsatt at dette er et satsingsområde for regionen. Vestlandsforskning samarbeider i dette prosjektet med UiO, Universitetet i Klagenfurt (Østerrike), Høgskolen i Sogn og Fjordane, Direktoratet for naturforvaltning, Riksantikvaren, Fylkesmannen i Sogn og Fjordane samt Nærøysfjorden verdensarv.

Prosjektet **”Conservation covenants in Norway (CoCoviN) – moderating conflicts, reducing bio-diversity loss and improving resource management?”** (2008-2011), med NINA som prosjektleder, er et KMB-prosjekt som tar fatt i noe av det samme som prosjektet over: Modeller og partnerskap for å ta vare på natur og kulturskapt kvaliteter. Prosjektet skal studere bruken av frivillige men formelt bindende privat-offentlige partnerskap for områder hvor ivaretagelse av

biologisk mangfold og kulturminne-kvaliteter er viktig. Utgangspunktet for prosjektet er en antagelse om at konflikter rundt vern oftest er konflikter rundt verne- eller forvaltningsform heller enn verneformål, at privat-offentlige partnerskap kan minske konfliktnivået, og at slike partnerskap kan bidra både til bedre vern og mer bærekraftig bruk av de aktuelle ressurser. Prosjektet er nystartet og skal følge forvaltningens nasjonale prosjekt ”Utvalgte kulturlandskap i jordbruket”, og her velge 2 av disse kulturlandskapsområdene for nærmere studier. Prosjektet har en rekke samarbeidspartnere: BIOFORSK, NIBR, NIKU, NILF, Bygdeforskning, UiO, Norges Bondelag.

”Vega 2045: World heritage and local knowledge – integrated modelling and scenario building for nature and cultural heritage management” (2008-2011), med NINA som prosjektleder, har også fokus på miljøkvaliteter og vern og lokalsamfunnsutvikling. Studieområdet er øyriket Vega som er på UNESCOs verdensarvliste. Samtidig som verdensarv er spesielt for Vega aktualiserer dette studieområdet utfordringer som mange kystområder, spesielt i Nord-Norge, står overfor med viktige biologiske ressurser som må ivaretas, viktig kulturarv som må sikres, og utfordringer knyttet til å opprettholde næringsliv og levende lokalsamfunn. Prosjektet, som er nystartet, bruker scenarier som verktøy for å komme fram til forvaltningsmodeller for integrert bruk og vern, her vektlegges særlig betydningen av lokal kunnskap. I scenariene som viser ulike framtidbilder for Vega-samfunnet, er det å integrere lokal kunnskap med forskningsbasert kunnskap sentralt. Prosjektet gjennomføres i samarbeid med NIKU og NIVA.

6.1.3 Kulturminner, kulturmiljø, kulturlandskap og verdiskaping

Flere av prosjektene nevnt under de to foregående overskriftene ser både på naturskapte og kulturskapte karakterer i vernede områder eller andre utpekte områder som verdensarv eksempelvis. De prosjektene som nevnes i denne bolken ser *i hovedsak* på kulturskapte eller kulturpåvirkede deler av landskap og miljø i en verdiskapingssammenheng. Forvaltningsmodeller, partnerskap og samhandling er viktige stikkord for forskningsprosjektene også i denne bolken, men med et empirisk tyngdepunkt på kultur. Prosjektene har et fokus både på kulturlandskap og på kulturminner sett i sammenheng med omgivelsene - både natur og kultur. Her omtales to kjerneprosjekter og flere andre prosjekter som berør bruk og vern i områder med en ”utpekt-status” av ulik art.

Prosjektet **”Kulturminner og verdiskaping. Om beregning av de økonomiske effektene av kulturminneverdiene på Røros”** (2005-2007) ved ECON har sett på forholdet mellom kulturminneforvaltning og økonomisk verdiskaping på Røros. Prosjektet gjennomføres i samarbeid med NIKU. En har forsøkt å estimere de økonomiske effektene fysiske kulturminner har for et lokalsamfunn og også spesifikt hvordan verdenskulturminnestatus virker inn i den sammenheng. Utgangshypotesene har vært at den økonomiske effekten av kulturminner først og fremst synes i form av økt tilstrømming av turister som gir arbeidsplasser og inntekter lokalt, i tillegg kan kulturminner og her verdensarvstatus fungere som en ”branding” av et sted og gi et godt omdømme – noe som kan påvirke etablering av ny næringsvirksomhet og økt sannsynlighet for at stedet velges som bosted. Metodisk har en i prosjektet gjort intervjuer og spørreundersøkelser blant næringsdrivende, lokalbefolkningen og turister, i tillegg til plan- og dokumentstudier.

Prosjektet har utviklet en analyseramme for å diskutere verdiskaping med kulturminner som utgangspunkt, og til tross for en rekke usikkerhetsmomenter og forbehold presenteres noen tall. Turistundersøkelsen viser at for 60% av de tilreisende var kulturminnene viktigste grunnen til at de kom til Røros. Andelen av sysselsettingen på Røros som kommer fra turismen (og som nevnt over er det her det antas at ”kulturminneeffekten” slår inn) er beregnet til omtrent 7% av samlet sysselsetting. Røros sin status som spesielt kulturminnested nasjonalt gjør at det overføres midler årlig fra Riksantikvaren, dette bidrar til ca 0.8 % av samlet sysselsetting. Med hensyn til

kulturminneverdiene som trekkplaster for ny næringsaktivitet eller tilflytting til Røros så kan det ikke dokumenteres at Røros her skiller seg ut fra andre kommuner i positiv forstand. Det ser ut som det er andre kvaliteter enn kulturminner, nærmere bestemt friluftslivsmuligheter, som forklarer hvorfor Røros velges som bosted.

Prosjektet **”Cultural heritage as an asset for economic added value; selection processes from a coast – inland perspective”** (2008-2011) ved Bygdeforskning er et nystartet prosjekt som ser på prosesser rundt kulturarv og økonomisk verdiskaping ut fra et kyst/innlands-perspektiv. Innlandsområdet Valdres og kystområdet Vega er valgt for å se hvorvidt de ulike ideologiske føringer som ligger på kystens og innlandets kulturarv gir seg utslag når kulturminner, kulturmiljø og kulturlandskap i økende grad settes inn i næringsssammenheng. For studieområdet Vega som er på verdensarvlista vil en nasjonal og internasjonal utpekingsstatus belyses, og hvorvidt en slik status hindrer eller fremmer økonomisk verdiskaping. Prosjektet er et samarbeid mellom Bygdeforskning, NIKU, Skog og landskap, og flere utenlandske forskningsmiljø.

Utover de to kjerneprosjektene som er nevnt over, er det flere andre prosjekter som tangerer forhold rundt bruk og vern hva gjelder kulturminner og kulturlandskap eller kulturarv i både materiell og immateriell forstand.

”Forvaltning av agrare kulturminner i utmark” (2001-2004), gjennomført ved Arkeologisk institutt, Universitetet i Bergen, er et doktorgradsprosjekt. Prosjektet omhandler en kategori kulturminner i skog – de såkalte dyrkningsrøysfelt – som er spor fra bronse-, jernalder og ofte middelalderens dyrkingsaktivitet på arealer som i dag er tilgrodd med skog. Prosjektet har en klar grunnforskningsdimensjon men også en forvaltningsmessig del som diskuterer disse kulturminnene som del av større kulturmiljøer og hvordan kulturminnevernet kan forvalte disse på en god måte.

”Jordbrukets rolle som kulturbærer” (2003-2005), gjennomført ved Bygdeforskning i samarbeid med NIKU, har dreid seg om å identifisere jordbrukets rolle og betydning som kulturbærer og belyse sammenhengen mellom aktivt jordbruk og opprettholdelse og utvikling av jordbrukets kulturarv. Prosjektet har bidratt til å konkretisere, nyansere og problematisere jordbrukets kulturarv gjennom å rette søkelyset mot hva som defineres som jordbrukets kulturarv både nasjonalt og internasjonalt av toneangivende aktører innen politikk og forvaltning. Videre har prosjektet sett på hvordan økonomiske virkemidler over landbruksmyndighetenes budsjett rettet mot denne kulturarven faktisk virker, og hvilken betydning organisasjoner (dels med kommersielt formål) som arbeider med jordbrukets kulturarv har. I forhold til bruk og vern mer spesifikt har prosjektet studert Geiranger-Storfjordenområdet som både har landskapsvern og er på UNESCOs verdensarvliste.

”Bærekraftig forvaltning av seterområdenes kulturmiljøer” (2005-2007) ved NIKU har tatt utgangspunkt i situasjonen dagens aktivt brukte seterområder (aktivt som i at det drives seterdrift) befinner seg i hvor balansen mellom jordbruksdrift, turisme, vern og hyttebygging er viktige stikkord. Hovedmålet har vært å analysere den planpraksisen som tas i bruk for å styre potensielle konflikter i slike områder. Det er også et mål å se nærmere på hvordan setermiljøene presenteres og oppfattes som kulturmiljøer og hvordan dette kan utnyttes som ledd i en verdiskapingsprosess. Prosjektet baseres på komparative undersøkelser av to seterområder: Budal i Sør-Trøndelag og Golsfjellet i Buskerud. I begge områder står setring sentralt, men vektingen av kombinasjonen landbruk og reiselivssatsing er forskjellig. Hva gjelder bruk og vern spesifikt er seterområdene i Budalen berørt av vern i form av landskapsvernområde og nasjonalpark.

Resultatene omhandler hvordan ulike forvaltningssystemer, virkemidler og komplekse eiendomsforhold former utviklingen av seterlandskapet, spesielt med hensyn til hvordan ulike

brukergrupper kan påvirke forvaltningen. Prosjektet har også sett på samarbeid og nettverk mellom ulike interessenter i seterområdene, og hva som anses som avgjørende for å holde ved like kultur- og naturkvaliteter og å sikre et framtidig inntektsgrunnlag for lokale brukere. Et annet bidrag fra prosjektet handler om hvorvidt den kulturhistoriske multifunksjonalitet i bruken av fjellet i kombinasjon mellom setring og annen ressursbruk i utmark avspeiles i dagens markedsføring av seterområdene. Videre er bygningsmiljøene i seterlandskapet blitt analysert for å belyse forholdet mellom tradisjonelle bygningsformer og praktiske tilpasninger som oppstår når historiske interesser skal kombineres med dagens krav til funksjonalitet. Prosjektet er gjennomført i samarbeid med Bygdeforskning og NIBR.

Prosjektet **”Kulturminner og kulturmiljøer i marginaliserte kystsamfunn”** (2005-2007), er gjennomført ved Institutt for arkeologi ved Universitetet i Tromsø. Prosjektets hovedmål er å skaffe oversikt over kulturminneforekomstene i fraflyttingstruede kystlandskap der både kulturminneforvaltning og forskning mangler kunnskap. Det sentrale materialet for prosjektet er innsamlet gjennom detaljregistreringer i fire utvalgte vegløse kystområder i Nordland samt dokumentasjon av den landskapsbruken som har etterlatt fysiske spor. Prosjektets viktigste resultat er at studieområdene, som alle var uten avmerkinger i Riksantikvarens kulturminne-database, kunne oppvise en overraskende rikdom av kulturminner. En stor del av disse kulturminnene var av en slik karakter at de vanskelig kunne klassifiseres eller dateres ut fra tilgjengelig kunnskap. Bortfall av beite og bruk av utmarka har ført til gjengroing og myrvekst, noe som medfører at det er vanskelig å registrere kulturminner som ikke er kjent fra før. Funksjonsendring av bebyggelse fra bosetning til fritidsbruk synes å falle utenom den ordinære kommunale saksbehandling med konsekvenser både for hensynet til kulturminnene og arealene. En del konfliktsituasjoner mellom naturvern, kulturminnevern, omstilling i jordbruket, samisk reinbeiting og kraftutbygging er avdekket. Samarbeidspartnere er NIKU, Høgskolene i Harstad og Nesna, Nordland fylkeskommune, Museum Nord og Helgeland Museum, i tillegg til forskere i Kamerun.

Flere prosjekter omhandler ikke verneområder pr idag men tar opp landskaps- eller vegetasjonstyper som anses som viktige og verneverdige og hvor særlig skjøtsel fokuseres. Dette gjelder flere prosjekter i kystlynghei (Vitenskapsmuseet, NTNU; UNIFOB AS Universitetsforskning, Bergen; Bioforsk Midt-Norge), likeledes et par prosjekter som ser på gjengroing i fjellet på grunn av sterk reduksjon i antall beitedyr (Biologisk institutt, Universitetet i Oslo). Det er også sett på hvordan gjengroing av kulturlandskap oppfattes av turister (NINA).

Beslektet med landskapsendring og skjøtsel er også prosjekter som ser på ulike virkemidler for å forvalte landskapskvaliteter, eksempelvis landbrukspolitiske virkemidler (Samarbeidsrådet for landbruket i Hordaland og Sogn og Fjordane; Telemarksforskning Bø) eller hvordan et europeisk rammeverk som Den europeiske landskapskonvensjonen legger nye ”krav” på norsk landskapsforvaltning (Skog og Landskap; NIKU).

6.1.4 Oppsummert – hvilke tema belyses i gjennomført og igangsatt forskning

Mange av prosjektene i Forskningsrådets portefølje innen de aktuelle programmer omhandler verdiskaping eller næringsutvikling basert på natur og kultur. For de aktuelle prosjektene er dette mest økonomisk verdiskaping og mest innenfor sektoren turisme/reiseliv, men enkelte av prosjektene berører også lokalsamfunnsutvikling eller bygdeutvikling.

Forskningen tar fatt i tema bruk – vern utover de arealkategorier som Naturvernloven definerer. Selv om mange av prosjektene har nasjonalparker (og noen også landskapsvernområder) som

studieområder, så er verdensarv og eksisterende og nye virkemidler for å ivareta kulturlandskap og kulturminner med.

Det at ulike typer ”utpekt status” blir adressert i prosjektene henger også sammen med at forskningen har et tydelig fokus på forvaltningsmodeller – både tradisjonelle modeller (som i arealvernforvaltning med nasjonalpark, landskapsvernområder, og forsåvidt verdensarvområder) og ulike former for partnerskap. Noen prosjekter har preg av å evaluere eksisterende eller igangsatte forvaltningsordninger eller landbrukspolitiske virkemidler, mens andre prosjekter (spesielt noen av de nystartede prosjektene) ser på nyere modeller for integrering av bruk og vern og mekanismer rundt etablering av partnerskap for samhandling.

Det har tidligere vært en tendens til at forskning på vern og bruk foregår i tilknytning til nasjonalparker i fjellet, noe som dels kan forklares ut fra arealstatistikken på hvor vernearealene befinner seg. Prosjektene viser imidlertid at forskningen har utvidet fokuset til bruk og vern-tematikk for kystområder og for verdensarv. Dette er viktig for å fange inn bredden av de utfordringer som ligger i bruk og vern og som varierer ut fra geografi, type område og type vern eller annen utpekning.

Prosjektene er ulike i type vektlegging, noen har hovedtyngde på ideologi og diskurs mens andre er i hovedsak anvendte og handlingsrettede. Det anvendte er også tydeligere enn før ved innføringen av KMB og BIP-prosjekter hvor brukerdimensjonen er styrket i forhold til det tradisjonelle forskningsprosjektet.²

Vi ser at i denne prosjektporteføljen brukes det begreper fra andre sektorer enn det som har vært vanlig i vern og bruk-forskningssammenheng: næringslivets ”språk” som entreprenørskap og innovasjon og begreper mye brukt innen reiseliv som merkevarebygging, markedsføring, produktspissing etc. Så godt som alle prosjektene gjennomføres av samarbeidsteam og dels med stor flerfaglig bredde. Slik sett er det riktig å si at bruk og vern-forskningen har innfridd målsettinger om større fler- eller tverrfaglighet som har vært definert som mål for norsk miljøforskning i lang tid.

6.1.5 Viktige forskningstema framover

Forskningsbehov som understrekes her er dels på tema som er belyst i porteføljen fra de aktuelle programmene, men som ikke er tilstrekkelig utforsket og hvor en fremdeles mangler kunnskap. I tillegg foreslås noen tema som hittil ikke er berørt i eksisterende prosjekter.

Holdning og handling: Som nevnt har porteføljen innenfor programmene Natur og næring, Miljø 2015 og det avsluttede Landskap i endring en rekke prosjekter som på ulike vis dekker problemstillinger relatert til både ”holdning og handling” for tema bruk vern: Prosjektene går inn på verdisyn, ideologi og om en vil forvaltningsparadigmer på et mer overordnet nivå og på det mer konkrete plan gjøres forskning på hvordan aktuelle forvaltningsgrep eller virkemidler ”virker” eller en søker å bidra til å utvikle nye forvaltningskonstellasjoner. Flere prosjekter ser også på sammenhengen mellom holdning og handling. Til tross for denne gjennomførte og igangsatte forskningen er det fortsatt behov for et tydelig fokus på ikke minst sammenhengen mellom verdier og idegrunnlag og de faktiske handlinger eller organisatoriske grep som iverksettes. Dialektikken mellom holdning og handling er avgjørende for bruk og vern-feltet, både innenfor og utenfor områder med en utpekt status.

---

² BIP – Brukerstyrt innovasjonsprosjekt.

Nye begreper og forståelsesrammer: Begrepsbruk og logikk fra samfunnsområder som ikke tradisjonelt har vært aktivisert i vernesammenheng kommer inn i forskningen – dette er i hovedsak en konsekvens av større fokus på næringsutvikling og særlig turisme innen verneområder. Her er det viktig at disse nye begrepene og tenkemåtene følges av kritisk forskning, at en identifiserer kollisjonspunkt og potensiale for å komme videre når nye begreper utfordrer den tradisjonelle tenkningen rundt vern. Begreper som innovasjon, produktutvikling og markedsføring som en ofte ser har fungert som ”rød klut” i vernesammenheng, kan tenkes å bidra konstruktivt med nye løsninger for bruk og vern-feltet.

Kunnskap om bredden i reiselivet i forhold til ”utpekte områder”: Offentlige vedtak og formuleringer åpner for kommersielt reiseliv i vernede områder. Vi ser en tendens til at en her forstår bærekraftig reiseliv i slike sammenhenger som småskala reiseliv og at småskala er forenlig med eller lett kan tilpasses de betingelser som settes av vern. Men det finnes også større reiselivsaktører i nærheten av vernede områder. Det er viktig at forskningen ser på forholdet mellom det en kan kalle det ”lille” og ”store” reiselivet og de muligheter og begrensninger som ligger i vern eller andre utpekninger, eksempelvis hvordan verneforskrifter fanger inn ulike typer reiseliv, hvilke aktører som har hvilke rettigheter i vernede områder, effekter av ulike former for reiseliv, hvordan få til samhandling mellom både store og små reiselivsaktører og verne-myndigheter.

Se sammenhenger verdiskaping natur og kultur: Vern og bruk-tematikken gjelder både for natur- og kulturpregede områder eller ressurser. Dette kommer til syne i form av Riksantikvarens ”Verdiskapingsprogram på kulturminneområder” som er del av samme trend som det Fjellteksten er et uttrykk for. Det er imidlertid en tendens til å se verdiskaping med kulturskapt ressurser som utgangspunkt som separat fra prosesser med natur som utgangspunkt. Det er selvsagt ulikheter eksempelvis knyttet til eiendomsforhold, forvaltningssystem og omfang på mulig reiselivsaktivitet, men forskningen som følger de ulike verdiskapingsprosessene må i større grad sammenholdes. En sterkere kobling vil både tydeliggjøre hvilke utfordringer og mekanismer som er ulike for prosesser med natur og kulturskapt ressurser som utgangspunkt og også se hvor det er lignende utfordringer og dermed kanskje også løsninger på konflikter. En tettere integrering av slike prosesser vil også i mange tilfeller stemme godt overens med områdenes preg – hvor klare skiller mellom natur og kulturtrekk ikke kan identifiseres men hvor alt henger sammen.

Politisert forvaltning - konsekvenser og reaksjonsmønstre: Gjennom de siste årene med vektlegging av bruksdimensjonen i vern, forsøk med alternative forvaltningsmodeller og utprøving av konkrete prosjekter eller tiltak i verneområder ser vi en viss tendens til at deler av natur- og miljøforvaltningen sterkere enn før vektlegger verneformål og blir mer restriktive. I noen tilfeller kan dette utkristallisere seg veldig tydelig og nærmest som en skyttergravsposisjonering. En prinsippetro forvaltning er i noen tilfeller en nødvendighet ut fra trusselbildet mens i andre tilfeller kan slike reaksjonsmønstre nøre opp under konflikter eller skape mindre legitimitet for vern som sådan. Her er det viktig at forskningen studerer reaksjonsmønstre i ulike typer prosesser. Ikke minst er dette viktig gitt at norsk forvaltning også skal innfri internasjonale forpliktelser innen tema bruk og vern og hvor vår ”grad av suksess” måles.

Sammenheng verneformål, landskapspreg og bruksinteresser: ”Gamle” verneområder etablert for 30-40 år siden kom til gjennom prosesser hvor bruk, næring, lokal medvirkning og samhandling hadde en helt annen posisjon enn i verneprosesser gjennomført de siste årene. Gamle verneområder kan enkelt sagt sies å være opprettet i en tid med en ”hands-off”-tankegang i forhold til å gi innpass for bruksinteresser. I noen tilfeller er det fremdeles logisk i forhold til verneformål, kvaliteter som skal sikres og trusselbilde, i andre tilfeller har en gjennom en slik tankegang forringet eksempelvis kulturskapt vernekvaliteter (kulturlandskap, kulturminner) som krever menneskelig påvirkning for å opprettholdes. Det er behov for en større systematisk

gjennomgang av et knippe verneområder av ulik alder og type for å se sammenhenger mellom verneformål og faktisk landskapsutvikling.

6.2 Bjørn P. Kaltenborn: Vern av arealer som virkemiddel i miljøpolitikken – resultater fra nyere norsk forskning. Fokus: nasjonalparker, landskapsvernområder, naturreservater, forvaltningsmodeller, fjellområder, friluftsliv, ferdsel, hytteutbygging og andre inngrep.

Dette notatet beskriver forskning på vern og bruk-problematikk i hovedsak med fokus på prosjekter som har studert forvaltning og bruk av ulike verneområdetyper, friluftsliv, ferdsel, effekter av utbygging i fjellområder og ulike aspekter ved bærekraftig bruk av utmark. Temaet vern og bruk er temmelig vidt både forvaltningsmessig og forskningsmessig og det er vanskelig å gi en god avgrensning eller presis definisjon av hva som faller innenfor dette begrepet forskningsmessig. Vi kan imidlertid si at det er særlig fem temaer vi trenger kunnskap om for å kunne gjøre gode forvaltningsmessige avveininger, og dette er; kunnskap om naturtilstand, bruken av områdene, overvåking av bruk og miljømessige og sosiale effekter, fastsetting av akseptabel bruk og påvirkningsnivå, samt modeller og metoder for samhandling og prioriteringer.

Det forskningsmessige ”svaret” på disse kunnskapsbehovene kan naturligvis defineres på ulike måter. På noen måter kan de forskningsmessige oppgavene sies å være direkte sammenfallende med kunnskapsbehovene knyttet til forvaltning og næringsutvikling. Men forskningsoppgavene går også inn på mer grunnleggende forhold og drivkrefter. Tematisk kan dette rubriseres som; systematisk kartlegging av bruken av verneområdene, studier av effektivitet og legitimitet av ulike forvaltningsmodeller, overvåking av miljøeffekter og effekter på sosiale, kulturelle og økonomiske forhold, analyser av verdsetting og prising av miljøgoder, studier av hvordan policy utformes, analyser av styresett på flere nivåer, definisjoner av bærekraftig bruk basert på formelle rammeverk og beslutningsmodeller, og studier av måloppnåelse og mekanismer for målstyrt forvaltning.

Norges forskningsråd har over mange år finansiert forskning som er relevant for bruk og vern-problematikk selv om dette temaet bare i begrenset grad har vært gjenstand for målrettet satsing forskningsmessig. Helt generelt kan vi også si at kunnskapen er fragmentarisk og at det fortsatt er mange kunnskapshull. De viktigste satsingene i senere tid er programmet ’Natur og næring’ hvor det legges særlig vekt på verdiskapning og næringsutvikling, og ’Miljø 2015’ hvor det legges mer vekt på forvaltning og økosystemer. I tillegg finnes det en del relevant kunnskap fra programmer som ’Landskap i endring’ (avsluttet og delvis videreført i Miljø 2015) og flere strategiske instituttprogram.

I Forskningsråds-programmene ’Natur og næring’ og ’Miljø 2015’ er det flere prosjekter som spesifikt omhandler vern og bruk-problemstillinger. Disse prosjektene dekker temaer som; forholdet mellom forvaltning og næringsutvikling i verneområder, mekanismer og prinsipper for verneområde forvaltning, forholdet til lokale interesser, måloppnåelse i verneområde forvaltning, verneprosesser, og bærekraftig forvaltning av natur- og kulturressurser i verneområder i forhold til økonomiske, biologiske og sosiale forhold. I tillegg finner vi relevante resultater for bruk og vern problematikken i flere prosjekter som omhandler turisme og friluftsliv. Tematisk dekker dette blant annet; verdsetting av rekreasjonsområder, motorferdsel, endringsprosesser i friluftsliv, miljøbetinget livskvalitet, urbant friluftsliv og utvikling i vernede områder. Relevant kunnskap finnes også i noe grad i prosjekter som omhandler jakt, konfliktlinjer i utmark, arealbruk og hyttebygging. Her nevnes ikke hvert enkelt prosjekt, men bare de viktigste aspektene i forhold til

vern og bruk-problemstillinger. I det følgende gis en oppsummering av relevante prosjekter, problemstillinger og funn. I flere av tilfellene er prosjektene ennå ikke fullført og det foreligger begrenset med resultater. Titler og institusjonstilknytning er oppgitt på en del av de mer sentrale prosjektene i forhold til vern og bruk-problematikk. Samarbeidende institusjoner er ikke beskrevet her, men oversikten over dette finnes i Forskningsrådets prosjektkataloger. Flertallet av relevante prosjekter er samarbeidsprosjekter mellom flere institusjoner.

6.2.1 Forvaltningsmodeller og styresett

Flere Forskningsråds-finansierte prosjekter tar for seg ulike aspekter ved forvaltningsmodeller, styringsmekanismer, partnerskap og samarbeidsmodeller og graden av måloppnåelse. Innledningsvis må det sies at ingen av prosjektene foretar noen systematisk kartlegging eller beskrivelse av bruken av et eller flere typer verneområde. De fleste prosjektene omhandler ulike typer og bruk og/eller relasjoner mellom bruker grupper, interessenemotsetninger osv., men vi har ikke prosjekter i porteføljen som foretar en fullstendig kartlegging av bruk av verneområder, eller omhandler metoder for å gjennomføre systematiske brukerkartlegginger.

Prosjektet **Critical components for sustainable development of national parks – the interactions of social, ecological and economic factors (PARKS)** ved NINA (2005-2007) har blant annet gitt oss mer kunnskapen om den miljømessige betydningen av verneområder og hvilken rolle staten, kommuner og det private næringsliv har for utviklingen i og rundt nasjonalparker. Dette har dels også vært undersøkt i et internasjonalt perspektiv. Svært mange nasjonalparker er under betydelig press fra utbygging, turisme og næringsliv, men modellene for forvaltning og statlige investeringer varierer mye mellom regioner. Skandinavisk og tildeles europeisk forvaltning av nasjonalparker er preget av lav statlig støtte, få forvaltningsstillinger og en vis *laissez-faire* holdning, der lokalt næringsliv har betydelig innvirkning, men likevel begrenset økonomisk verdi, og der tilretteleggelsen for turisme og sikring av vern er svært beskjeden. I andre regioner, henholdsvis Asia, Nord-Amerika, Sør-Amerika og Afrika er det andre modeller, varierende fra store statlige overføringer til et høyt avgiftsnivå for brukere som sikrer både næringsliv eller mange stillinger, eller til krav om guiding eller overnatting som sikrer lokalt næringsliv. I disse regionene spiller ofte turisme en avgjørende rolle både for å sikre legitimitet og opplutning om store verneområder, og for å sikre finansiering av forvaltningen. Dermed blir forvaltningen mer aktiv og den økonomiske aktivitet større, selv om det pga. befolkningspress kan være mange utfordringer eller konflikter i tilknytning til arealkrav.

Modellene for nasjonalparkforvaltning har vært i utvikling, spesielt de siste tjue årene med stadig mer vekt på lokal forvaltning. Internasjonale erfaringer viser hvordan man sjelden har lyktes med å bevare biodiversitet samtidig som man har fremmet næringsutvikling og flerbruk av verneområder. Når det gjelder de mange forsøkene på ulike former for lokal basert utvikling har man gjennomgående undervurdert hvilke krav dette stiller til ressurser, kapasitet, tekniske forhold, politiske forhandlinger, kommunikasjon med berørte parter, oppklaring av konflikter rundt landrettigheter og utviklingen av felles forvaltningsmålsettinger. Prosjektet har vist igjennom omfattende globale analyser blant annet til konvensjonen for biologisk mangfold (CBD), som har integrert resultatene i sine globale Outlook, at verneområder pr. i dag utgjør det desidert viktigste og mest effektive beskyttelse av biologisk mangfold. I denne analysen så man på flere ulike drivkrefter på makro nivå som kunne tenkes å virke positivt inn på reduksjonen av biologisk mangfold. I følge modellen som ble brukt er det kun opprettholdelse av store verneområder som kan forventes å gi et signifikant bidrag til å motvirke reduksjonen av biologisk mangfold

Vi har etter hvert også fått noe forskning på effekten av vern som virkemiddel i areal politikken. I prosjektet **Landscape protection as a management tool – does it fulfill its aims?** (Norsk institutt for skog og landskap 2006-2008) studeres arealbruk og landskapsendringer i og utenfor

landskapsvernområder som utgjør fire prosent av Norges land areal. I tillegg undersøker man trender i jordbruks økonomi og subsidier i og utenfor verneområdet. Formålet med prosjektet er å kunne si noe om effektiviteten av policy-instrumenter og landskapsforvaltning i landskapsvernområder med særlig fokus på balansen mellom bruk og vern i en situasjon hvor det drives privat verdiskapning basert på offentlige goder (vernet areal). Resultatene fra prosjektet (som er i avslutningsfasen) vil ventelig bidra til å øke kunnskapen om hvor egnet landskapsvernområder er som virkemiddel i forvaltningen av jordbrukslandskaper og balansen mellom bruk og vern av arealressurser.

Implementeringen av miljøpolitikk (policy) er et sentralt aspekt ved bruk og vern-problematikken og studeres i prosjektet **Implementing environmental policy – analysing the governance of integrated use and protection politics** (Norsk senter for bygdeforskning 2008-2011). Forholdet mellom miljømyndigheter og rettighetshavere og andre interessegrupper er til dels konfliktfylt, og det er viktig med en bedre forståelse av hvordan ulike personlige, ideologiske og institusjonelle posisjoner påvirker fortolkningen av bruk og vern-temaet og de oppgaver som skal løses. Et prosjekt studerer implementeringen av Fjellteksten og Kyststrategien for å øke kunnskapen om hvorledes miljøpolitikken utformes på nasjonalt, regionalt og lokalt nivå. Problemstillingene omfatter hvilken ideologiske og epistemologiske grunnlag man finner blant aktørene på ulike nivåer, i hvilken grad ulike tolkninger av Fjellteksten og Kyststrategien skyldes ulikheter i grunnleggende ideologier og epistemologier, i hvilken grad ulike forvaltningsmodeller muliggjør implementering, hvordan deltagelse/medvirkning organiseres og i hvilken grad forskjellige institusjoner har respondert på føringer om bruk og vern slik de er beskrevet i Fjellteksten og Kyststrategien.

Et annet prosjekt – **Institusjonell endring i utmarka. Konfliktlinjer, forvaltningssystemer og rettferdighet** (NORUT Tromsø 2003-2006) har studert forholdet mellom konfliktlinjer, forvaltningssystemer og tradisjoner i forhold til nasjonalparker i Nord- og Midt-Norge. Her var hovedformålet å øke kunnskap om pågående institusjonelle prosesser i utmark og prosjektet fokuserte på å identifisere konfliktlinjer, hvilken grunnleggende logikk som driver fram konflikter i utmarka, forholdet mellom grunneierrettigheter og samfunnstyring, og det rettsfilosofiske grunnlaget for rettferdighetsbetraktninger, gjennom det i Norge svært viktige prinsippet om lokal rettferdighet. Prosjektet har blant annet vist at et sentralt prinsipp, nemlig overføring av myndighet fra lokale domener til sentralt hold gjennom Landsplanen for nasjonalparker og større verneområder, er sterkt underfokuset i naturforvaltningen som retter sin oppmerksomhet mot verneverdier. Videre viser prosjektet at myndighetenes medvirkningsstrategier i liten grad skaper forståelse for vern og oppslutning om vern, og snarere skaper konflikter og økt motstand mot vernet. Prosjektet konkluderer blant annet med at det er mye som tyder på at de sosiale forutsetningene for et effektivt naturvern er alvorlig undervurdert. Videre påpekes det at det er behov for et bredere perspektiv på bruk og vern og at man faglig sett må dreie faglig fokus fra økologisk spisskompetanse på snevre felt over mot tverrfaglighet og adaptiv forvaltning.

Lov og rett problemstillinger utgjør et sentralt, men lite utforsket felt i vern og bruk-sammenheng. Imidlertid har Forskningsrådet nå begynt å finansiere prosjekter på dette området. Foreløpig er det særlig to nylig oppstartede prosjekter som har relevans; **Consistency in Environmental Law** (Universitetet i Oslo 2008-2012) og **Rights to uncultivated land and social change** (Universitetet i Oslo 2007-2011). En grunnleggende antagelse her er at miljøvern vanskeliggjøres av mangelen på et konsistent lovverk. Spørsmål om bruk og forvaltningen av miljøet omfattes av så mange forskjellige sektorer med ulikt lovverk og kryssende interesser at helhetlige tiltak ofte ikke er mulig. En annen utfordring er spørsmålet om hvordan man skal verdisette miljøgoder. Prosjektet ser også på spørsmålet om legale virkemidler i flernivå styring/forvaltning av miljøspørsmål. Et annet prosjekt studerer rettigheter og organisering av private og offentlige rettigheter i areal planlegging i områder med vekst og utvikling.

Vi ser dessuten gjennom flere prosjekter de siste årene at ulike brukerinteresser har ulikt natursyn og ulikt syn på hva som er akseptabel og riktig bruk av verneområder og randsonene rundt verneområder. Forskning viser derfor også at det ofte stilles spørsmålsteget ved behov for vern, og om trusselbildet som skulle tilsi vern er korrekt. Resultater fra flere prosjekter tyder på at generelle politiske målsettinger for arealvern overstyrer undersøkelser og realistiske vurderinger av samfunnsmessig gevinst og kostnad ved gjennomføring av vernetiltak.

6.2.2 Lokal forvaltning og deltakelse i verneområder

Flere prosjekter har studert ulike forhold knyttet til lokal forvaltning av verneområder. Et viktig funn som blant annet kommer fram i prosjektet **Etablering og forvaltning av verneområder – Et følgeforskningsprosjekt med vekt på prosesser og aktører** (Norsk senter for bygdeforskning 2001-2006) er at vernetiltak og forvaltning ofte beskrives som prosesser med mange og sterke konflikter. Det er mange konflikter knyttet til vern, men ofte framstår konfliktene som forenklete polariseringer og det kan være betydelig uklarhet rundt roller og interesser. Særlig rollen til media som en aktør som forsterker meningsmotsetninger i verneprosessen er tydelig. Organiseringen av interesseparter i lokalsamfunnet viser seg også å være en viktig forklaring på hvorfor noen aktører blir mer synlige enn andre. I utmarka er landbruks- og utmarksnæringene og jakt- og fiskeinteressene godt organisert lokalt. Landbruket er en aktørgruppe som framstår som en av de sterkeste kritikerne av naturvern. Disse interessene får dermed en klar rolle i konfliktbildet – ofte som motpol til verneinteresser. I praksis er synet på vern nyansert også lokalt, og det kan endre seg fra negative til positive holdninger i en verneprosess som følge av forhandlinger og generelle utviklingstrekk. De fleste er imidlertid skeptiske til vern. Aktører fra landbruksnæringen framstår som stabile og prinsipielle motstandere mot vern, men er pragmatiske aktører i forhold til forvaltningen når vernet først er vedtatt. Kommunenes motvilje er nært knyttet til uviljen mot å miste makt til staten, men også til lokalpolitikernes rolle som talsmenn for lokale nærings- og grunneierinteresser.

Det er ulike erfaringer hvorvidt delegering av myndighet gir lokal oppslutning om naturvern. En undersøkelse i Dovrefjell – Sunndalsfjella viser at kommunene blir mer positive til naturvern. I et annet prosjekt **How to make it – Private-public partnerships in managing sustainable development in mountain regions** (NIBR 2005-2007) ble det gjort en spørreskjemaundersøkelse i Setesdal Vesthei – Ryfylkeheiane som viste at holdningene var stabile og i hovedsak negative til naturvern. Synet på lokal forvaltningsansvar var lokale aktører derimot positive til. Erfaringer i slike enkeltområder viser at både ideologiske baserte oppfatninger om naturvern og negative erfaringer med verneprosessen er viktige årsaker til lokal motstand mot naturvern. Bredere undersøkelser om miljøforhold bekrefter at det er mangfold i lokale holdninger og oppfatninger om naturvern og beslektede temaer som rovvilt og motorferdsel i utmark.

En undersøkelse om konflikter og allianser i forbindelse med naturrestaurering på Hjerkinskinn viser dessuten at polariseringer mellom bruk og vern er en forenkling av de komplekse interesse-motsetningene som finnes i naturvern. En slik interesse-motsetning underbygges på den ene siden av et naturvern som assosieres med den urørte og rene naturen som staten bør forvalte og på den andre siden naturbruk knyttes opp mot kulturlandskapet preget av menneskers aktivitet i naturen der lokale aktører bør forvalte. Dette viser at bildet er sammensatt, og kan klassifiseres i aksene natur versus kulturverdier, lokal versus sentral forvaltning og bruk versus vern av natur. Innenfor disse tre dimensjonene oppstår en rekke kryssende konflikter og allianser.

Måten brukermedvirkning organiseres på kan ha stor innvirkning på effekten av deltagelse. Dette aspektet skal undersøkes nærmere i prosjektet **Conservation Covenants in Norway – moderating conflicts, reducing biodiversity loss and improving resource management** (NINA

2008-2011). En god del forskning har vært gjennomført på medvirkningsprosesser, stort sett i forbindelse med opprettelse av, eller utvidelse av eksisterende nasjonalparker. Relevant forskning som er under oppstart og som vil være særlig interessant i diskusjonen om hvilke forvaltningsmodeller som er best egnet går blant annet på frivillige verneordninger. Prosjektet skal studere samarbeidet mellom myndigheter og grunneiere som inngår i frivillige, men forpliktende verneavtaler. Antagelsen her er at det er liten uenighet om verneformålet, men at det ofte er betydelig uenighet om hvordan vernet utformes. Det interessante er derfor om frivillige verneavtaler kan øke effektiviteten av vernet ved å gjøre det lettere å gjennomføre drøftinger og forhandlinger, oppklare misforståelser og uenigheter osv. og derigjennom oppnå en mer bærekraftig bruk av natur- og kulturressurser.

Lokal forvaltning er forbundet med både ulemper og fordeler. Delegering av myndighet innefor et konfliktfylt politikkområde som i liten grad er institusjonalisert i kommunene gir lokal forvaltning en sterk politisk dimensjon. Kommunene definerer sin egen vernepolitikk i kontrast til statlig vernepolitikk, og forvalter området på en annen måte enn Staten. Utfordringene er også knyttet til aktørenes institusjonelle begrensninger i å finne fram til en omforent vernepolitikk på tvers av kommunegrenser, i tillegg til å implementere en felles politikk når denne strider mot en etablert politikk i den enkelte kommune. En helhetlig politikk over kommunegrenser er vanskelig i alle de områdene hvor lokal forvaltning er undersøkt. Dette gjelder særlig i områder der avstanden er stor mellom kommunenes etablerte politikk, og mellom kommunene og staten. Dette gjør seg særlig gjeldene innen motorferdsel i utmark, spesielt for snøskutere. Mange kommunale prioriteringer bryter med nasjonalparkpolitikken. Det er også uenighet om politikkutforming og fordelingsnøkler av posisjoner og ressurser knyttet til verneforvaltningen mellom kommunene. Mens man kanskje tidligere trodde at en sterkere kommunal miljø- og ressurspolitikk og større lokal deltagelse ville føre til økt oppslutning om statlig naturvernpolitikk, synes ikke dette egentlig å være tilfellet.

Naturvern er opphav til relativt like konflikter både nasjonalt og internasjonalt knyttet til de to dimensjonene bruk og vern, og lokal - sentral forvaltning. Etter om lag 20 år med utvikling og utprøving av ulike forvaltningsmodeller med vekt på lokal deltakelse rundt om i verden, er erfaringene blandet. Det som er helt sikkert er at det finnes ingen snarveier til mål innen dette området. Det finnes vellykkede forsøk der man har redusert konfliktnivåer og økt lokal innflytelse over viktige ressurser gjennom langvarig innsats og stor ressursbruk over tid. Imidlertid er det internasjonale bildet i stor grad preget av at lokal forvaltning er forbundet med betydelige problemer og at det er liten grad av måloppnåelse både når det gjelder bedre vern av naturressurser og næringsutvikling. Samtidig er det vanskelig å generalisere, og mange av erfaringene fra for eksempel Afrika hvor man har mye erfaring med desentralisert naturressursforvaltning, har begrenset relevans i Norge. Evalueringene med lokale forvaltningsmodeller i Norge viser at kommunene i hovedsak forvalter verneområdet innenfor de rammer som vernet setter. Tyngdepunktet i skjønnsutøvelsen har imidlertid endret seg i retning av å vektlegge lokal bruk og sosiale forhold. Det finnes også eksempler på kommunale vedtak utover det handlingsrommet som et vern setter. Kommunene vektlegger lokale økonomiske og sosiale forhold mer enn statlig miljøforvaltning. Det er også eksempler der kommunene har gått utover sitt handlingsrom. Erfaringer med lokale forvaltningsmodeller varierer. En grunn kan være at lokal forvaltning består av en rekke ulike modeller. Norge har valgt en lokal forvaltningsmodell basert på overføring av myndighet til kommunene. I andre land som Sverige og Finland, er det lagt opp til lokal forvaltning gjennom medvirkning og samarbeid, og ikke reell maktoverføring.

Det er økende internasjonal anerkjennelse av at lokal medvirkning er både nødvendig og avgjørende for en bedre ressursforvaltning. Erfaringene fra flere prosjekter finansiert av Forskningsrådet viser at lokal forvaltning løser noen konflikter, men skaper andre. Andre vil på sin side hevde at man ikke har gitt lokal forvaltning muligheten til å lykkes fordi man egentlig

ikke har villet delegere tilstrekkelig makt eller handlingsrom. Det ser også ut til at uklare maktforhold, politisk motstand, institusjonelle forutsetninger, uklarheter og uenigheter rundt målsettinger og mangelen på lokal kompetanse er undervurdert. Dette kan til en viss grad også sees som et tegn på at man begynner å utvikle andre styrings (governance) strukturer, hvilket innebærer at kommunikasjonsflyt, maktforhold, institusjonelle strukturer og kriterier for måloppnåelse ofte må redefineres.

I en studie fra Dovrefjell-Sunndalsøra nasjonalpark ble det undersøkt om samspeillet mellom turistbransjen og forvaltningen ble organisert i tråd med det som man internasjonalt anser som sentrale prinsipper for god styring (principles of good governance). Resultatene viste at på de fleste områder fulgte ikke forvaltningen disse prinsippene. Samtidig viser resultatene fra en internasjonal survey blant nasjonalpark forvaltere globalt, at gode styringsprinsipper i verneområde-forvaltningen er høyt på agendaen mange steder i verden hvor vernekonfliktene er større enn i Norge.

6.2.3 Friluftsliv, ferdsel

Norges forskningsråd har gjennom flere programmer finansiert prosjekter som har studert ulike sider av friluftslivet. Det bør også nevnes at friluftslivsforskning har vært et eget forskningstema med en rekke ulike finansieringskilder i løpet av de siste tjue årene. Friluftslivsforskningen har ikke vært spesielt rettet inn mot vern og bruk-problemstillinger, men ettersom så å si all forskningen på området på forskjellige måter fokuserer på naturbruk, har deler av forskningen relevans. I vern og bruk-sammenheng ligger det en viktig grensegang mellom tradisjonelt, stort sett ikke-kommersielt friluftsliv og turisme. Friluftslivet og friluftslivsforvaltningen baserer seg i hovedsak på allemannsretten og Friluftsloven. Det er i prinsippet ”fritt fram” for friluftslivet i verneområdene (med noen få unntak der det er lokale ferdselsforbud deler av året osv.). I senere år har vi fått en kraftig vekst i mer organiserte og kommersialiserte former for friluftsliv eller naturbasert turisme og grensegangen mellom friluftsliv og turisme kan ofte være uklar. I flere nasjonalparker driver turoperatører kommersielle, guidete turer i aktivitetsformer som best kan kalles friluftsliv, men som altså representerer næringsvirksomhet. Graden av tilrettelegging og utbygging er liten, men i slike tilfeller må operatørene ha en konsesjon for å operere i verneområdene.

Basert på forskning over mange år har vi en god del generell kunnskap om norsk friluftslivs-utøvelse. Dette dekker blant annet temaer som tidsbruk (nasjonale utvalg), aktivitetsmønstre, brukertyper, konfliktlinjer, hva som utgjør viktige opplevelseskvaliteter, motiver for friluftslivsutøvelse, rekruttering, kulturelle aspekter ved norsk friluftsliv, livskvalitetsaspekter, verdsetting av miljøgoder og arealbruk. Jakt har også vært studert i noen prosjekter og vi har fått en god del ny kunnskap om både småvilt- og storviltjegere. I jaksammenheng er Norge spesielt ved at man kan jakte i verneområdene og på den måten representerer jakt en viktig næringsaktivitet i disse områdene.

Men som sagt er lite av denne forskningen relatert spesifikt til verneområder eller vern og bruk-relaterte avveininger. Forskningen er i likhet med mye annen miljøforskningen preget av case-studier og resultater som er knyttet til spesifikke kontekster, lokaliteter og tidsrom. Vi har en rimelig god forståelse av hvordan friluftsliv drives, hvor aktiv befolkningen er, hvordan aktivitetsmønstrene har endret seg de siste ti-årene og hva som motiverer folk. Vi kan også si en del om de viktigste brukergruppene og vi begynner å få kunnskap om konflikter som for eksempel effekter av motorferdsel på holdninger og opplevelser hos ulike brukergrupper. Eksempelvis har forskningen dokumentert en asymmetri i effekter når det gjelder motorferdsel. Ikke-motoriserte brukere (eks. skiløpere) reagerer mer negativt på motorferdsel og støy enn motoriserte brukere

(snøscootere, ATV). Lignende forhold ble dokumentert allerede på 70- og 80-tallet i USA hvor snøscooterkjørere virket mer negativt inn på skiløpere enn omvendt.

Vi vet derimot lite om hvordan friluftslivet utøves i de enkelte verneområdene, hvordan disse gruppene er sammensatt, betydningen av verneområdene for friluftslivet kontra andre ikke-vernedede områder, eller samspillet mellom tradisjonelt friluftsliv og kommersiell naturturisme i og rundt verneområder.

6.2.4 Infrastruktur, utbygging

Turisme kan ha betydelig forstyrrelseseffekt på både miljø og brukere i verneområdene. Forskning viser at skadevirkningene er minst fra merkede løyper og sentrale turisthytter, og størst fra veier og større privateide hytter i hyttefelt (**PARKS prosjektet NINA 2005-2007**). Flytting av løyper og kontroversielle hytter har rask og direkte positiv respons på viltets arealbruk. Dette er dokumentert gjennom analyser av villreinsens utbredelse over en tjue års periode i 10 større hytte/turistområder. I samtlige områder nyttet reinen områdene innenfor 15 km av hytter/turistanlegg mindre enn man skulle forvente ut fra habitatets kvalitet. Hovedårsaken er sannsynligvis oppkjøring av løyper og skigåing i forbindelse med anleggene og at dette begrenser villreinsens tilgang til beiteområder og vandringskorridorer. I et av tilfellene hvor en DNT-hytte og et merket løypesystem ble fjernet kom reinen tilbake til områder som historisk sett hadde vært viktige for arten. Ingen tilsvarende endring i villreinsens utbredelse kunne påvises in noen av de ni andre studieområdene.

Prosjektet har også dokumentert tilsvarende effekter av utbygging for andre arter. Forskningen dokumenterer at store ansamlinger av turist- og hytteanlegg over tid fortrenger brunbjørn fra sine ellers naturlige habitater. Dette studiet ble basert på langtidsserier av observasjoner av bjørn i Sverige i en randsone til en nasjonalpark og er således også interessant i forhold til diskusjonen om hvordan buffersonene til de store nasjonalparkene skal forvaltes. Ved å kombinere data fra flere ulike prosjekter over tid var man i stand til å konstruere et bilde av utbredelsesmønstre hos et stort antall brunbjørn over en lang periode og korrelere dette med utbyggingsmønstre. Analysene viser klart at bjørnen påvirkes av utbygging. Bjørnen tar i bruk langt mindre områder enn habitat kvaliteten alene skulle tilsi og bjørnene trekker inn i mindre refugieaktige områder ("rugged terrain") hvor den har bedre beskyttelse mot forstyrrelse. Forstyrrelsen påvirker også utbredelsen i forhold til alder og kjønn. Resultatene har stor forvaltningsmessig betydning etter som de tydelig viser at utbyggingen av infrastruktur splitter opp bjørnens habitat og blokkerer vandringskorridorer mellom viktige habitater. Denne forskningen gir et viktig bidrag til diskusjonen om betydningen av å opprettholde korridorer mellom store verneområder. Hyttebygging er en form for næringsutvikling som fører til store endringer i fjellet. Moderne hytter stiller store krav god kommunal planlegging, også fordi den har effekter på miljøet.

Noen arter, som villrein og bjørn, unnviker hyttefelt, mens for eksempel småvilt og rødrev ser ut til å få økt næringstilgang i samme områdene. Ett viktig resultat av forskningen på fjellområdene viser at flertallet av kommunene i den sønorske fjellregionen har for lite kapasitet, kompetanse og oversikt til å holde følge med utviklingen på hyttesektoren. Generelt er det stor frustrasjon over mangel på samordning mellom regional-, miljø- og landbrukspolitikk. Dette gjelder aktører fra alle sider. Kommunene vil nok også i framtiden spille en sentral rolle i forvaltningen av fjellområdene, selv om legitimiteten rundt lokal forvaltning er svak. Det er også en utfordring at forholdet mellom lokal og sentral forvaltning er kompleks og uavklart. Det er en alminnelig antagelse – om enn svakt dokumentert – at nasjonalparker virker som magneter på turisme og hyttebygging. I vern og bruk-sammenheng er det behov for mer kunnskap om utbyggingsmønstre i randsone til nasjonalparkene og i hvilken grad utbyggingstakten her er annerledes enn i andre naturområder.

6.2.5 Bærekraftig bruk av utmark

Forskningsrådet har finansiert en rekke prosjekter som har studert ulike problemstillinger rundt bærekraftig bruk av utmark. Dette er en meget heterogen samling prosjekter som i liten grad har vært knyttet direkte til verneområder eller eksplisitte vern og bruk-problemstillinger. Allikevel har flere av prosjektene fokus på samordning av brukerinteresser og prinsipper for forvaltning som både er økologisk, økonomisk og sosialt bærekraftig og kan således være relevante for videre forskning på vern og bruk-problematikk.

Forskningen på villrein har lange tradisjoner i Norge og har på mange måter vært spesielt viktig i forhold til verneområdene. Flere av nasjonalparkene har beskyttelse av villreinstammen som hovedargument og det er ingen tvil om at det eksisterer et gjensidig avhengighetsforhold mellom eksistensen av den norske villreinstammen og flere av de store nasjonalparkene. Det er allmenn enighet om at de store verneområdene er nødvendige forutsetninger for en levedyktig villreinstamme. Dette ble blant annet manifestert i Villrein og samfunn (VISA)-prosessen som munnet ut i opprettelsen av nasjonale villreinområder. Til tross for denne forståelsen er det fortsatt uenighet om effekten av menneskelig forstyrrelse på arten og hvilke mer spesifikke habitat- og arealkrav som er nødvendige for å opprettholde ulike populasjonsstørrelser. Og selv om villreinen åpenbart er en samfunnsmessig meget viktig art, har vi lite konkret kunnskap om den samfunnsmessige verdsettingen og betydningen av arten. I vern og bruk-sammenheng er det særlig viktig å få mer kunnskap om samspillet mellom menneskelig ferdsel, utbygging og forstyrrelse på villreinen.

Flere prosjekter har studert høyfjellsøkologi og beiteproblematikk. Forskningen viser at beiting er en kompleks faktor i økosystemet. Effekten av beiting varierer med en rekke faktorer som økosystemets produktivitet, skala, brukshistorikk og tettheten av beitedyr. Sau og tamrein, samt smågnagere og rype, har en betydelig effekt på plantesamfunn i det alpine økosystemet. Dessuten kan større beitedyr både konkurrere med, og legge til rette for, mindre beitedyr og dermed indirekte påvirke planter. Beiteeffekter ser ut til å henge sammen med tettheten av beitedyr. Det er også interessant å se på samspillet mellom beitedyr og ville dyr. Det kan gå i både positiv og negativ retning. Ofte representerer det en konkurranse om begrensede ressurser. Men beiting over tid kan både øke og redusere omfanget av viktige plantearter. Forskningen som er gjennomført (og som fortsatt pågår) både i Sør-Norge og Nord Norge kan være nyttig i vern og bruk-sammenheng ikke minst fordi vi i Norge skiller oss ut internasjonalt ved å ha høy beiteaktivitet og husdyrhold i verneområdene. I diskusjonene om ny næringsutvikling i verneområdene trenger vi mer kunnskap om både verdiene og effektene av ulike utnyttelsesformer.

Rovdyr og rovdyrkonflikter har vært gjenstand for omfattende forskning de senere år. Denne forskningen har frambrakt mye kunnskap om tverrfaglige forskningsmodeller (eks. Rovvilt og samfunn, ROSA), bestandsutvikling, populasjonsøkologi, effekten av forebyggende tiltak, konfliktlinjer, holdninger i befolkningen, effekten av nye forvaltningstiltak og nye regionale forvaltningsmodeller og kravene til effektive og legitime kommunikasjonsformer. Forskningen er i stor grad motivert ut fra de store konfliktene på området og Norges ansvar i en internasjonal sammenheng for å bevare levedyktige bestander av de store rovdyrene. På et generelt nivå er det en god del å lære av denne forskningen i vern og bruk-sammenheng, særlig i forhold til hvordan man analyserer konflikter og brukerinteresser og bygger modeller for å organisere samhandling (ROSA og VISA).

Likeledes bør også nevnes at forskning knyttet til biologisk mangfold og bærekraftig skogproduksjon inneholder en del elementer som kan ha interesse for vern og bruk-problematikk. Dette innebærer temaer som skjøtsel av produksjonslandskap, verdsetting av miljøgoder,

politikkutforming for flerbruk, kostnadseffektivitet ved ulike produksjonsformer, miljø-registreringer og forvaltning av rødlistearter. Flere av prosjektene innenfor temaet bærekraftig bruk av utmark anvender et økosystem perspektiv og det kan være en del innsikter å hente her i vern- bruk sammenheng i forhold til hvordan man definerer mer helhetlige modeller.

6.2.6 Oppsummering – hva belyses i gjennomførte og igangsatte prosjekter

Generelt kan vi si at de ulike Forskningsrådsfinansierte prosjektene som er kort beskrevet i det foregående har bidratt med vesentlig kunnskap om vern og bruk-problemstillinger, selv om bare et fåtall av disse har hatt et spesifikt fokus på verneområder. Samtidig må det også sies at kunnskapsbasen om vern og bruk foreløpig er fragmentarisk og har mange hull. Det er et godt stykke fram til at vi kan si at vi har en god kunnskapsbase for å gjøre helhetlige og langsiktige avveininger knyttet til forvaltning og bruk av de store verneområdene. Rent tematisk er mange viktige problemstillinger belyst, men det er også områder som ikke er dekket i det hele tatt. Den prosjektporteføljen som er vurdert her representerer dessuten en forholdsvis kort tidsperiode og det aller meste av prosjektene er case-studier, noe som begrenser muligheten for generaliseringer til andre kontekster. Vi mangler dessuten i det store og hele prosjekter som utvikler scenarier og modeller.

Summarisk sett dekker prosjektene som er vurdert her:

Betydningen av nasjonalparker; en del ny kunnskap om hvilken rolle store verneområder spiller i forhold til andre arealbaserte tiltak, effekter i forhold til dyreliv og biodiversitet, turismens avhengighet av og betydning for store verneområder. Også ny kunnskap om effekter av hyttebygging som er særlig relevant for forvaltningen av verneområdenes randsoner.

Policy og styring; kunnskap om hvordan vern fortolkes av ulike institusjoner og styringsnivåer, effektiviteten og betydningen av vern i landsbrukssammenheng.

Konfliktlinjer i utmark, kunnskap om hva slags logikk og prosesser som ligger bak konflikter i utmarka generelt og i noen grad i forhold til vern spesielt, rettsfilosofiske betraktninger, forholdet mellom ulike styringsnivåer.

Juridiske forhold, nystartede prosjekter som vil gi bedre innsikt spesielt i problemene med mangelen på et konsistent lovverk i forhold til vern og utnyttelse av vernede områder.

Lokal forvaltning, et av de temaene som foreløpig er best dekket i vern og bruk-sammenheng. En god del ny kunnskap om hvordan interessegrupper rundt vern er organisert, hvordan de håndteres kontra hvordan de kan håndteres for å oppnå større effektivitet og legitimitet, ny kunnskap om interessegruppers motsetninger, natursyn, holdninger, villighet til å delta og ta ansvar og i hvilken grad statlig naturvern politikk assimileres ved delegering av myndighet til lokale nivåer.

Friluftsliv; en god del kunnskap av generell karakter om friluftslivsutøvelse, deltagelse på befolkningsnivå, motiver, opplevelser, barrierer, rekruttering, kulturaspekter etc. men lite er rettet spesielt mot verneområder eller typiske vern og bruk-problemstillinger. Det sentrale aspektet her er grensegangen mellom tradisjonelt ikke-kommersiell friluftsliv og organisert, kommersiell naturturisme i verneområder og randsoner.

Bærekraftig bruk av utmark; prosjekter som i liten grad er rettet mot typiske vern og bruk-problemstillinger, men relevans ligger i fokus på samordning av brukerinteresser, analyser av konflikter (villrein og rovvilt) og diskusjoner rundt hva som er bærekraftig økologisk, sosialt og

økonomisk. Mye av forskningen har frambrakt viktig kunnskap om høyfjellsøkologi og ulike forhold som er sentrale i forvaltning av de store fjellområdene.

6.2.7 Videre kunnskapsbehov

Enkelt sagt er kunnskapsbehovene i et forvaltnings- og utviklingsperspektiv knyttet til to områder. Innen natur- og kulturminneforvaltningen er det behov for kunnskap som er rettet mot naturgrunnlaget og verneverdiene. For næringslivet, og da særlig reiseliv og lokalsamfunnsutvikling er det behov for kunnskap om det verdiskapningspotensialet som ligger i verneområdene og hvordan dette kan utnyttes på en økonomisk, sosialt og kulturelt bærekraftig måte i framtiden.

Forskningsmessig reiser dette mange problemstillinger som kan formuleres på ulike måter og med forskjellige forskningsdesign. Med bakgrunn i den kunnskapen som allerede finnes i fullført og pågående forskning er det særlig fire hovedområder som peker seg ut når det gjelder de forvaltningsmessige aspektene av vern og bruk-problematikken.

Bruken av områdene; Vi har gjennomgående alt for liten kunnskap om den faktiske bruken av verneområdene. Selv om enkelte prosjekter har sett på ferdsel i verneområder, næringsmessig utnyttelse, attraksjonsverdi for reiseliv osv. har vi i realiteten lite kunnskap om både volum og struktur av bruken i verneområdene. En kartlegging av både brukerinteresser, ressursavhengighet og fordeling av bruk i tid og rom vil være helt nødvendig både for å kunne vurdere effekter og tålegrenser, håndtere brukerinteresser og konflikter og for lage effektive forvaltningsplaner for verneområdene.

Miljøtilstand; Kunnskapen om ressurgrunnlaget og naturtilstanden er mangelfull for de fleste verneområder. Det er behov for kunnskap både om verneverdiene, opplevelses- og kulturaspekter og hvilket verdiskapningspotensiale dette representerer. Det trengs blant annet mer enhetlige metoder for å kartlegge og overvåke miljøtilstanden i verneområdene. Videre trengs det mer kunnskap om restaurering av miljø i og nær verneområder og hvordan spesielle tiltak kan bidra til å heve tålegrensene for bruk i ulike sammenhenger. Det er først når man begynner å få et brukbart kunnskapsgrunnlag om miljøtilstanden i og bruken av områdene at det gir mening å utvikle overvåkningsverktøy og databaser.

Styresett; Vi har noe kunnskap om policyutforming og implementering og en del kunnskap om lokal medvirkning. Imidlertid er det et klart behov for mer kunnskap om hvor effektive (økonomisk, ressursmessig, måloppnåelse) og legitime ulike forvaltningsmodeller er. Det er også behov for mer kunnskap om hvordan målene i vernepolitikken settes og hvordan de ulike sektorene og forvaltningsnivåene kan samordnes bedre. De juridiske aspektene av dette fortjener også mer oppmerksomhet.

Målstyrt forvaltning og akseptabelt påvirkningsnivå; Vi har allerede en god del kunnskap om konfliktdimensjoner i utmark og holdninger til miljø og forvaltning på et mer generelt nivå. Men generelt mangler vi både modeller for og konkret kunnskap om akseptable påvirkningsnivå i verneområdene. Det er et stort behov for kunnskap som bidrar til å definere hvilke endringer i miljø og samfunnsforhold (sosiale, opplevelsesmessige, økonomiske) som er akseptable i verneområdene. Her trengs både kunnskap om de konkrete områdene og kunnskap om hvordan man kan utvikle modeller for å organisere brukerinteresser på en slik måte at man kommer fram til påvirkningsnivåer som er akseptert av bredden av brukerinteresser. For å lykkes med en målstyrt forvaltning vil det etter hvert være helt nødvendig å utvikle og fastsette normer eller standarder for akseptable endringer i miljø, bruk og sosiale forhold, og disse normene må det oppnås enighet om blant de viktigste brukerinteressene. Erfaringene fra andre land viser at dette bare kan oppnås gjennom formaliserte prosesser hvor de ulike aktørgruppene deltar på en

forpliktende måte. Det finnes flere modeller man kan bygge på her for å utvikle varianter som passer i Norge (eks. Limits of Acceptable Change LAC eller Visitor Impact Management VIM).

7. Sammendrag av sju foredrag på aktuelle temaer

Som en del av seminaret 13.-14.01.09 ble det holdt sju foredrag på aktuelle temaer. Her følger sammendrag av disse:

7.1 Muligheter for turismebasert næringsutvikling i verneområder

Foredrag av: stipendiat Jan Vidar Haukeland. Institutt for naturforvaltning, Universitetet for miljø og biovitenskap. Sammendraget er skrevet av Liv Turid Storli.

Interessen for næringsutvikling i verneområder øker. Bakgrunnen er at stadig flere områder vernes, og dette skjer i næringsssvake distrikter. Naturbasert reiseliv er en global vekstnæring. Forskningen bør bidra til bærekraftige løsninger. I dag finnes 36 nasjonalparker i Norge. De fleste ligger i næringsssvake, geografisk perifere regioner. Til forskjell fra andre land er ikke norske vernede områder betraktet som nasjonale monumenter (ikoner) og store turistattraksjoner. Det finnes lite kunnskap om hva vernestatus har å si for turistens interesse. Selv om forskning har dokumentert at turisme er et voksende næringsområde, er det lagt lite vekt på brukerperspektivet i forvaltningen av norske nasjonalparker. Ulike turistgrupper bør undersøkes nærmere mht motiver, bevegelse, informasjonsbehov og holdninger. Generelle trender viser økt ”shopping” av severdigheter, og økt krav til komfort og kvalitet. Mer kunnskap om slike trender kan bidra til at både naturforvaltningen og reiselivsaktørene trekker i samme retning, mot en felles bevissthet om turismens betydning og en tydeligere strategi. Dette vil blant annet øke inntektene for lokalsamfunnet. Selve forvaltningsregimet bør legge mer vekt på involvering og utvikling enn på å bevare naturen som den er. En slik utvikling er i gang, og praktiseres i form av ulike modeller. Lovverket bør kunne mykes opp, og tilpasses ulike typer verneområder. Et kjernesporsspørsmål er om aktørene i reiselivsnæringen er i stand til å utnytte mulighetene når naturressursene gjøres mer tilgjengelig. Også holdningen til miljøansvar og verneformål bør undersøkes. Det er viktig å integrere forvaltning og reiseliv, ikke minst for å sikre en felles kunnskapsplattform. Den norske, komplekse forvaltningsmodellen bør analyseres. Den kan være en hemsko for omstilling og effektivitet. Det er viktig å overvåke ulike miljøtiltak for senere å kunne justere dem. Det er også viktig å undersøke om ”nye” friluftaktiviteter er mer skadelige for naturen enn de tradisjonelle.

7.2 Miljøkonsekvensar av ulik og auka bruk av verna område

Foredrag av: seniorforskar Odd Inge Vistad, NINA. Samandraget er skrive av Liv Turid Storli.

Ordet miljø i denne samanhengen omfattar både natur, kulturlandskap, kulturminne, menneske og samfunn. Konsekvensane kan vere anten målbare biologiske effektar (som slitasje eller miljøgifter) eller målbare sosiale effektar (som trivsel eller arbeidsplassar). Miljøkonsekvensar betyr å måle effekten av bruk, og å kombinere denne med politikk. Å bygge kunnskap om korleis bruk verkar på miljøet krev kunnskap om både bruken og det miljøet som blir påverka. Tradisjonelt har slik kunnskap vore basert meir på førestillingar enn på fakta. Innan forskinga viser fleire prosjekt korleis kunnskap om effektar kan nyttast i forvaltninga av eit verneområde. Eit Nordisk- Baltisk nettverk har utvikla ein manual for å standardisere metodar for å kartlegge bruken av eit naturområde. Norsk villreinforvaltning kan stå som eit førebilete på balansen mellom vern og bruk og ei målstyrt forvaltning. Villreinen er ein ”gjennomforvalta” dyreart, der jakt er ein del av forvaltninga: Ein tillet jakt samstundes som ein søker å sikre eit bevaringsmål. Kan verneområda lære av den kunnskapsbaserte og målstyrte forvaltninga av rein og store

rovdyr? Det er utenkjeleg å imøtekomme sterke brukarinteresser i eit verneområd utan å gå vegen om ei styrkt forvaltning og parallell kunnskapsoppbygging. Men styrkt forvaltning betyr ikkje strengare vern. Det betyr ei betre forvaltning, basert på kunnskap. Det er viktig å bygge vidare på dei erfaringane ein alt har med målstyrt forvaltning.

7.3 Driftsformer og skjøtsel i vernede landbruks- og kystområder

Foredrag av: forskningssjef Ann Norderhaug, Bioforsk Midt-Norge. Sammendraget er skrevet av Liv Turid Storli.

Både landbruksområder, fjell og skog i Norge har i tusener av år vært påvirket av menneskelig aktivitet. Verneverdiene i verneområder er derfor ofte et resultat av tradisjonell landbruksdrift. De er avhengige av skjøtsel for å beholde sin verdi. Direktoratet for naturforvaltning har laget en strategi for skjøtsel av verneområder. Den prioriterer verneområder med truede eller sårbare naturtyper, rødlistearter, stedstypiske landskapsverdier eller verneområder med internasjonal verdi. Flere norske undersøkelser poengterer at også myrreservater, gammelskog, fjellandskap og ulike skogstyper bør omfattes av skjøtselstiltak. En god forvaltning av våre verneområder forutsetter kunnskap om landskapets historie, og gamle driftsformer. Skjøtsel bør være mindre modernisert og statisk enn den er i dag for å ivareta viktige økologiske faktorer. Norge har mye ugjort når det gjelder kunnskap om gamle driftsformer, noe Rio-konvensjonen poengterer som viktig. Skjøtsel av kulturlandskap er et nytt fagområde i Norge. Selv om vi kan lære mye av Sverige, som har kommet lenger enn oss, er ikke all kunnskap overførbar. Vi trenger blant annet mer kunnskap om hvordan skjøtselstiltakene bør tilpasses de ulike vegetasjonstypene. Populasjonsstudier av ulike arter over lengre tid er viktige som indikatorer på god skjøtsel. For noen arter trengs mer kunnskap. Restaureringskunnskap er også viktig for områder hvor forandringene har gått for langt. Her trengs blant annet mer kunnskap om problemarter og fremmede arter. Det er også viktig å vite når det ikke lenger er tilrådelig å sette i gang restaurering. Fragmentering av naturtyper fører til tap av ulike arter. Derfor trengs mer kunnskap om landskapsøkologi og landskapsgenetikk. Forvaltning av større områder bør være lønnsom, og gjennomføres som landbruksdrift. Det er stort behov for tverrfaglige prosjekter som kan utvikle bærekraftige driftsformer og et multifunksjonelt landbruk. Andre aktuelle forskningsbehov er klimaeffekter, invaderende arter og overvåkingemetodikk. Vegetasjonsforandringer skjer langsomt. Derfor bør prosjekter vare lenger enn 3-5 år.

7.4 Viltforvaltning og jakt i verna områder

Foredrag av: professor Hans Christian Pedersen, Høgskolen i Hedmark / NINA. Sammendraget er skrevet av Liv Turid Storli.

Selv om vi har god kunnskap om jakt og viltforvaltning i Norge, er lite av den knyttet opp mot vern og bruk av områder. Jakt i nasjonalparker er stort sett forbudt i utlandet. I noen tilfeller tillates ulike former for jakt i andre verneområder. Norge er definert som et land med økologiske særtrekk som skal bevares for framtiden. Derfor skal utnyttning og bruk forbyes dersom det forstyrrer økosystemene. Dette gjelder også jakt og fiske. Tradisjonelt vernes et område for å ta vare på arealkrevende arter, som for eksempel store rovdyr. I Norge har vi ingen slik vernepraksis. Selv om vi har et spesielt ansvar for å ta vare på villreinen, tillates jakt på den. En fredning ville ført til overbeiting og problemer både for reinen og andre arter, fordi villreinområdene ikke har naturlig predasjon i form av store rovdyr. Med noen få unntak tillates jakt på småvilt i verna områder. For småviltartene ville en fredning ikke medført negative effekter på økosystemet, fordi det er andre faktorer enn jakt som regulerer disse bestandene. Småviltbestanden varierer mye fra år til år. I det siste har perioder med lav bestand forekommet oftere og over lengre tid. Det kan derfor være aktuelt å opprette viltrefugier i enkelte verneområder, siden fredning ikke ser ut til å

ha negativ effekt på økosystemet for øvrig. Metoden er nå til utprøving. Den er ikke aktuell for hjorteviltbestanden, som er historisk stor i Norge. Forskning viser at det kan være mulig å bruke jakt som næringsutnyttelse, i større grad enn i dag. Det er behov for mer kunnskap om hvilken betydning det har for jakta om et område er vernet eller ikke. Det trengs også mer informasjon om negative og positive effekter av jakt i verneområder, og hvilken betydning det vil ha med turistbasert jakt som næring i slike områder. De fleste dyr påvirkes negativt av økt menneskelig ferdsel. Dette bør også undersøkes nærmere.

7.5 Norske verdensarvområder – presentasjon av et eksempel

Foredrag av: forsker Birgitte Skar, NIKU. Sammendraget er skrevet av Liv Turid Storli.

Begrepet ”vern gjennom bruk” betyr i UNESCO-sammenheng å ta vare på den immaterielle kulturarven. Det omfatter språk, arkiver, lokale fortellertradisjoner og musikk. To prosjekter presenteres. Kystsamfunnet Vega, som var det første kulturlandskapet i Norge på UNESCOs World Heritage-liste. Verdensarvstatusen på Vega skiller seg fra de andre oppnevningene på listen, fordi den er resultatet av en ”nedenfra-og-opp-prosess”, altså sprunget ut fra et lokalt initiativ. Lokalbefolkningen ser på verdensarvstatusen som en mulighet til å opprettholde bosetning og drift på Vega. Målet med prosjektet er å skaffe ny innsikt om den tette koblingen mellom hverdagsliv og ressursforvaltning, og å bidra til en bærekraftig utvikling på Vega. I prosjektet benyttes nye metoder for tverrvitenskapelige landskapsstudier, basert på tidligere innsamlet data, supplert med lokal kunnskap. Det andre prosjektet er en sammenstilling av Vega og Valdres; et kjerneområde for kulturarven, med vekt på seterbruk. Det legges vekt på to driftsformer, ærfugldrift og seterbruk. Sentralt i sammenstillingene av de to er å undersøke i hvilken grad folk benytter seg av offentlige tilskudd for å ta vare på kulturminner. Prosjektet beskriver samfunn som går fra en livsform til en annen, og stilles overfor nye utfordringer og press. Sentralt tema er hvordan man viderefører tradisjonelle næringer som omformes, og hvordan man forholder seg til denne nye levemåten. Begge prosjektene er metodeutviklende, og elementer fra både scenarioutvikling og konsekvensutredninger benyttes. Dette er metoder som beskriver framtida basert på mulige påvirkningsfaktorer eller drivkrefter. For å minske kløften mellom eksperter og lokalbefolkning er bruken av lokal kunnskap sentral. En slik tilnærming er også viktig for å gjøre det lettere å forvalte områdene i framtida.

7.6 Noen løse tanker og betraktninger omkring seminaret og vern/bruk

Foredrag av: Atle Omland, postdoktor arkeologi, Universitetet i Oslo

I innlegget gis noen løse tanker omkring seminaret og dets tema. Utgangspunktet er kulturminner og forskning utført av innlederen siden hovedfag på UNESCOs verdensarvkonvensjon i 1998 og til i dag. Konkrete forskningsprosjekt eller resultater legges ikke frem i innlegget. I stedet sveiper betraktningene over formålet med seminaret og hvordan dette er preget av en autorisert kulturarvsdiskurs hvor ekspertene bestemmer hva som er bevaringsverdig, hvordan dette kan bevares og eventuelt brukes. Deretter vises det, gjennom verdensarveksempler fra Norge og Zimbabwe, hvordan denne diskursen forsøkes endres gjennom identifisering av nye verdier hvor bruk står sentralt. Innlegget avsluttes med en kritisk kommentar om at sammensetning av eksisterende kunnskap vil bidra til formulering av nye kunnskapsbehov, nye forskningsprogram/ny forskning og til sist kanskje problemløsninger i spenningen vern og bruk. Nysgjerrighet og å oppsøke det fremmede bidrar kanskje vel så mye til å stille gode nye spørsmål som ikke alltid finner gjenklang i formuleringene til større forskningsprogram.

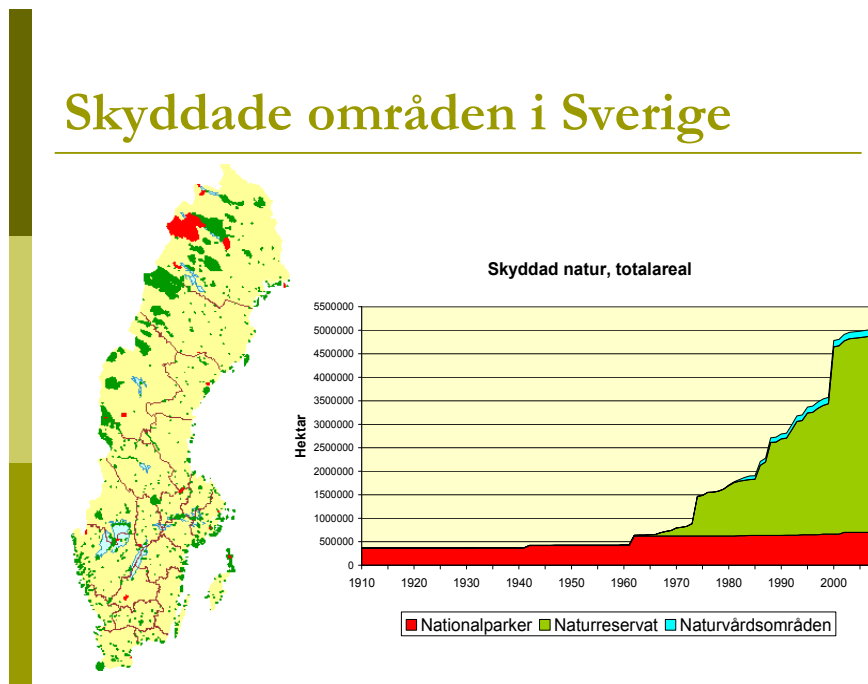
7.7 Resultater fra svensk forskning på bruk og vern. Hva kan vi lære av hverandre?

Foredrag av: professor Peter Fredman, ETOUR, Mittuniversitetet, Sverige. Sammendraget er skrevet av Arve Skutlaberg

Bruk og vern – några utgångspunkter:

- Anpassning till lokala förhållanden
- Lokalt friluftsliv och kommersiell turism
- Förvaltning för skydd och besök
- Turismutbud och marknader
- Aktörssamverkan och samarbete
- Konflikthantering

Skyddade områden i Sverige

En samlad naturvårdspolitik (Skr 2001/02:173):

- Friluftsliv en av naturvårdens ”hörnstenar”
- Koppling friluftsliv och folkhälsa
- Friluftsliv i tätortsnära naturområden
- Turism och friluftsliv i skyddade områden
- Naturturism, naturvård, regional utveckling
- Ekoturism

Värna, vårda, visa:

- Ett program för bättre förvaltning och nyttjande av naturskyddade områden 2005-2015
- Lokal delaktighet
- Skötsel- och bevarandeplaner
- Friluftsliv och turism
- Information
- Skötsel av naturtyper
- Uppföljning och utvärdering

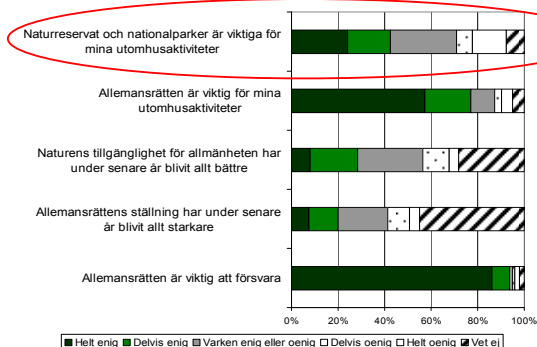
Nationalparksplan för Sverige:

- 13 nya områden (flertalet naturreservat)
- 7 utvidgade områden
- Om planen genomförs ökar andelen nationalparker från 15 till 35% av Sveriges skyddade natur
- Bättre geografisk spridning och representation av naturtyper
- Genomförandeplan 2009-2013 (7 nya och 6 utökade områden)

Forskning om ”nyttjande och bevarande” av skyddade områden i Sverige:

- 84 referense (tilgjengelig i en litteraturliste på <http://www.forskningsradet.no/servlet/Satellite?c=Informasjonstekst&cid=1231248884110&p=1222932066539&pagename=naturognaering%2FHovedsidemal>)
- Bevarande och nyttjade 18
- Friluftsliv och turism 32
- Landsbygd och kulturlandskap 4
- Näring och förvaltning 14
- Kulturminnen, kulturmiljöer 7
- Lag och rätt 1
- Övrigt 8

Hur viktiga är skyddade områden för svenskarnas utomhusaktiviteter?*

* Fredman m.fl. (2008)

Vad tycker du är viktigt när naturområden skyddas?*

	Instämmer ej (%)	Vet ej (%)	Instämmer (%)
Ska utformas så att besök underlättas	17.2	9.4	73.4
Kommersiell verksamhet ska uppmuntras	63.3	19.9	16.6
Ska inrättas främst för att skydda naturen	3.3	6.2	90.6

* Fredman & Sandell (2005)

Har skyddet någon betydelse för turisten?*

	Fulufjället	Laponia	Torne Träsk
Kunskap om naturskyddet före besöket	75%	58%	13%
Naturskyddet hade betydelse för beslutet att besöka området	44%	5%	2%
Området blev mer attraktivt att besöka på grund av naturskyddet	29%	--	30%

- + Tyska besökare
- + Hög och låg inkomst
- + Förstagångsbesökare
- + Naturstudier

* Wall Reinius & Fredman (2007)

Har turismen någon betydelse för lokal acceptans av skyddade områden?*

- Kiruna nationalparksförslag
- Funäsdalens regleringsområde
- Fulufjällets nationalpark
- *Local context dependency*
- *Multi-level coalitions*
- *Multiple-use approach*

* Zachrisson et al, 2006

- Besökstudier och besöksstatistik (monitoring)

Tankar kring framtida forskning:

- Samverkan mellan privata och offentliga aktörer
- Naturvård – friluftsliv - turism
- Certifiering, riktlinjer och tillstånd
- Ekonomiska analyser
- Marknadsföring
- Finansiering
- Ekonomiska effekter
- Framtidens friluftsliv och naturmöte
- Perspektiv på naturvårdens sociala värden

8. Forskningsinstitusjonenes kompetanse

Forskningsrådet hadde bedt 16 FoU-institusjoner om å redegjøre for sin kompetanse innenfor vern og bruk av verneområder og randsoner. Nedenfor tar vi med **hovedpunktene** fra disse oversiktene. Oversikten er ikke ment å være fullstendig. Den mangfoldige virksomheten ved universitetene blir ikke uttømmende beskrevet her. Forskningsinstitusjoner som NINA, NIKU, Skog og landskap, Bioforsk og NIBR har en omfattende forskning både innenfor vern og bruk, og innenfor fagdisipliner av stor betydning for dette feltet. Det er dessuten et utstrakt samarbeid mellom institusjonene, og med forskningsmiljøer i utlandet.

8.1 Norsk institutt for naturforskning (NINA)

Antall vern og bruk-prosjekter finansiert av Forskningsrådet (prosjektleder): 16

Prosjekttitler:

- Critical components for sustainable development of National parks (PARKS) – the interactions of social, ecological and economic factors
- Conservation Covenants in Norway (CoCoviN) – moderating conflicts, reducing bio-diversity loss and improving resource management?
- VEGA 2045: World heritage and local knowledge – integrated modelling and scenario building for nature and cultural heritage management
- Motorized versus non-motorized outdoor recreation, and the effects of motorized use in natural areas.
- The great outdoor experience – what is it, and why is it important?
- Friluftsliv i endring
- Biologiske og samfunnsmessige kriterier for en bærekraftig villreinforvaltning.
- Coastal landscape changes at the top of Europe: threats and opportunities for maintenance, restoration and development (TOPCOAST)
- Conflicts and sustainability around second home development – the interplay between development factors, landscape changes and ecological ef
- The future of Norway's natural and cultural heritage: applying scenario, foresight and forecast methodologies within an ecosystem context
- Ecosystem dynamics under influence of natural and human drivers
- Coastal ecosystems: Human impact and ecosystem indicators
- Carnivores and society towards an adaptive magement - Rovvilt og samfunn mot en fleksibel forvaltning
- Wolverines, studies to reduce conflicts
- Wolverines in a Changing World
- Large carnivores and human communities II: Conserving interacting species in the transboundary south-central Scandinavian ecosystem

Kort oppsummering av kompetanse:

- Næringsutvikling og naturturisme i og utenfor verneområder
- Forvaltningsmodeller
- Naturovervåking, økosystemsammenhenger
- Miljøeffekter
- Lokal medvirkning, organisering av brukerinteresser og dialogprosesser
- Restaurering i verneområder og kulturlandskap
- Flerbruk – muligheter og scenarioer
- Dialogprosesser for konfliktløsning i verneprosesser
  - Styrt prosess
  - Bryter ned myter
  - Konfliktdempende
  - Felles kunnskap – spesifikk kunnskap
  - Miljøløsninger
- Komplekse flerbrukslandskap – sammenkopling av stedfestede data (kart)

8.2 Norsk senter for bygdeforskning

Antall vern og bruk-prosjekter finansiert av Forskningsrådet (prosjektleder): 6

Prosjekttitler:

- Etablering og forvaltning av verneområder – et følgeforskningsprosjekt med vekt på prosesser og aktører
- Cultural heritage as an asset for economic added value selection processes from a coast – inland perspective
- Building scenarios as a tool for dialogue, business development and management in protected coastal areas (Samfin. FHF-prosj.nr. 193846/I10)
- Implementing environmental policy – analysing the governance of integrated use and protection politics
- Naturressurser og lokal utvikling i skogs- og fjellbygdene – mellom marginalisering, kommersialisering og vern
- Agriculture's role as upholder of cultural heritage

Kort oppsummering av kompetanse:

- Landbruk-og næringsutvikling: kulturelle, økonomiske og forvaltningsmessige spørsmål.
- Matproduksjonog forbruk:sosiale, økonomiske og politiske spørsmål langs verdikjeda.
- Bygdeliv og kultur: samspill, endring, nye tilpasninger.
- Ressurs, miljø og landskap:bruk/vern, naturforvaltning, kulturlandskap, kulturarv, forvaltning av fellesgoder, multifunksjonelt landbruk.

8.3 Norsk institutt for skog og landskap

Antall vern og bruk-prosjekter finansiert av Forskningsrådet (prosjektleder): 7

Prosjekttitler:

- Landscape protection as a management tool – does it fulfil its aims?
- Landscape Change
- Testing and adapting recreational planning systems to urban woodlands
- Urban forest values – taxonomy and case studies

- Landscape planning versus real world landscape changes
- Fire history in Trillemarka
- Spredningsøkologi: Er rødlistede arter i skog spredningsbegrenset?

Kort oppsummering av kompetanse:

- Bærekraftig natur- og skogbruk
- Genetikk, genetisk mangfold og forvaltning i skog
- Økosystem og kunnskap og dets arter og økologi – spesielt i skogøkosystemer
- Spredningsmekanismer og spredningsbiologi, særlig innenfor lav, moser og sopp.
- Artsbiologi - introduserte arter – spredning og økologi – rød- og svartelistevurderinger
- Skogshistorikk – klarlegge historisk bruk av skog (skogbruk, utmarksbruk, inkl. seterbruk)
- Landskapsbruk – kulturlandskap, kartlegging og overvåking – indikatorutvikling
- Beite i utmark, beiteundersøkelser
- Arealstatistikk i og utenfor verneområder – geodata/ressursdata fra mange kilder
- Kartlegging, felt, fly, laser og satellitter – overvåking
- Forvaltningsplaner for verneområder
- Undervisning i skogbruk, utmarksnæringer og turisme ved UMB

8.4 Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)

Antall vern og bruk-prosjekter finansiert av Forskningsrådet (prosjektleder): 10

Prosjekttitler:

- Friluftsliv i endring.
- Redefining Rural Resources. Local capacity-building in sustainable management of cultural historic environments of mountain summer farming
- CONTinuity and Change – Cultural ENVironments and SUStainable landscape development – CONCENSUS
- Landskap under press, Kulturminnevernets kunnskapsgrunnlag, legitimitet og praksis i plansaker
- DEMOTEC-N – Development of a Monitoring System for Cultural Heritage through European Cooperation – The Norwegian project
- Local heritage values and cultural heritage plans in urban fringe areas
- The post-medieval archaeological resource in and around Norwegian towns: heritage potential, protection and management
- Cultural sites, traditional knowledge and participatory mapping; long-time landscape usage in Sápmi
- PRECARE: Conservation of cultural heritage – careful management of changes
- Processes of change in urban environments: cultural heritage, urban development and regionalism

Kort oppsummering av kompetanse:

- NIKUs målsetting er å være et nasjonalt og internasjonalt kompetansesenter innen anvendt kulturminneforskning. Det legges vekt på tverrfaglighet, både innen institusjonen og gjennom samarbeid med andre institusjoner.
- Forsknings- og evalueringssoppgaver dekker et bredt spekter av områder:
  - arkeologiske undersøkelser
  - arealplanlegging
  - konsekvensutredninger
  - preventiv konservering

- kunnskap om historiske bygninger, urbane kulturmiljøer og forvaltningspraksis

8.5 Bioforsk

Antall vern og bruk-prosjekter finansiert av Forskningsrådet (prosjektleder): 2

Prosjekttitler:

- Feral sheep in coastal heaths – developing a sustainable local industry in vulnerable cultural landscapes
- Driftsformer og skjøtsel i utvikling av landbrukets kulturlandskap

Kort oppsummering av kompetanse:

- Kulturlandskap
  - Landskapsøkologi
  - Biologi – botanikk – ornitologi
  - Landskapsanalyse – skjøtselstiltak – restaurering og revegetering av biotoper
- Samspill mellom landbruksnæring og samfunn
  - Utvikling av egnet skjøtsel/driftsformer
  - Praktisk gjennomføring
  - Hvordan spille i lag i bruk og vern
- Samspill med fredete rovdyr
- Utegangarsau i kystlynghei –lokal næringsutvikling i eit sårbart kulturlandskap 2007-2010
- Bekjempelse av rynkerose (*Rosa rugosa*). Utprøving av metodikk (mekanisk og kjemisk) i Rinnleiret og Ørinnaturresevat i Levanger og Verdal, Nord-Trøndelag

8.6 Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR)

Antall vern og bruk-prosjekter finansiert av Forskningsrådet (prosjektleder): 4

Prosjekttitler:

- Verdsetting av rekreasjonsområder - en kritisk etterprøving av dagens praksis som grunnlag for forbedrete forvaltningsprosedyrer
- Friluftsliv i endring
- How to make it. Private-public partnerships in managing sustainable development in mountain regions
- Arealspill i norske kommuner – lokal praksis og lokale styringskoalisjoner i jordvernsaker

Kort oppsummering av kompetanse:

- Effekter av myndighets- og ansvarsdelingen i områder med konflikt mellom bruk og vern
- Evaluering av forsøk med ulike modeller for forvaltning av verneområder
- Bruk av planlegging og konsekvensutredning etter plan- og bygningsloven i områder mellom bruk og vern (for eksempel kystsonen)
- Forholdet mellom overordnede mål (nasjonale og internasjonale) og lokal (kommunal) iverksetting
- Lokal medvirkning i prosesser knyttet til vernevedtak og balansen mellom vern og bruk
- Næringsutvikling og ”nye næringer” i og ved verneområder

8.7 Biologisk institutt, Universitetet i Oslo

Antall vern og bruk-prosjekter finansiert av Forskningsrådet (prosjektleder): 4

Prosjekttitler:

- Reindeer and caribou; tolerance limits to habitat fragmentation and anthropogenic activities
- Bærekraftig bruk av utmark til husdyrbeiting: økologiske effekter av sauebeiting i høyfjellet.
- Ecological effects of sheep grazing and the economy of sustainable husbandry in alpine habitats
- Long-term ecological effects of sheep grazing in alpine ecosystems and its integration with management

Kort oppsummering av kompetanse:

Biologisk institutt består av 3 programmer og ett senter for fremragende forskning (SFF): Integrative Biology (IB), Marine Biology (MB), Microbial Evolution Research Group (MERG) og Centre for Ecological and Evolutionary Synthesis (CEES).

- Forskere ved MERG (Klaus Høiland, Håvard Kausrud m.fl.) arbeider med problemstillinger knyttet til betydningen av mykorrhiza
- Forskere ved IB (Torbjørn Ergon m.fl.) arbeider med problemstillinger knyttet til integrering av økologisk forskning og forvaltningsrettet overvåking
- Forskere ved CEES (Atle Mysterud m.fl.) arbeider med ulike problemstillinger knyttet opp mot forvaltning av hjortedyr og sau. Det arbeides med økologiske effekter av sauebeiting i utmark, hvilke ulike kriterier som kan legges til grunn for å bedømme om et område er overbeitet, og hvilke sauetall det tilsvarer for områder med ulik produktivitet i fjelløkosystemer
- Forskere ved IB (Eigil Reimers) og CEES (Leif Egil Loe) arbeider med menneskelig påvirkning på rein

8.8 Forskergruppe i naturressursrett, Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo

Antall vern og bruk-prosjekter finansiert av Forskningsrådet (prosjektleder): 2

Prosjekttitler:

- Consistency in Environmental Law
- Rights to uncultivated land and social change

Kort oppsummering av kompetanse:

- Privatrettslig og offentligrettslig regulering: Bl.a. markedsmekanismer som virkemiddel i ressursforvaltningen (jf. klimavoter, "grønne sertifikater" m.v.), eiendomsrettens rolle, staten som både eier og regulator i ressursforvaltningen, og håndhevingsspørsmål
- Miljørett og "sektorrett": Bl.a. prinsippet om integrering av miljøhensyn i sektorpolitikk og -rett (EF traktatens art. 6), prinsipper for avveininger mellom ulike hensyn, og problemet med overlappende kompetanse i lovverket
- Nasjonal og internasjonal rett: bl.a. internasjonale reglers betydning for norsk ressursforvaltning -som positiv forpliktelse og som "skranke"
- Konsistens i miljøretten
- Utmarksrettigheter og samfunnsendring

8.9 Vitenskapsmuséet & Institutt for biologi, NTNU

Antall vern og bruk-prosjekter finansiert av Forskningsrådet (prosjektleder): 5

Prosjekttitler:

- Dispersal and establishment of old-forest lichens in managed boreal forest
- The conservation of vulnerable epiphytic lichens in managed boreal forests
- Dynamikk og skjøtsel i utmarkas kulturlandskap, med hovedvekt på slåttemyr
- Kystens kulturlandskap i Trøndelag, botanisk mangfold og skjøtsel.
- Towards a new framework for the management of both cultural and natural heritage in upland Landscape Conservation Areas (LCA) in Norway

Kort oppsummering av kompetanse:

- Biosystematikk
- Bevaringsbiologi og anvendt økologi for et bredt spekter av naturtyper (myr, våtmarker, ferskvann, kulturlandskap og fjell), og artsgrupper (amfibier, pattedyr, fugl, fisk, invertebrater som fjærmygg og sommerfugler, samt karplanter og moser)
- Gjennom omfattende langtidsstudier har vi solid kunnskap om vegetasjons- og populasjonsdynamikk, og effekter av skjøtsel på viktige kulturlandskapstyper som slåttemark og kystlynghei
- Effekter av ulike former for utmarksbruk (beiting av husdyr og hjortedyr) på vegetasjon, art- og populasjonsnivå

8.10 Universitetet for miljø- og biovitenskap

Antall vern og bruk-prosjekter finansiert av Forskningsrådet (prosjektleder): 3

Prosjekttitler:

- Land use and ecosystem function in Norwegian forest landscapes
- Næringsutvikling basert på utmarksarealer, med vekt på fisketurisme
- Non-timber forest goods and local economic development: An untapped potential?

Kort oppsummering av kompetanse:

- Arealforvaltning som forener bruk og vern og gode omgivelser
- Botanikk, zoologi og genetikk, kombinert med samfunnsfaglig kompetanse innenfor ressursøkonomi, skogbruksplanlegging og utmarksbasert næringsutvikling. Barskogvern og forvaltningspraksis i skogen. Urbane skoger
- Samfunnsplanlegging innen feltene: hage- og parkanlegg, boligområder og by-rom, friluftsområder, kulturlandskap, store landskapsinngrep, arealplanlegging, arealbruk, eiendomsrett og eiendomsformende prosesser og virkemidler
- Foretaksøkonomi, miljø- og ressursøkonomi, samt sosiologi. Betalingsordninger for tilrettelagte aktivitetstilbud i utmark kommer ofte i konflikt med Naturvernloven, men dette kan lett omgås ved å legge betalingen inn i prisen på andre tjenester. Innovasjon og utvikling av opplevelsesbaserte næringer

8.11 Universitetet i Tromsø, Institutt for arkeologi

Antall vern og bruk-prosjekter finansiert av Forskningsrådet (prosjektleder): 1

Prosjekttitler:

- The management of cultural heritage in marginalised coastal communities

Kort oppsummering av kompetanse:

- Det nordlige landskapet: mennesker mellom hav og land, mellom nord og sør, mellom øst og vest
- Sosialt og kulturelt mangfold. Fortid i nåtid

8.12 NORUT – Northern research institute

Antall vern og bruk-prosjekter finansiert av Forskningsrådet (prosjektleder): 1

Prosjekttitler:

- Institusjonell endring i utmarka: Konfliktlinjer, forvaltningssystemer og rettferdighet

Kort oppsummering av kompetanse:

- Kystverneplanprosessen i Nordland
- Samisk ressursforvaltning, urfolkskunnskap og verneområder

8.13 Vestlandsforskning

Antall vern og bruk-prosjekter finansiert av Forskningsrådet (prosjektleder): 3

Prosjekttitler:

- Policy for harmonising national park management and local business development
- Sustainable Destination Norway 2025
- Leisure and Sustainable Development: part of the problem or part of the solution?

Kort oppsummering av kompetanse:

- Reiseliv – bærekraftig utvikling av destinasjoner.
- Politikk for harmonisering av nasjonalparkforvaltning og lokal bedriftsutvikling
- Verdsarvområder

8.14 Nordlandsforskning

Antall vern og bruk-prosjekter finansiert av Forskningsrådet (prosjektleder): 2

Prosjekttitler:

- Protected Areas as Resourced for Coastal and Rural Business Development
- The role of protected nature in sustainable local development in North-West Russia and Northern Norway – a comparative analysis

Kort oppsummering av kompetanse:

- Verneproblematikk langs kysten
- Samarbeid med Nordvestrussland
- Ei bredt faglig sammensett forskargruppe, der statsvitenskap, økonomi, sosiologi og naturforvaltning
- Nordlandsforskning har et nært samarbeid med fagmiljøet ved Høgskolen i Bodø om ressursforvaltning

8.15 Høgskolen i Hedmark

Antall vern og bruk-prosjekter finansiert av Forskningsrådet (prosjektleder): 0

Prosjekttitler:

Ingen

Kort oppsummering av kompetanse:

- Effekter av menneskelige inngrep på utbredelsen og forekomsten av organismer
- Tiltak for å redusere det som oppleves som negative effekter av inngrep
- Bærekraftig bruk av naturressursene som en følge av korrekte iverksatte tiltak
- Bestands- og habitatovervåking for å forsikre oss om at vår naturbruk er bærekraftig
- Kompetanse på bruk og på truede arter (eks. store rovdyr), men lite på arealvern

8.16 Høgskolen i Telemark

Antall vern og bruk-prosjekter finansiert av Forskningsrådet (prosjektleder): 1

Prosjekttitler:

- Hva skjer med norsk friluftsliv – en studie av endringsprosesser innen norsk friluftsliv

8.17 Telemarksforskning

Antall vern og bruk-prosjekter finansiert av Forskningsrådet (prosjektleder): 2

Prosjekttitler:

- From production to consumption: New approaches to the rural landscape and implications to policy making, planning and management
- Kulturelle landskap i den rurale periferien: Fra utgått landbrukspolitikk til innovativ landskapspolitikk

Kort oppsummering av kompetanse:

- Regional utvikling og bærekraftig stedsutvikling
- Kulturelle landskap i den rurale periferien
- Samspillet mellom natur og kultur (landskap) som ressurspool for en økologisk bærekraftig stedsutvikling
- Vern gjennom bærekraftig bruk. Grønt entreprenørskap og bred verdiskaping
- Private goder og fellesgoder

8.18 Transportøkonomisk institutt

Antall vern og bruk-prosjekter finansiert av Forskningsrådet (prosjektleder): 1

Prosjekttitler:

- Sustainable tourism development in mountain park areas

Kort oppsummering av kompetanse:

- Transport-/infrastrukturprosjekter - metoder for verdsetting av ikke-markedsgoder
- Turisme - naturbasert reiseliv – muligheter og effekter
- Landskapsopplevelse - estetiske preferanser / støyopplevelse
- Transport-/trafikksikkerhet - dyrepåkjørslar

8.19 Universitetet i Bergen m.m.

Antall Vern og bruk-prosjekter finansiert av Forskningsrådet (prosjektleder): 3

Prosjekttitler:

- Forvaltning av agrare kulturminner i utmark
- Management of complexity, scientific uncertainty and public participation in environmental governance in Nordland and Catalunya
- How to prevent invasion of alien species onto urban hills and coastal heathland ecosystems: Sustaining biodiversity in cultural landscapes

8.20 Prosjekter tilknyttet bedrifter, organisasjoner og forvaltningsorganer

Tittel:	Prosjekteier	Prosjektleder
Hverdagshensyn eller reservater? Relativ betydning for biomangfold av Levende Skog-hensyn, i forhold til betydningen av vernede skogområder	Norsk Skogbruksforening	Forsker Anne Sverdrup-Thygeson, NINA - Oslo
Turistbasert næringsvirksomhet i verneområder - muligheter og hindringer	Norskog	Seniorforsker Øystein Aas, NINA
Miljøregistrering i skog - evaluering av prosesser, kriterier og faktagrunnlag.	Norskog	Forsker Anne Sverdrup-Thygeson, NINA – Oslo
Kostnadseffektivitet ved biologisk mangfold-hensyn i skogbruket: Betydning av tresatt impediment og livsløptrær	Norskog	Forsker Anne Sverdrup-Thygeson, NINA – Oslo
Skogbruk og friluftsliv - hvilke ønsker har dagens brukere av utmark?	Norskog	Konsulent Haaken M. Christensen
Miljøeffekter av småskala vannkraft	Norskog	Konsulent Haaken M. Christensen
Cultural heritages and value creation. Estimating economic effects of cultural heritage in the city of Røros	PÖYRY AS	Forsker Einar Bowitz
Utvikling og tilpassing av rammevilkår for arealekstensive driftsformer i vestlandsjordbruket for å ivareta eit ope kulturlandskap	Samarbeidsrådet for landbruket i Hordaland, og Sogn og Fjordane , c/o Hordaland Bondelag	Forsker Leif Jarle Asheim, , NILF
Økologisk restaurering etter naturinngrep. - Metoder for vegetasjonsetablering etter utbygging av kraft- og veganlegg	Statkraft Energi AS, Region Øst-Norge	Førsteamanuensis Per Anker Pedersen, UMB, IPM
Framtidas forvaltning av rype til beste for grunneiere, jegere og andre brukere	Statskog SF - Namsos	Professor Hans Christian Pedersen, Høgskolen i Hedmark

9. Hovedresultater fra Vern- og bruk-forskningen

9.1 Punkter fra hovedforedragene til Karoline Daugstad og Bjørn P. Kaltenborn:

- Betydningen av nasjonalparker. Hvilken rolle spiller de sett i forhold til andre tiltak, miljø/natur, turisme. Også randsoner
- Policy og styring. Styringsnivåer, effektivitet og betydning også med tanke på landbruk
- Konfliktlinjer i utmark. Verdier knyttet til utmark og vern
- Juridiske forhold i vernede områder, randsoner (, og arealer/ressurser som i større eller mindre er regulert)
- Lokal forvaltning
- Friluftsliv. I liten grad rettet mot vern, mest mot tradisjonelt ikke-organisert friluftsliv vs. organisert turisme knyttet til verneområder og randsoner
- Bærekraftig bruk av utmark. Mest fokusert på samordning av brukerinteresser, diskusjoner om hva som er bærekraftig, etc.
- Prosjektene omhandler typisk verdiskaping og næringsutvikling basert på natur og kultur – noen også lokalsamfunnsutvikling og bygdeutvikling
- Bruk vern ut over de arealkategorier som Naturvernloven dekker
- Utpekt status: forvaltningsmodeller evalueres, samt nyere former for integrering og samhandling
- Nasjonalparker i fjellet – utvikling mot bredere perspektiv, kyst og verdensarv
- Noen vektlegger ideologi og diskurs mens andre er bruker- og handlingsrettede, dette har sammenheng med innføring av nye prosjektmodeller
- Næringslivets språk som en utfordring, men kanskje også berikelse
- Stor flerfaglig bredde

9.2 Punkter fra FoU-institusjonenes presentasjoner:

9.2.1 Norsk institutt for naturforskning (NINA)

- Dialogprosesser
  - Styrt prosess
  - Bryter ned myter
  - Konfliktdempende
  - Felles kunnskap – spesifikk kunnskap
  - Miljøløsninger
- Komplekse flerbrukslandskap krever tverrfaglig tilnærming og spesifikk kunnskap
Sammenkopling av stedfestede data (kart). Lag på lag med stedfesta informasjon som grunnlag for en tverrfaglig landskapsforståelse
- Gode miljøløsninger forutsetter
  - Tverrfaglig tilnærming
  - God metodikk og stedfestede data
  - Kunnskap om naturtilstand, tålegrenser og miljøkonsekvenser
  - Fokus på områdets samlede bruk
  - Gode lokale prosesser
  - Godt entreprenørskap og gode produkter
  - Målsetning om framtidig tilstand

9.2.2 Norsk senter for bygdeforskning

- Positivt forhold mellom kulturarv og aktivt jordbruk
- Et utvalg av kulturarven som blir ivaretatt
- Den multifunksjonelle kulturlandskapsbygda
- Seleksjonsprosesser gir videre ulike grunnlag for å ta i bruk kulturarven for å få til verdiskapning
- Lokal forvaltning og brukermedvirkning:
  - Åpner for ulik praksis
  - Holdninger til lokal forvaltning kan endres
  - Mer komplisert saksbehandling
- Miljøforvaltningen er preget av ulike tradisjoner og praksiser -fundamentale ulikheter.
- Verneforvaltningen er sterkt influert av at de fleste verneområder hittil befinner seg i fjellet og i innlandet
- Landskapsvern uklart -både bruks- og verninteresser prøver å trekke den så langt de kan i hver sin retning
- Mangelen på planer er gjerne like avgjørende hindre for næringsutvikling som vernet selv
- Sosiale og kulturelle forhold i lokalsamfunn kan være like store hindre for næringsutvikling som vern
- Forholdet vitenskapelig og lokal/legkunnskap
- Tillitsforholdet mellom offentlig forvaltning og ulike lokale aktører

9.2.3 Bioforsk

- Gode muligheter for å kombinere bruk og vern på ulike måter
- Formidling av kunnskap viktig for bevissthet/aksept i befolkningen og for kunnskapsbasert turisme
- Utfordring med grunneierforhold
- Hvordan få tilgang til land for skjøtsel av internasjonalt verdifulle områder når grunneier sier nei?
- Tendens til å utpeke noen få ”utstillingsvinduer” hvor ”best practice” kreves og støttes med tilleggsfinansiering
- God samlet kunnskap om biologisk mangfold i det norske landskapet
- Viktig å se forvaltning av verdifulle enkeltområder i en større helhet (geografisk og forvaltningsmessig)
- Kunnskap om gamle metoder vedlikeholdes bare av noen få ildsjeler
- Sauebeiting og bevaring av artsmangfold er sjelden et problem slik det antas
- Viktig å velge riktig skjøtsel dvs. slått eller beite, riktig beitedyr, riktig rase, riktig beitetrykk m.v.

9.2.4 Norsk institutt for by og regionforskning (NIBR)

- Et hopehav av interesser
- Samarbeidets kompleksitet
- Kommunene som forvaltere

9.2.5 Biologisk institutt, Universitetet i Oslo

- Mer beiting enn ønskelig i forhold til et gitt mål; mao. knyttet til en forvaltningsverdi (subjektivt)

- Videre; eksplisitte definisjoner knyttet til økologiske effekter
- Overbeiting def; ”Nedgang i dekingen av beiteplanter over tid pga. beiting”
- Vi må gradere overbeiting
- Varighet (erosjon?) – inndeling i typer
- Hvor mye av beitegrunnet er påvirket?
- Hvor store områder er påvirket?
- Andre effekter av beiting også viktig

9.2.6 Forskergruppe i naturressursrett, Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo

- Miljøhensyn i retten som “konsistensproblem”:
  - Mange miljøproblemer er usynlige
  - Mange miljøproblemer er preget av usikkerhet om årsaker og virkninger, eller mangel på kunnskap
  - Naturen selv kan ikke opptre rettslig -noen må ”representere” naturen i rettssystemet. Det samme gjelder fremtidige generasjoner
  - Mange miljøverdier er ”frie goder”, uten klart rettslig vern –i tillegg er de vanskelig å kvantifisere
  - Mange miljøproblemer er den uønskete kumulative effekt av et stort antall handlinger som hver for seg kan være ønsket/rasjonelle (”det miljørettslige paradoks”). Ansvar kan bli uklart og vanskelig å håndheve
  - Miljøforholdene avhenger av vedtak som treffes på en lang rekke samfunnssektorer. Lov og forvaltning er sterkt fragmentert, både horisontalt mellom sektorer, og vertikalt mellom beslutningsnivåer
- Utmarksrettigheter og samfunnsendring
  - Omstrukturering og til dels nedbygging av det tradisjonelle landbruket med store endringer i måten landbruksarealene og særlig utmarksområdene utnyttes
  - Utnyttelse av utmarksområdene på nye måter: hyttebygging og turistanlegg, småkraftverk, vindkraft, veibygging
  - Markedsverdien av utmarksressursene øker

9.2.7 Vitenskapsmuséet & Institutt for biologi, NTNU

- For å opprettholde åpne, artsrike slåttemyrer og -enger er framtidig skjøtsel med slått nødvendig, og det er forstyrrelsen mer enn tappingen av næringsstoffene som er viktig. Tohjulstraktor med slåttesnute, og annet moderne utstyr effektiviserer arbeidet, og på Sølendet naturreservat opprettholdes det åpne slåttelandskapet innen 1600 daa med en arbeidsinnsats som utgjør mindre enn 10 % av den tradisjonelle
- Sjeldne lavarter er ulik med hensyn til en rekke faktorer; ulik formeringsstrategi, ulik vekstrate og ulik evne til å etablere seg. Derfor er det viktig med kunnskap om disse egenskapene til hver enkelt art

9.2.8 Universitetet for miljø- og biovitenskap

- Konflikter om barskogvern er skarpere i Norge enn i Sverige og Finland fordi skogoppsynet ikke spiller noen aktiv rolle i verneprosessen hos oss
- Forvaltningspraksis utviklet for landlige forhold dominerer også de urbane skogene.
- Lett tilgang på naturområder ved bebyggelsen øker den fysiske aktiviteten blant folk og bidrar til bedre folkehelse

- Betalingsordninger for tilrettelagte aktivitetstilbud i utmark kommer ofte i konflikt med Naturvernloven, men dette kan lett omgås ved å legge betalingen inn i prisen på andre tjenester
- Økt sosial kapital i bygdesamfunnet øker muligheten for innovasjon og utvikling av opplevelsesbaserte næringer
- Vern av den eldste skogen på god mark er vesentlig for å bevare truede arter – i nasjonal sammenheng er dette ikke dyrt
- Biotopkrav og spredningsevne for ulike truede arter (mose og lav) og hvordan dette påvirkes av moderne virkeproduksjon
- Anbudsordninger for ”frivillig” vern
- Overvåke overholdelse av kontrakt om vern og betydelig straff ved kontraktsbrudd
- Det er mulig å organisere elveeierne til privat, kollektivt oppkjøp av laksefiskeretter i fjorden, men det skaper konflikter elveeierne i mellom særlig når en benytter tvungen organisering etter laksefiskeoven i elver med stor etterspørsel etter fiske
- Bærekraftig reiseliv i en nasjonalparkregion (TØI). Turistenes ønsker og holdninger, tilrettelegging. Konflikter og felles interesser, turister og bygdefolk. Hvordan utnyttes mulighetene for næringsutvikling
- Godt nettverk og positiv innstilling til læring bidrar til større nyskaping, men det forklarer bare 30 % av variasjonen skogeierne i mellom
- Større nyskaping fører til bedre lønnsomhet, men sammenhengen er veldig svak

9.2.9 Universitetet i Tromsø, Institutt for arkeologi

- Kulturstier er effektive tiltak for å stimulere og regulere allmenn tilgang til særlig interessante kulturmiljøer, men her ligger store driftsmessige og pedagogiske utfordringer
- Fritid og rekreasjon medfører et vidt register av bruksendringer i landskapet og det forholdet at det gjerne er ressurssterke aktører i dette bildet, gjør også at konsekvensene kan bli omfattende. Det er ofte kulturminneverdier som ikke har status i kulturminneforvaltningen som er utsatt i denne sammenhengen

9.2.10 NORUT

- Naturvernmyndighetenes medvirkningsstrategier og konfliktløsning. En medvirkningsorientert forvaltning ville kreve reell deling av autoritet mellom på den ene siden ansatte (byråkrater) og valgte (politikere) myndighetspersoner og på den andre siden lokale eiere, brukere og representanter for lokalbefolkning og urbefolkning
- Reindriftssamene oppnår ikke anerkjennelse på det kollektive beslutningsnivået (selve etableringsprosessen), og taper i forhold til rekreasjons-/turisme interesser på det operative nivået (daglig rettighetsutøvelse) mens det konstitusjonelle nivået (etablert nasjonalparkpolicy) favoriserer vernemyndigheter og andre parter. Det synes som en løsning til reindriftssamenes fordel ville forutsette politisk endring gjennom å påkalle et metakonstitusjonelt nivå (internasjonal urfolkspolitikk)

9.2.11 Vestlandsforskning

- Samansett konfliktsituasjon
- Dei institusjonelle rammene si betydning
- Vern som moglegheit for reiselivsutvikling: Reiselivsbedriftene meiner at kvalitetane i natur og lokal kultur må ein ta vare på anten i form av vern eller på andre måter. Dette krev samfunnsmessig styring av ressursbruken fordi det som er rasjonelt for éi bedrift kan vere

urasjonelt for fellesskapen. Etablerte bedrifter i reiselivsnæringa ser verneområdet meir som ein moglegheit enn som ei hindring for utvikling av reiselivet

- Reiselivet si berekraftutfordring – berekraftig mobilitet

9.2.12 Nordlandsforskning

- Det er knytt ulike målsetjingar, forskrifter og forvaltningsmodellar til verna område i Noreg og Russland.
- Lokalsamfunna som omgjer dei verna områda i Noreg og Russland, har ulike strukturelle trekk
- Studien viser at det også er store likskapar mellom norsk og russisk naturvern
- Dei miljøfaglige utgreiingar som ligg til grunn for opprettinga av verneområde har ei rad ibuande normative og politiske avvegingar som i større grad burde synleggjerast og vere gjenstand for debatt
- Ulike metodiske og faglige tradisjonar blir utvikla som respons på motsetnadsforhold i det politiske landskapet
- Norsk miljøbyråkrati har i liten grad kompetanse og ressursar til å kvalitetssikre faglige utgreiingar i verneplanprosessar
- Kriterier og framgangsmåte for å kartlegge verneverdiar i eit utgreiingsområde appliseres individuelt og tilfeldig

9.2.13 Høgskolen i Hedmark (og NINA)

- En selektiv hogst (plukkhogst) var å foretrekke framfor flatehogst sett fra et viltperspektiv, men dette medfører økte driftskostnader
- Tiltak for å redusere elg-trafikkulykker. En rekke avbøtende tiltak har framkommet, hvorav vinteføring for å hindre trekkelg på vei og jernbane er ett
- Barføringsprosjektet i samarbeid med Glommen skogeierforening. Her benyttes furubar fra regulære hogster som tilleggsfør for elg
- Biologiske, samfunnfaglige og økonomiske forvaltningsmodeller som skal ivareta en bærekraftig bruk av våre skogshønsbestander til beste for grunneiere, jegere og andre brukere
- I prosjektet Elg-store rovdyr vurderes ulike høstingsstrategier av hjortevilt i områder med ulv (og bjørn) for en optimal bruk av elgressursen
- Metoder for overvåking av viltbestander

9.2.14 Telemarksforskning / Høgskolen i Telemark

- Det er en forskjell her mellom vern av naturlandskap og kulturlandskap. Du kan ikke ta vare på et seterlandskap uten levende setre og mennesker som bærer på setertradisjonen
- Vår forskning har dreiet seg mye om hvordan vi skal identifisere verdier og kvaliteter i slike kulturelle landskap, hvordan det kan hegnes om forvaltningsmessig og gjennom virkemiddelapparatet, og hvordan det kan være en ressurspool for entreprenører som gjennom bærekraftig bruk samtidig verner om landskapets verdier og kvaliteter

10. Behov for ny forskning

10.1 Punkter fra hovedforedragene til Karoline Daugstad og Bjørn P. Kaltenborn:

- Kartlegging av faktisk bruk av verneområdene
- Kunnskap om miljøtilstand i verneområdene. Både verneverdier, opplevelses- og kulturaspekter og verdiskapningspotensialet. Metoder, restaurering, tålegrenser
- Styresett. Effektivitet. Hvordan man setter mål. Bedre samordning? Jus
- Målstyrt forvaltning og akseptabelt påvirkningsnivå. Hvilke endringer (også sosiale, opplevelsesmessige og økonomiske) er akseptable. Fastsette normer og standarder
- Forholdet mellom holdning og handling; bl.a. hvordan forvaltning og vern virker på overordnet nivå
- Nye begreper og rasjonalitet må analyseres og forskes på
- Mer kunnskap om både småskala og storskala reiseliv med tanke på ”utpekede områder”
- Se sammenhenger mellom verdiskaping natur og kultur
- Forvaltningens (evt.) posisjonering, reaksjon, skyttergravskrig i forbindelse med utviklingen mot mer lokal forvaltning og brukerdimensjon
- Systematisk gjennomgang av ”eldre” verneområder. Se sammenhenger mellom verneformål og faktisk utvikling av landskapet

10.2 Punkter fra FoU-institusjonenes presentasjoner:

10.2.1 Norsk institutt for naturforskning (NINA)

- Følgeforskning
- Metodeutvikling
- Etablere tverrfaglige databaser
- Hvordan fremme reiseliv og entreprenørskap i tradisjonelle landbruksbygder
- Konkretisere miljøtiltak som forebygger begrensninger og konflikter
- Identifisere reiselivsprodukter som har potensiale for å lykkes
- Samarbeid mellom programmer (Miljø 2015 og Natur –Næring), og mellom programmer og forvaltning

10.2.2 Norsk senter for bygdeforskning

- Internasjonale mat- og klimakriser: Hvordan påvirkes de klassiske bruk og vern-relasjonene? Hva skjer med endret etterspørselsmønster og hvordan påvirker det bruken?
- Jordvernet får sterkere legitimitet, men hvordan blir dette fulgt opp i praksis?
- Skogbruk og vern: a) hvordan er prosessene rundt frivillig barskogvern b) hvordan foregår den politiske diskursen rundt skogbruk og miljøvern?
- Hva skjer med vern av i hovedsak kulturskape/-påvirkedekvaliteter i områder hvor bosettingen forsvinner?
- Forholdet mellom legkunnskap eller erfaringsbasert kunnskap og (natur)vitenskapelig kunnskap
- Analyse av hvordan de ulike vernekategoriene oppnår intensjon i forhold til verneinteressene og det grunngitte behovet for vern.
- Hvordan kommuniseres vern og forvaltning? Jf. i verneprosessene.
- Et vern er ikke statisk, men hvor dynamisk kan et vern være og fortsatt betraktes som vern?

10.2.3 Norsk institutt for skog og landskap

- Vet vi noe/nok om hvordan buffersonene utvikler seg i forhold til de vernede områdene? – særlig i de områdene der man har lyktes med å legge ”ny” næringsvirksomhet inntil verneområder fordi verneområdene forventes å virke positivt på denne næringsvirksomheten
- Er vi gode nok på skjøtseltiltak og hvordan de vil virke på kort, mellomlang og lang sikt?
- Har vi gode nok indikatorer på tilstandstatus i verneområder og buffersoner (under/overbeite, slitasje, vegetasjonsendringer etc.)?

10.2.4 Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)

- The post-medieval archaeological resource in and around Norwegian towns: heritage potential, protection and management. Prosjektet ligger i Miljø 2015
- Land use changes in urban pressure areas - threats to food production and landscape qualities. Prosjektet ligger i programmet Natur og næring

10.2.5 Bioforsk

- Naturbasert reiseliv -utfordringer i forbindelse med bruk og vern av områder
- Samspillet mellom landskapsverdier, matkultur og naturbasert reiseliv
- Beiting –bruk av ulike dyreslag og beitetrykk –og virking for artsmangfoldet?
- Effekter av endret klima på skjøtelsavhengige verneområder
- Bekjempelse av fremmede arter i verneområder
- Kystsonen – stort potensial til næringsutvikling – og konflikter

10.2.6 Norsk institutt for by og regionforskning (NIBR)

- Flernivåstyringsproblemer
- Samstyring og mindre hierarki
- Frikopling og spesialisering
- ”Flerboligsamfunnet”

10.2.7 Vitenskapsmuséet & Institutt for biologi, NTNU

- Kartlegge sjeldne naturtyper, arter og alle former for menneskelige spor i 4 ulike landskapsvernområder i fjellet i nord-, midt-, øst- og vest-Norge. Dette er svært dynamiske landskap der vegetasjon og artssammensetning gjennom flere tusen år har endret seg med bruken av området, og et viktig formål for prosjektet er derfor å forstå drivkreftene for landskapsendringene. Prosjektet vil også se på vernefilosofi hos ulike rettighetshavere i verneområdene i Norge, samt på en internasjonal skala. Prosjektets overordnede mål er å gi grunnlag for en kunnskapsbasert og mer målrettet forvaltning av både kultur- og naturminner i verneområder
- Langtidsseriene med faste prøveflater som studeres regelmessig gir grunnlag for å dokumentere endringer av mange slag, bl.a. klimaendringer, endringer av vegetasjonstyper, sårbarhet til rødlistearter og spredning av fremmede arter
- Naturlig langtidsvariasjon i biodiversitet i et norsk høyfjellsvassdrag og undersøke om vi kan påvise en klimaskapt endring

10.2.8 Universitetet for miljø- og biovitenskap

- Vernebeslutninger under usikkerhet
- Romlig optimering (økonomisk metodikk)
  - jordvern og tettstedutvikling
  - lokalisering av verneområder for bevaring av biodiversitet
  - bynært friluftsliv
- Internasjonalisert miljøpolitikk og samtidig økt fokus på lokal forvaltning
- Helhetlig miljøforvaltning i en segmentert stat
- Betaling for miljøtenester – forsøk med ulik organisering av PES
- Utmarksbasert næringsutvikling – lokale produsenter møter etterspørsel etter opplevelsesbaserte tenester

10.2.9 Universitetet i Tromsø, Institutt for arkeologi

Det er også nærliggende å gå mye mer energisk inn i forskning på effektene av offentlige vernepolitiske tiltak, alt fra verdensarvsteder via verdiskapningsprogrammet til kommunale tusenårssteder.

10.2.10 NORUT

- Mangel på samisk perspektiv i Fjellteksten. Reindriftsundersøkelsen (op. cit.) avdekker at nettopp ”trekkplastereffekten” er det som skaper problemer og frykt for problemer for reindrifta
- Tradisjonell bruk i form av høsting, f.eks. innlandsfiske, er skjøtsel som understøtter verneformålet. Det som skaper forvaltningsutfordringer, er at en del av denne høstingen i dag er blitt avhenging av motorisert ferdsel, spesielt ATV-bruk
- Forskningsutfordringen som ligger bak dette er å utvikle en dypere forståelse av verneområder som gode (Berge 2006, Riseth 2009). Det som blir verneområder, er biofysisk komplekse goder med en kompleks institusjonell struktur av eiere, brukere og interessenter. Bærekraftig beskyttelse av slike goder skjer best i samforvaltning med aktørene i og omkring området. Dette fordrer at den sosiale innsikten er på nivå med den økologiske. Slike problemstillinger er for lite utforsket i Norge og Norden

10.2.11 Vestlandsforskning

- Korleis klimaendring påverkar vilkåra for å ta vare på verneverdiane
- Korleis reiselivet (bruken) kan endrast i ein meir berekraftig retning
- Korleis verneforvaltninga og anna politikk kan bidra til å redusere skadeverknader av klimaendringar

10.2.12 Nordlandsforskning

Adaptiv forvaltning er eit overordna tema, med utgangspunkt i perspektivet om at forvaltning tilpassast det enkelte område ut frå ressursar, naturverdiar der, og sosioøkonomiske forhold.

Aktuelle problemstillingar kan vere:

- GSM-kartlegginga av rein i Junkerdal nasjonalpark inngår som ein del av PROBUS. Resultata frå kartlegginga er under analyse, men røynslene frå involverte reindsiftsutøvarar er eintydig positive. Ei svært aktuell problemstilling vil derfor vere å vidareføre utviklingsarbeidet med GSM-overvaking av reinen sine rørsler for å kunne gje svar på

spørsmålet: kan GSM-kartlegging representere eit potensiale for framtidens reindriftsforvaltning?

- Endringar i grunneigarstrukturen i Nord-Norge: omfang og konsekvensar for forvaltning og utvikling
- Konsultasjonsordninga med Sametinget – konsekvensar for brukargrupper i verna område

10.2.13 Høgskolen i Hedmark

- Betydningen for jakt av om et område er vernet eller ikke. negative og/eller positive effekter av at jakt utøves på tradisjonelt vis
- Det behøves også kunnskap om hvilken betydning en mer moderne, og ennå lite omfattende utøvelse av jakt, såkalt jaktturisme, vil kunne ha. Knyttet opp mot dette vil det være interessant å studere skjæringspunktet ”human dimension”, bærekraftig utvikling, tverrfaglig forskning på bruk med økonomi, næringsutvikling, samfunnskunnskap og økologi i verna områder
- Effekten av direkte menneskelig aktivitet (veier, skogbruk, hyttebygging) og mer indirekte (få store rovdyr, klimaendringer) på småvilt, og forekomsten av generalistpredatorer (rødrev, kråkefugl mm) i verna kontra uverna områder
- Mye av vår forskningsaktivitet har vært knyttet opp mot i det alpine miljø, men like interessant vil det være å gjennomføre et barskogøkologisk prosjekt knyttet til skogbruksnæringen og økoturisme

10.2.14 Telemarksforskning / Høgskolen i Telemark

- Hvilke kriterier skal ligge til grunn for hva som kjennetegner en bærekraftig bruk og vern? Hvem definerer disse?
- Hvilke interessekonflikter oppstår mellom bruk og vern, og hvordan håndteres dem?
- Hvilke organisatoriske grep, i et fragmentert virkemiddelapparat, må tas for å sikre vern gjennom bærekraftig bruk?
- Hvordan utspiller forholdet mellom private goder og fellesgoder seg i bruken av natur- og kulturarven? Ser vi en økende privatisering av natur- og kulturbaserte allmenninger?

11. Oppsummering av diskusjonene

11.1 Kunnskapsbehov

11.1.1 Faglige kunnskapsbehov i verneområdene/randsonene

11.1.1.1 Grunnleggende kunnskap om ressursene

- Det er behov for mer kunnskap om:
- Enkeltressurser (en viktig art, et kulturminne, spesifikke lokale forhold)
- Biologisk mangfold og økosystemer
- Landskapstyper (fjell, skog, vidder, kyst, bynære områder)
- Bruksformer, konsekvenser av ulike bruk i tid og rom
- Kysten og de kystnære områdene ut til grunnlinjen, vil være store overføringsverdier av kunnskap fra andre arealer. Områder det vil være store verneprosesser i framover
- Mineralressurser i forbindelse med turisme

11.1.1.2 Forvaltningssystemet og lov/planverket

- Endringer i beslutningsprosesser, internasjonale bestemmelser og konvensjoner, statlige føringer, regional og lokal forvaltning, flere aktører; gir mer sammensatte og komplekse prosesser som krever en dynamisk oppfølging
- Ny PBL og ny naturmangfoldlov, samspill med andre lover, kunnskapsbasert forvaltning Eks Hardangervidda nasjonalpark viktig mht. villrein, men reinen er avhengig at et dobbelt så stort område som parken, dvs t virkning av PBL i samspill med regionale planer viktige i tilgrensende områder
- Særlig randsonene er store utfordringer for forvaltningen, hva skal vektlegges, biologiske, kulturelle, sosiale, næringsmessige forhold – hva skal endres, hva skal ”tas vare på”?
- Oppfattelse av vern, av ulike vernebegreper og hvordan dette kan generere ulike konflikter (eks fra Sverige mht bruk av naturreservoar kontra nasjonalparker)
- Nasjonalparker ofte lagt til område med statlig grunn, i nord, på fjellet. Hvordan er sammenhengen mellom eierform og vern? PBL vil ikke skille på eierform
- Behov for mer juridisk kompetanse inn på feltet
- Forståelse av kollektive goder, private og offentlige, i en bærekraftkontekst

11.1.1.3 Vern

- Vern er viktig mot irreversible prosesser
- Verneprosesser, top-down – down – up (eks Røros og Vega). Utvikling over tid mot mer dynamiske og sammensatte prosesser med flere aktører
- Frivillig vern, gode erfaringer eller har det sine begrensninger?
- Ulike former for verneområder; nasjonalparker, verdensarvområder, landskapsvernområder, se mer på sammenhenger, effekter av ulike styringsmodeller
- Hva tåler naturen i verneområdene? Hva er akseptabel påvirkninger/endringer? Tålegrenser, er de mulige å definere? En sosial konstruksjon bygget på et bredt kunnskapsspekter
- Konsekvenser av ulike former for bruk, for fravær av bruk. (Hva er nødvendig bruk, hva er truende bruk?)
- Verneprosesser, konsekvenser av utvikling over tid; mer statisk til adaptiv til målstyrt forvaltning med mer langsiktige og klare rammer og mål
- Hva motiverer til vern? Politisk og/el faglig grunnlag? Økologiske; kulturelle eller sosiologiske målsetninger? Kostnader? Måloppnåelse?
- Styringsmodeller, konsekvenser, sosiale tålegrenser?
- Konsekvenser av vern i forhold til målsetningene, konsekvenser over tid, konsekvenser av ulike vernesett. Er vernebestemmelsene dynamiske nok i forhold til framtidig utvikling (komparative studier av gamle og nye verneområder kan gi en del svar).? Virker vernet etter målsetningene? Vi har få langtidsstudier. Vil være interessant å se på gamle og nye verneområde i sammenheng
- Suksesskriterier for vern - verneprosess og for bruk - verdiskaping i verneområder/randsoner
- Kan staten og dens ønsker om inngrep være et større hinder for vern enn grunneierne, eks. ved kraftutbygginger?
- Fordi rammevilkår (som brukstyper, sosiale forhold, forvaltningsregimer, klimaendringer oa.) endres må det være en dynamikk i vernet for å kunne håndtere endringerene

11.1.1.4 Bruk, de fleste arealer i Norge er menneskepåvirket

- Konsekvenser av tidligere bruk, som grunnlag for dagens verneverdier, herunder skjøtselsbehov, hvor og hvordan

- Mangel på bruk et større problem enn overforbruk/feilbruk i store områder, spesielt landskapsvernområder?
- Konsekvenser av ulike bruksformer i dag for å sikre/opprettholde verneverdier og viktige kvaliteter, naturressurser og kulturmiljøer. - nye brukere, nye bruksformer, konsekvenser for verneverdier
- By og tettstadsnære områder er ofte små verneområder med stort folkepress; friluftsliv, turisme, næring. Har vi godt nok forvaltningsapparat/ ressurser til å følge opp?

11.1.1.5 Verdiskapingspotensialet

- Trenger ofte mer kunnskap om verdiene i verneområdene og randsonene for å kunne se potensialet for verdiskapning
- tradisjonelle driftsformer og bruk knyttet til landbruksdrift
- småskala reiseliv
- turisme, reiseliv må integreres bedre
- nye brukergrupper og bruksmåter, lokal aktører, sentrale/ukjente aktører
- verdiskapning innenfor tålegrenser

11.1.1.6 Følgeforskning

- Aktuelt å følge nasjonale prosesser, for eksempel oppfølging av ny PBL, se på planprosesser på ulike nivå, og konsekvenser av endringer
- Eksempel fra Fulufjäll i Sverige; Organiserte nettverk av bedrifter i nærområdene, lagd ulike soner for ulike bruk: 1 Lokale forhold – jakt, fiske, scooterkjøring; 2. Opplevelses-verdier; 3. Turistnæring. Lagt opp til god dialog mellom partene og med følgeforskning i prosessen

11.1.2 Strategiske behov og innretning av forskningen

11.1.2.1 Objektivitet i forskningen

- Styres den for mye av ideologi, ulike verdigrunnlag, miljø, sted? Er det nok konkurranse? Kan dette 'løses' ved mer samarbeid mellom FoU-institusjoner i forskningsarbeidet, eller mer åpen diskusjon mellom fagmiljøer fra ulike 'retninger'? Større prosjekter?

11.1.2.2 Strukturen i FoU-miljøene

- Vi har ingen store, tunge fagmiljøer på dette feltet, men mange små og til dels sårbare. Viktig med tyngde og bredde i et fagmiljø for å sikre gode resultater med kvalitet og fornyelse. Bygge færre og større fagmiljøer/bygge nettverk/ stille krav til **samarbeid** (må se denne forskningen i et større bilde med store grenseflater)

11.1.2.3 Flere og tverrfaglighet

- Forskningsutfordringene er blitt mer sammensatte og kompliserte, dette krever at forskningen jobber mer helhetlig, flere og tverrfaglig for å i møtekomme kunnskapsbehovene, for å se biologiske, samfunnsmessige og kulturelle utfordringer i sammenheng

11.1.2.4 Internasjonale perspektiver

- Internasjonale bestemmelser og konvensjoner påvirker norske forhold (eks. i forhold BioMangfold, Landskapskonvensjonen, Vanddirektiv).
- Mye av kunnskapen Norge trenger, produseres i et internasjonalt forskningsmiljø. Norsk forskning må bli enda bedre i å bygge på internasjonal kunnskap, øke det internasjonale samarbeidet, komparative studier mv.

11.1.2.5 Styrking av overvåkning

Styrking av overvåkning og over tid en viktig faktor for mye av forskningsarbeidet. Få fram lange tidsserier, vil være avgjørende for framtidig forskning. Har en god del på noen felt.

11.1.2.6 Behov for syntetisering og generalisering

Behov for syntetisering og generalisering av ofte noe fragmentert FoU-kunnskap slik at den blir mer tilgjengelig for forvaltningen. Kunnskap kan generaliseres på ulike nivåer, lokalt, sentralt, internasjonalt.

11.1.2.7 Er kunnskapsnivået i forvaltningen

Er Kunnskapsnivået i forvaltningen for lav? Behov for kunnskapsoppbygging og bedre kommunikasjon med forskningsmiljøer/bedre informasjonsstrøm/kunnskap i en tilgjengelig form. Forvaltningen styrkes nå med midler. Viktig om dette sees i sammenheng og opp mot finansiering av forskning, vil kunne gi en bedre dialog mellom miljøene og grunnlag for bruk av resultatene.

Vi har relativt mye internasjonal kunnskap å spille på. Vet en god del om lokalforvaltning, governance. Forvaltningen styrkes nå med relativt mye midler (140 mill kr i 2009?) Tålegrenser / akseptgrenser i forhold til økt/endret bruk/fravær av bruk / nye brukere blir en viktig utfordring framover. Økt kompleksitet krever kunnskap på flere plan og fra flere fag, økt flere og tverrfaglig forskning. Vern er en sosial konstruksjon som bygger på ulike former for kunnskap (grunnforskning til anvendt forskning, biologi, sosiologi, kultur, næringer), grenser skal settes, som aktørene må være enige om og bygge forvaltning og bruk rundt. Fordi rammevilkår (som brukstyper, sosiale forhold, klimaendringer oa) endres må det være en dynamikk i vernet.

11.2 Bruker vi kunnskapen - Kommunikasjon/formidling/dialog

11.2.1 Ulike former for samspill

- **Formidling** fra forsker til bruker, via nyhetsbrev, nettsider, artikler mv. ofte med hjelp av en journalist
- Samtalen; gjerne tilrettelagt av en journalist/infoperson der viktige møteplasser mellom forsker og brukere arrangeres, **toveiskommunikasjon**; hva er problemene, hva er kunnskapen, hva er utfordringene framover?
- **Direkte samarbeide** mellom forskere og brukere, mer komplisert og tidkrevende, men målrettet og effektivt

11.2.2 Informasjonsflyt

Det er klart behov for bedre informasjonsflyt og kommunikasjon mellom forskningsmiljøer og forvaltningen på ulike nivåer. Både forskere og brukere er ansvarlige i å bedre dette. Mange mulige tiltak for å forbedre ulike typer nettverk:

- Forskningen må publiseres både vitenskapelig og populærvitenskapelig. I dag få forskerne større uttelling/meritering for vitenskapelig publisering. Den må fortsette, den må ligge til grunn og sikre kvaliteten på det arbeidet som skal formidles til brukerne, men vi må kreve/utvikle systemer som stimulerer til økt populærvitenskapelig formidling
- Viktig at den anvendte forskningen har god kontakt med brukergrupper i planleggingen, underveis og i avslutningen av sitt arbeid, her kan mye gjøres. Mulige insentiver for å stimulere til dette
- Satse mer på synteser og generalisering av FoU-kunnskap slik at den blir mer tilgjengelig for ulike brukergrupper. Sette sammen kunnskaps fra ulike fagmiljøer ut fra kunnskapsbehov i forvaltningen/ hos ulike brukere – målrettet kunnskapsformidling
- Bruke mer profesjonelle formidlere som kan hjelpe forskerne
- Gode formidlingskanaler på nett
- Gode formidlingskanaler på nettet og i relevante blader/tidsskrifter
- Lage møteplasser/seminarer med relevante temaer for brukergrupper – muntlig formidling
- Forvaltningen må engasjere seg og etterspørre kunnskap, utfordre FoU-miljøene, ta kontakt inn mot pågående forskning, spille inn mot nye kunnskapsbehov (kanskje bidra finansielt og få et større 'eierskap' til resultatene)

Vedlegg 1: Notat til prosjektoversikter

Seminar om forskning innenfor vern og bruk av verneområder og randsoner

Tirsdag 13. – onsdag 14. januar 2009

1. Innledning

Programmene *Natur og næring* og *Miljø 2015* i Norges forskningsråd samarbeider om seminaret. Vi tar utgangspunkt i prosjektporteføljen i disse programmene, og i aktuelle *Strategiske instituttprogrammer (SIP)*. Noen avsluttede prosjekter i programmet *Landskap i endring* er også med i prosjektoversiktene.

Administrasjonen for de to programmene har gått gjennom prosjektporteføljen med tanke på stikkordene ”Bruk og vern av verneområder og randsoner”. *Natur og næring* og *Miljø 2015* er Forskningsrådets to mest relevante programmer sett i forhold til denne tematikken. Vi har ikke tatt med prosjekter som går på kystsoner eller sjøareal med relevans til Fiskeri- og kystdepartementets forvaltningsområder, siden dette departementet ikke er med på initiativet fra LMD/MD. Vi har også utelukket prosjekter på innlandsfiske, jakt, turisme, skogbruk, utmark/kulturlandskap, og næringspolitikk / forvaltning når de ikke har klar relevans til Bruk og vern. Men vi har tatt med prosjekter dersom vi mener de inneholder elementer med vesentlige betydning for vern og bruk.

I *Natur og næring* legges det vekt på verdiskaping og næringsutvikling.

I *Miljø-2015* legges det vekt på forvaltning og økosystemer.

Begge programmene vektlegger i mange sammenhenger og aspekter en helhetlig Vern- og bruk-tilnærming

Strategiske instituttprogrammer har vært en del av basisfinansieringen av instituttsektoren. Institusjoner som *Norsk senter for bygdeforskning*, *Norsk institutt for skog og landskap*, *Bioforsk*, *Norsk institutt for naturforskning*, *Norsk institutt for kulturminneforskning* og *Norsk institutt for by og regionforskning* har fått innvilget SIPer for å bygge opp forskningskompetanse på bruk og vern, og/eller på temaer med sterk relevans til dette fagområdet. I omtalen nedenfor er omtalen av SIPene samordnet med omtalen av forskningsprogrammene for å gjøre framstillingen enklere.

2. Prosjektporteføljen på vern og bruk i Forskningsrådet med størst relevans til seminaret

I Forskningsrådets prosjektportefølje er det en rekke prosjekter som går spesifikt på bruk og vern-problematikk. Under avsnitt 2 presenterer vi de prosjektene som står mest sentralt i forhold til LMD og MDs intensjoner med dette forskningsseminaret. De mest sentrale prosjektene (kjerneprosjekter) er samlet under avsnitt 2.1. I tillegg er det en rekke prosjekter som delvis berører problemstillingene, eller er viktig bakgrunnskunnskap for Vern og bruk. I avsnitt 3 nedenfor presenterer vi prosjekter innenfor bærekraftig skogbruk og rovdryrforskning med relevans til vern og bruk. Disse temaene er mer perifere i forhold til departementenes bestilling for dette seminaret.

I noen tilfeller er det i teksten nedenfor omtalt prosjekter med en viss relevans til temaet, uten av de er med i prosjektlistene.

Oppsummering av prosjekter oppsummert under avsnittene 2.1-2.6:

Antall prosjekter	Mill. kroner		
	Bevilgning 2008	Sum prosjekt-bevilgninger over år	Av dette bevilgninger fra Jordbruksavtalen over år
60	40,2	244,6	12,3

2.1 Forskningsrådets kjerneprosjekter innenfor vern og bruk

Kjerneprosjektene på Bruk og vern i *Natur og næring* ligger under temaet Vernede områder. Det omfatter 6 prosjekter (4 igangværende). Tre av disse, pluss en SIP, tar opp problem i grenselandet mellom forvaltning og næringsutvikling i vernede områder. De tre andre prosjektene studerer forvaltningen av vernede områder, og forholdet til lokale interessenter, og i hvilken grad vernestatusen oppfyller målene som er satt.

I *Miljø 2015* er det 7 prosjekter som har hovedfokus på vern og bruk. I tillegg er det 3 prosjekter som berører feltet som et deltema. Prosjektene ser på verneprosesser, bærekraftig forvaltning av naturressurser og kulturmiljø/ kulturarv i verneområder / verdensarvområder sett i forhold til økonomiske, biologiske og sosiale forhold.

Ressursinnsats:

Antall prosjekter	Mill. kroner		
	Bevilgning 2008	Sum prosjekt-bevilgninger over år	Av dette bevilgninger fra Jordbruksavtalen over år
14	9,8	55,3	4,5

2.2 Tema Friluftsliv og turisme med relevans til vern og bruk

Natur og næring har 3 prosjekter innenfor dette temaet (2 igangværende) med klar relevans til bruk og vern. Det ene studerer markedet for utmarksbaserte opplevelsesprodukt. Det andre går på folks preferanser og ønsker i samband med friluftsliv i skogsområder. Det siste prosjektet går på studium av næringspolitikk for å fremme bærekraftig turisme og økoturisme. I *Natur og næring* er det flere andre prosjekter som går på naturbasert turisme, samspillet mellom kulturlandskap og turisme, profilering av varemerker for reiselivsprodukter etc. Element i flere av disse kan også være av interesse for vern og bruk.

I *Miljø 2015* er det 4 prosjekter som har hovedfokus på friluftsliv og turisme, og 3 som berører dette som et deltema. I tillegg er det en SIP som ser på friluftsliv i endring. I tillegg har programmet friluftsliv som et av flere prioriterte felt i årets utlysning (2008). Forskningen er hovedsakelig rettet mot friluftsliv, men har også indirekte relevans for turisme. Det forskes på motorisert ferdsel i utmark, verdsetting av rekreasjonsområder, endringsprosesser i friluftslivet, miljøbettinget livskvalitet, urbant friluftsliv og utvikling i vernede områder. Deler av forskningen på jaktbare arter og landskapsbruk- og endringer er relevant, for eksempel forskning på hjorteviltforvaltning, konfliktlinjer i utmark og i forbindelse med hytteutbygging, samt friluftsliv knyttet til mer urbane områder.

Ressursinnsats:

Antall prosjekter	Mill. kroner		
	Bevilgning 2008	Sum prosjekt-bevilgninger over år	Av dette bevilgninger fra Jordbruksavtalen over år
10	4,4	26,0	0

2.3 Tema Utmark og kulturlandskap med relevans til vern og bruk

Natur og næring har 8 prosjekt (inkl. en SIP, 7 igangværende) som går på næringsutvikling og/eller forvaltning i utmark og kulturlandskap. Emner som blir behandlet er for eksempel driftsformer og forretningsmodeller i kulturlandskap og utmarksnæringer, konsekvensanalyser av inngrep, og landskapsanalyser opp mot forvaltning og bruk. *Natur og næring* har flere andre prosjekt som tar opp spørsmål omkring kulturlandskap, naturbasert næringsutvikling, jakt, og forvaltning.

Her har *Miljø 2015* forskning med hovedfokus på Utmark og kulturlandskap i 9 prosjekter, samt 9 som har dette som deltema. I tillegg er det en SIP som ser på kulturmiljø og bærekraftig landskapsforvaltning. Forskingen spenner vidt fra fjell, bygd, urbane områder til kyst. Tematikken berører hjorteviltforvaltning, økonomiske og økologiske forhold knyttet til høyfjellsbeite, partnerskapsmodeller for utvikling av fjellområder med offentlige og private aktører, forvaltning av kulturmiljø/kulturarv og naturressurser i fjell, bygd og kystlandskap, utvikling i by nære område, konflikter og press på ressursene i landskapet i plansaker.

Ressursinnsats:

Antall prosjekter	Mill. kroner		
	Bevilgning 2008	Sum prosjekt-bevilgninger over år	Av dette bevilgninger fra Jordbruksavtalen over år
18	14,5	95,1	3,8

2.4 Tema Næringspolitikk og forvaltning med relevans til vern og bruk

Natur og næring har 4 prosjekter (3 igangværende) som tar opp landskap – planlegging – næringspolitikk. Emner som blir behandlet er for eksempel kulturlandskapspolitikk, forvaltning i kommunene, verdier i/av bynært skogbruk, arealforvaltning og landskapsplanlegging. Programmet har i tillegg et prosjekt innenfor hytteplanlegging og primærnæringspolitikk.

Miljø 2015 har 6 prosjekter med hovedfokus på Politikk og forvaltning, mens 13 berører tematikken. Hoveddelen av forskningen berører forvaltningsspørsmål på ulike måter og nivåer, som igjen vil ha betydning for politikkkutformingene på feltene. Det forskes på forskjellige konflikter knyttet til ressurser og bruk av disse, verdsettingsspørsmål, endringer i det rurale landskapet, forvaltningsmodeller lokalt og regionalt og knyttet til spesielle områder – som partnerskapsmodeller for utvikling av fjellområder med offentlige og private aktører. Plansystemer for arealplanlegging og fritidsbruk i by nære områder tas opp, flere prosjekter ser på forvaltning, inklusiv bruk, av naturressurser og kulturmiljøer bl.a knyttet til nasjonalparker og kulturarv, og forvaltning av kulturmiljøer i skog.

Ressursinnsats:

Antall prosjekter	Mill. kroner		
	Bevilgning 2008	Sum prosjekt-bevilgninger over år	Av dette bevilgninger fra Jordbruksavtalen over år
10	4,0	25,7	4,0

2.5 Tema Kulturminner og kulturmiljøer med relevans til vern og bruk

Miljø 2015 har 4 prosjekter med hovedfokus på kulturminner og kulturmiljøer, samt 3 som berører tematikken. I tillegg er det 2 SIPer som ser på forvaltning av kulturarv. Programmet har Kulturminner og kulturmiljøer som et av flere prioriterte felt i årets utlysning (2008). Forskingen tar opp spørsmål knyttet til kulturhistoriske landskapselementer knyttet til arealbruksendringer i plansaker, forvaltning av agrare kulturminner i utmark, landbrukets rolle for forvalter av kulturarven, forvaltning av kulturarv i kystsonen, kulturarv og økonomisk merverdi, samt modeller for forvaltning av verdensarvområder.

Natur og næring har ingen prosjekter innenfor dette temaet.

Ressursinnsats:

Antall prosjekter	Mill. kroner		
	Bevilgning 2008	Sum prosjekt-bevilgninger over år	Av dette bevilgninger fra Jordbruksavtalen over år
6	5,2	31,6	0

2.6 Tema Lov og rett med relevans til vern og bruk

Natur og næring har ett prosjekt som tar opp rettighetsproblematikk knyttet til utmark og endringsprosesser i samfunnet.

I *Miljø 2015* har ett prosjekt inn temaområdet, innenfor miljørett Det fokuserer blant annet på problemer knyttet til manglende konsistens innen miljølovgivning og miljøfeltet som et fragmentert kompetanseområde.

Ressursinnsats:

Antall prosjekter	Mill. kroner		
	Bevilgning 2008	Sum prosjekt-bevilgninger over år	Av dette bevilgninger fra Jordbruksavtalen over år
2	2,3	10,9	0

3. Vern- og bruk-relevante temaer som er mer perifere i forhold til seminaret

Miljø 2015 og *Natur og næring* har en del prosjekter innenfor skogbruk og rovdyrforvaltning som har relevans til biologisk mangfold og bruk og vern-problematikk. I avsnitt 3 presenterer vi disse prosjektene. LMD og MD har ikke prioritert disse temaene som sentrale i forhold til dette seminaret.

Oppsummering av prosjekter oppsummert under avsnittene 3.1-3.2:

Antall prosjekter	Mill. kroner		
	Bevilgning 2008	Sum prosjekt-bevilgninger over år	Av dette bevilgninger fra Jordbruksavtalen over år
16	13,6	93,9	0

3.1 Tema Bærekraftig skogbruk - biologisk mangfold i skog med relevans til vern og bruk

Natur og næring har 6 prosjekter (4 igangværende) som tar opp biologisk mangfold i skog. I tillegg har Forskningsrådet og Skogfondet støttet 4 prosjekter som går på skogregistrering og skogsdrift basert på enkelttrær. Disse har interesse for drift av vernet skog, eller skog i randsoner. Det har også vært gitt støtte til 3 prosjekter som har sett på langtidseffekter av skogbrann.

Miljø 2015 har 3 prosjekter med hovedfokus på dette temaområdet, mens 3 andre berører tematikken. I tillegg er det 3 SIPer som ser på naturressurser og kulturmiljø sammen med humane drivkrefter i en adaptiv økosystemforvaltning. Forskningen ser på økosystemet i norske skoglandskap, habitatfragmentering, økologiske prosesser etter skogbrann, biologisk mangfold og skjøtsel av kystlandskap og fjellandskap, forvaltning av by nære skogområder, samt forvaltning av kulturmiljøer i skog.

Ressursinnsats:

Antall prosjekter	Mill. kroner		
	Bevilgning 2008	Sum prosjekt-bevilgninger over år	Av dette bevilgninger fra Jordbruksavtalen over år
12	13,2	74,7	0

3.2 Tema Rovdyr med relevans til vern og bruk

Miljø 2015 har 4 rovdyrprosjekter og ett prosjekt som berører temaområdet. Forskning har hovedfokus på kunnskap om rovviltet (bjørn, ulv, gaupe og jerv) og sett i sammenheng med samfunnsforhold for å bygge opp en fleksibel forvaltningsmodell for det Skandinaviske økosystemet. Forskningen er

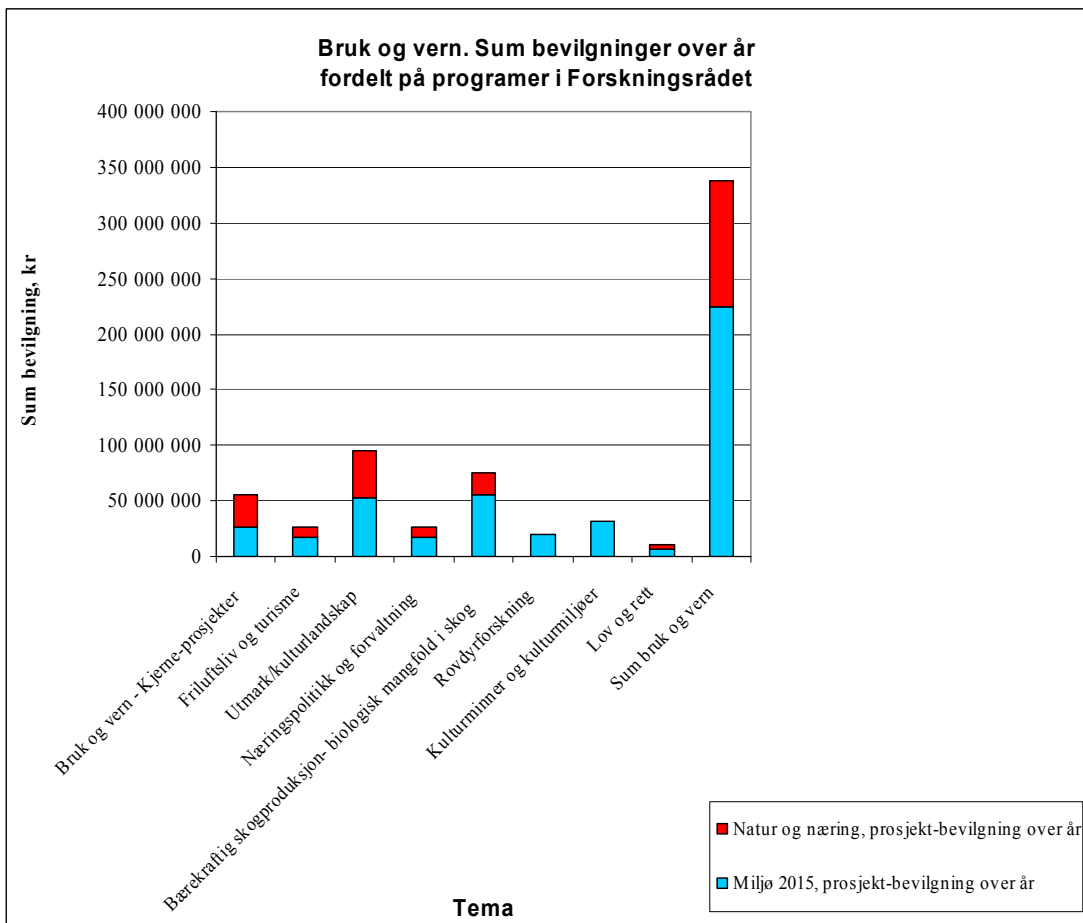

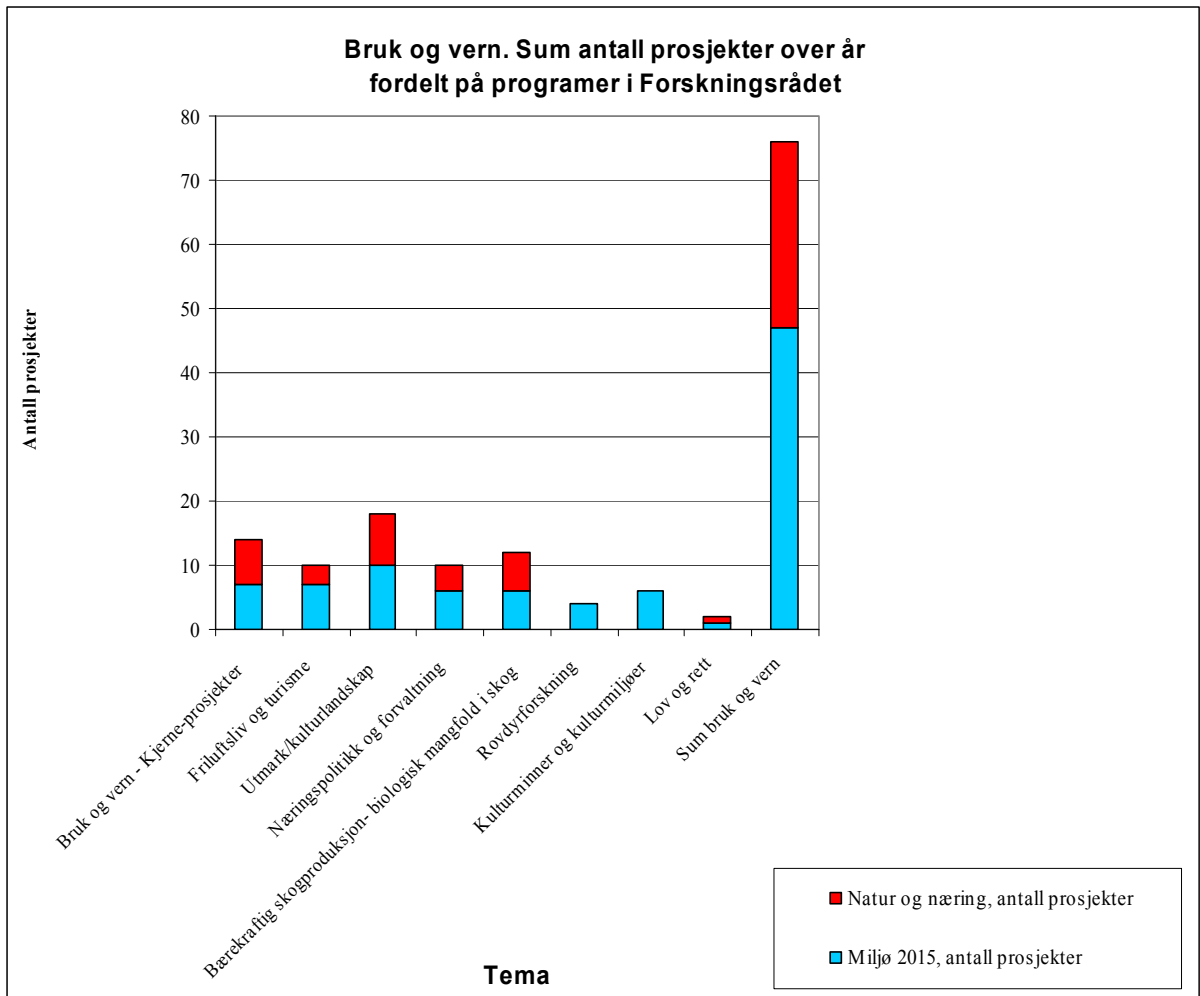
biologisk og sosiokulturell og har stor involvering av brukergrupper. Forskingen tar bl.a. opp økt kunnskap om rovdyrenes biologi, byttedyr - og beitedyrproblematikk, konfliktlinjer i utmark og utvikling av mulige forvaltningsmodeller.

Natur og næring har ingen prosjekter innenfor dette temaet.

Ressursinnsats:

Antall prosjekter	Mill. kroner		
	Bevilgning 2008	Sum prosjekt-bevilgninger over år	Av dette bevilgninger fra Jordbruksavtalen over år
4	0,4	19,2	0

Vedlegg 2: Program

Norges forskningsråd inviterer til Seminar om forskning på vern og bruk – Kunnskapsformidling og kunnskapsbehov

Tirsdag 13. - onsdag 14. januar 2009

På Thon Hotel Arena, Lillestrøm

Underlag for seminaret er prosjektporteføljen i programmene
Miljø-2015 og *Natur og næring*, pluss noen *strategiske instituttprogrammer*

Program:

Tirsdag 13. januar:

kl. 11.30: Ankomst og registrering.
kl. 12.30: Lunsj

1. Innledning av seminaret:

Ordstyrer: avd. dir. Kristin Danielsen, Forskningsrådet

kl. 13.15: Vern og bruk: Innledning ved statssekretær Heidi Sørensen,
Miljøverndepartementet
kl. 13.30: Bruk og vern: Innledning ved statssekretær Ola Heggem, Landbruks- og
matdepartementet

2. Presentasjon av forskningsmiljøene innenfor bruk og vern. Formidling av hovedresultater fra forskningen:

Ordstyrer: avd. dir. Kristin Danielsen, Forskningsrådet

De sentrale forskningsmiljøene skal presentere seg, og legge fram hovedresultater fra sin
forskning innenfor bruk og vern / vern og bruk. Forskere innen en institusjon samordner
presentasjonen i ett kort foredrag. **Presentasjonen skal inneholde:**

- Instituttets kompetanse (kort)
- Hovedresultater fra bruk- og vern-forskningen, inklusiv miljøkonsekvenser, skjøtsel og
muligheter for næringsutvikling (hovedsak)
- Aktuelle nye forskningsproblemstillinger (kort)
- Dette samles også i et dokument som deles ut, og/eller legges ut på en nettside

kl. 13.45 Norsk institutt for naturforskning (NINA). Adm. direktør Norunn S. Myklebust
kl. 14.05 Norsk senter for bygdeforskning. Direktør Egil Petter Stræte
kl. 14.25 Norsk institutt skog og landskap. Avd.direktør Dan Aamlid
kl. 14.45 Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU). Forsker Grete Swensen

kl. 15.00: Kaffepause

Ordstyrer: avd. dir. Kirsten Broch Mathisen, Forskningsrådet

- kl. 15.15: Bioforsk. Forskningssjef Espen Haugland, Bioforsk Nord
kl. 15.25 Norsk institutt for by og regionforskning. Forsker II Knut Bjørn Stokke
kl. 15.35 Biologisk institutt, Universitetet i Oslo. Professor Atle Mysterud
kl. 15.45 Juridisk fakultet, Universitetet i Oslo. Professor Kirsti Strøm Bull
kl. 15.55 Vitenskapsmuséet & Institutt for biologi, NTNU. Forsker Gunnar Austrheim
kl. 16.05 Universitetet for miljø- og biovitenskap. Professor Ole Hofstad
kl. 16.15 Universitetet i Tromsø, Institutt for arkeologi. Professor/instituttleder Reidar Bertelsen
kl. 16.22 NORUT – Northern research institute. Seniorforsker Jan Åge Riseth
kl. 16.30 Vestlandsforskning. Forsker Eivind Brendehaug
kl. 16.40 Nordlandsforskning. Seniorforsker Tone Magnussen
kl. 16.50 Høgskolen i Hedmark. professor Hans Christian Pedersen, Høgskolen i Hedmark
kl. 17.00 Telemarkforskning / Høgskolen i Telemark. Forsker Per Ingvar Haukeland
kl. 17.10 Transportøkonomisk institutt. Forsker Knut Veisten (meldte avbud p.g.a. sykdom)

kl. 17.20: Kaffepause

3. Diskusjon og dialog

Ordstyrer: avd. dir. Kirsten Broch Mathisen, Forskningsrådet

- kl. 17.35: Forskning på vern og bruk – diskusjon, dialog og kommentarer
kl. 18.45: Programslutt

kl. 19.30: Middag

Onsdag 14. januar:

4. Oppsummering og vurdering av forskningsinnsatsen på vern og bruk

Ordstyrer: programstyreleder for Miljø 2015 Arild Vatn

Vi inviterer to forskere til å summere opp forskningen på vern og bruk, med basis i prosjektkatalogene Forskningsrådet har laget, og instituttene presentasjoner. Foredragene skal også ta opp områder der forskningen er kommet for kort, og det er behov for ny forskningsinnsats. I tillegg ønsker vi å få en oversikt over svensk forskning på området.

- kl. 09.00: **Seniorforsker Bjørn P. Kaltenborn, NINA:** Vern av arealer og natur som virkemiddel i miljøpolitikken – resultater fra nyere norsk forskning. **Fokus:** nasjonalparker, landskapsvernområder, naturreseverater, forvaltningsmodeller, fjellområder, friluftsliv, ferdsel, hytteutbygging og andre inngrep.
kl. 09.40: **Forsker Karoline Daugstad, Norsk senter for bygdeforskning:** Vernede områder som ressurs for lokal og regional næringsutvikling. **Fokus:** Natur- og kulturmiljø, bygde- næringsutvikling, verneprosesser, interessegrupper.
kl. 10.20: **Professor Peter Fredman, ETOUR, Mittuniversitetet, Sverige:** Resultater fra svensk forskning på bruk og vern. Hva kan vi lære av hverandre?

kl. 10.50: Kaffepause

5. Diskusjon og dialog

Ordstyrer: programstyreleder for Miljø 2015 Arild Vatn

kl. 11.00:   Forskning på vern og bruk – diskusjon, dialog og kommentarer

kl. 12.30   Lunsj

6. Utdyping av noen aktuelle temaer

Ordstyrer: programstyreleder for Natur og næring Anne Katrine Fossum

kl. 13.30:   Muligheter for turismebasert næringsutvikling i verneområder. Ansvarlig: stipendiat Jan Vidar Haukeland, Institutt for naturforvaltning, UMB

kl. 13.50:   Miljøkonsekvenser av ulik og økt bruk av vernede områder. Ansvarlig: seniorforsker Odd Inge Vistad, NINA

kl. 14.10:   Driftsformer og skjøtsel i vernede landbruks- og kystområder. Ansvarlig: forskningssjef Ann Norderhaug, Bioforsk

kl. 14.30   Viltforvaltning og jakt i vernede områder. Ansvarlig: professor Hans Christian Pedersen, Høgskolen i Hedmark

kl. 14.50   Norske verdensarvområder. Presentasjon av et eksempel. Ansvarlig: post doc. Atle Omland, NIKU / Institutt for arkeologi, Universitetet i Oslo

kl. 15.10:   Oppsummering og avslutning. Ansvarlig: avd. dir. Kristin Danielsen

kl. 15.30   Slutt

Om publikasjonen

Publikasjonen oppsummerer *Seminar om forskning innenfor vern og bruk av verneområder og randsoner*, som ble holdt 13. – 14. januar 2009 på Thon Hotel Arena, Lillestrøm. Seminaret ble arrangert av Norges forskningsråd ved et samarbeid mellom Forskningsprogrammene *Norsk miljøforskning mot 2015 og Natur og næring*.

Publikasjonen kan bestilles på
www.forskningsradet.no/publikasjoner

Norges forskningsråd
Stensberggata 26
Postboks 2700 St. Hanshaugen
0131 Oslo

Telefon: 22 03 70 00
Telefaks: 22 03 70 01
post@forskningsradet.no
www.forskningsradet.no

Omslagsdesign: Design et cetera AS
Foto: Arnfinn Nyland
Trykk: Allkopi
Opplag: 300

Oslo, Juni 2009

ISBN 978-82-12-02679-7 (trykksak)
ISBN 978-82-12-02680-3 (pdf)